

Politikai
röpiratok

280

280
2966
Hivatalos jelentés

az

országos fegyintézetekről

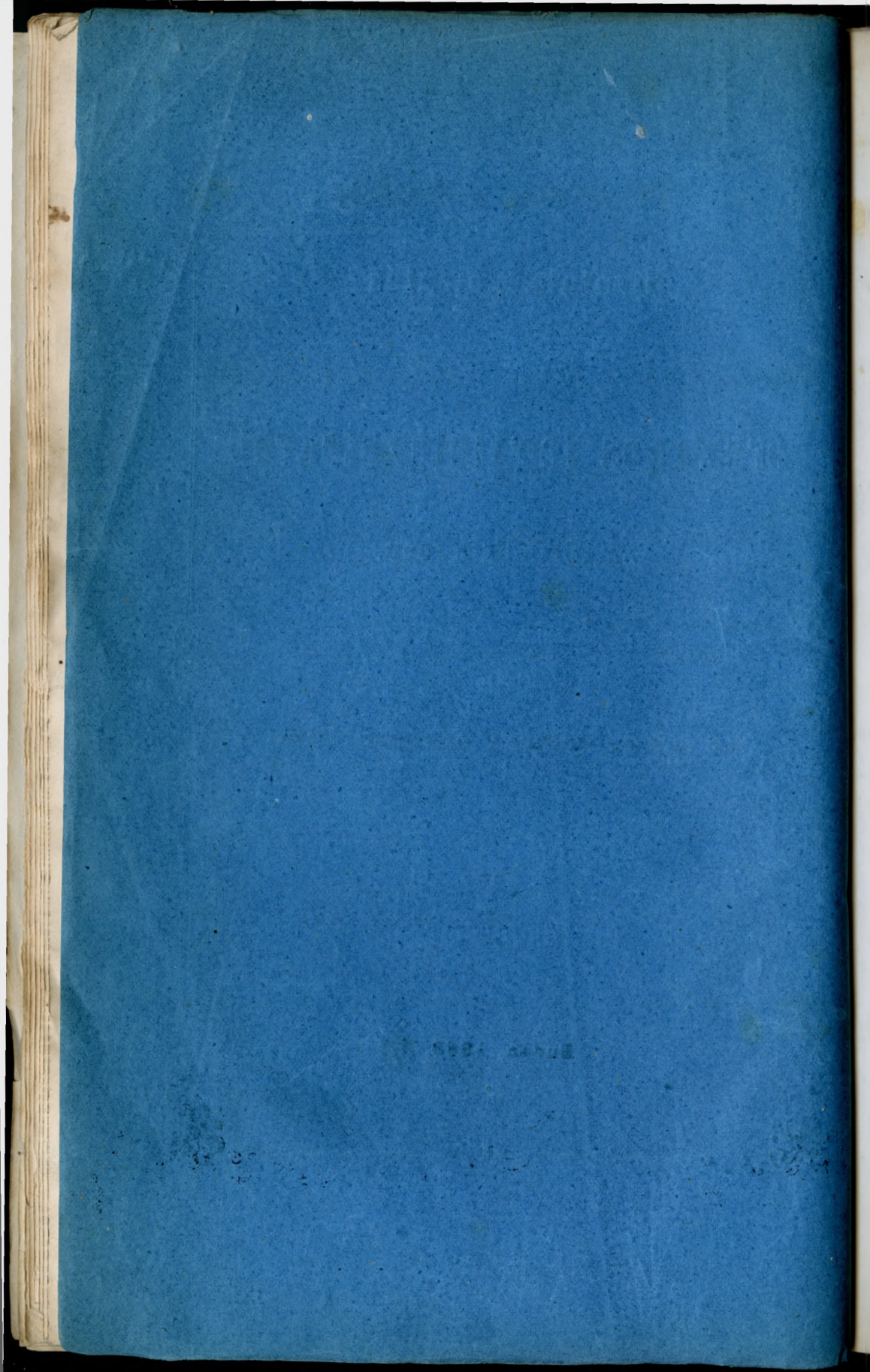
az 1867-ik évben.

Kiadta

az igazságügyi ministerium.

3.
Budán, 1868.

A magy. kir. tudomány-egyetem nyomdájából.

Hivatalos jelentés

az

országos **fegyintézetekről**

az 1867-ik évben.

Kiadta

az igazságügyi ministerium.

Budán, 1868.

A magyar kir. tudomány-egyetem nyomdájából.

Hivatalos jelentés

DE BALLAGI GÉZA.

az 1867-ik évben.

Kiadta

az igazságügyi minisztérium.

Budapest, 1868.

A jogszabályok kiadására a miniszter.

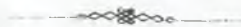
Tartalom :

	Lap szám.
Bevezetés	1
Első rész :	
Büntető rendszerünk általánosságban	6
Feladatunk nehézségei	12
Javaslatunk körvonalai	13
Második rész : Egyes intézetek s helyi hiányok.	
Munkács	15
Szamos útvár	41
Nagy Enyed	56
Illava	71
Lipótvár	86
Mária Nóstra	100
Vác	115
Harmadik rész :	
Javaslatok	123
Az összes fegyintézetek kormányzatának egyesítéséről	124
A fegyintézeti hivatalnokokról	124
Az igazgatóról	125
A lelkészekről	126
Az egészségi állapot és az orvosokról	128
Az iskola, tanítás és tanítókról	131
A biztonság és fegyőrökről	133
A bérlétről	134
Az intézetekben üzött munkákról	137
A behozandó osztályozásról	140

	Lap szám
Az intézeti könyvtárakról	144
A kórodákról	145
Az intézetekben levő német illetőségű fegyenczeokről	146
A kegyelmezés és feltételes szabadon bocsátásról	147
A teendő jelentésekről és nyilvánosságról	149
Házszabályok kidolgozásáról és a főfelügyeletről	150
Fegyencz óvó egyletekről és a törvényhatósági börtönökről	152

Negyedik rész :

A börtönügyi statistikáról s kezdeményezésünk akadályairól	154
Táblás kimutatások 1866-ról	155
Táblás kimutatások 1867-ről	156

Az igazságügyi minister legfőbb feladatai közé számítá , hogy a börtönügyet jelen elhanyagolt állapotából kiemelje.

E művét azonban nem kezdhetette egy törvény javaslat-tal, hanem addig is, míg a munkában levő új börtönrendszer elkészül, kezdenie kellett ott, hol a szükség legégetőbb volt, a fennálló rendszer javításán.

E célból még a mult év october 18-án ministeriuma két tagját Csillagh László osztálytanácsost és Tauffer Emil tisztt. fogalmazót kiküldé azon utasítással, hogy az országos fegyházakat alaposan megvizsgálják, azok állapotáról és a teendő javításokról jelentést tegyenek.

E megbízás folytán beadott jelentés legnagyobb részét e műben veszi az olvasó.

Első eset, hogy Magyarországbán a börtönök megvizsgálásáról szóló hivatalos jelentés közzé tétetik.

E közzététel kezdete azon nyilvánosságnak, melyet az igazságügyi minister a börtönügyi politica egyik alaptételeül tekint, és a melyet ezután is fenntartani szándékozik.

A jelen munka a fegyintézetek pontos leírásán és alapos ismertetésén kívül, a börtönügyre vonatkozó számos statistikai adatot tartalmaz ; ezen rész ha talán egészben véve nem teljesen kimerítő is, minden esetre a fegyintézetek statistikáját oly bőven és pontosan tartalmazza, hogy hasonló, magyarországi börtönökre nézve még eddig nem volt ismertes.

Az igazságügyi minister előtt a közzétételnél főleg ketős cél lebegett.

Az egyik, hogy a börtönügy iránt minél szélesebb körökben érdeklődést keltsen, hogy a nemzet hozzászokjék ez ügyet is épen oly országos fontosságú kérdésnek tekinteni, mint azon nagy közjogi kérdéseket, melyek a nemzet figyelmét eddig majdnem kizárólag elfoglalták.

Ily érdeklődés nélkül, melyet főleg a nyilvánosság teremt, a legjobb börtönrendszer is hatályában elégtelen marad, hiányozni fog azon a javításhoz oly szükséges közreműködés, azon támogató kéz, melyre az elbocsátott fegyenczek legnagyobb része reá szorul, és a melyet csak a polgárok önkénytes áldozata és hozzájárulása képes nyújtani.

Ezen felül nem igen remélhető, hogy ily a nemzet minden rétegeit átható érdeklődés nélkül, a börtönügy gyökeres reformja, mely tervben van, egyhamar létesüljön. Most ott állunk, hogy talán rövid idő multán egy nagy és rendszeres börtönügyi javaslat felett kell a törvényhozásnak dönteni, és elérni azon czélt, a melyet az országgyűlés már a negyvenes években kitűzött, és a melyre oly buzgalommal törekedett.

E gyökeres reform sikerülte azonban nemcsak megkívánja a nemzet minden osztályának közreműködését, de annak életbeléptetése jelentékeny pénzáldozatot is kíván.

Ez áldozatokat csak azon nemzet nem fogja súlyosaknak tartani, mely tisztán érti és érzi a cél fontosságát, az eszközök szükségességét; mely át van hatva azon meggyőződéstől, hogy egy czélszerű, és minden következményeiben fogantatosított börtönrendszer, hazánkban is már első rendű társadalmi szükség és jótékony hatásaiban bőven feléri mindazon áldozatot és erőt, a melyekbe létesítése kerülni fog.

Egy más szempont, mely e közzétételnél szintén irányadó volt abban áll, hogy az igazságügyi minister alkalmat akart nyújtani arra, hogy a jelen rendszeren eszközendő további javítások megvitattassanak. A nyilvánosságot a börtönügy javítására e részben is termékenyvé kívánja tenni.

Az állapot fel van tárva a nemzet szeme előtt. Nyíltan, tartalék nélkül. A hiányok ki vannak emelve. Sőt az orvoslási módok is előadvák, s azok nagy része már is foganatba vétetett. Ezzel egyszersmint alkalom van adva, hogy a további javításokhoz mindenki hozzá szólhasson.

Az igazságügyi minister figyelembe fog venni és köszönettel fogad minden szakavatott észrevételt, és nagy örömmel tapasztalná, ha e közzététel, eredményekben gazdag eszmecserére nyújtana alkalmat.

Nagyméltóságú Igazságügyi Minister Úr!

Ifjú erővel megindult közéletünknek minden nyilvánulása egy óhajtaást emlit: reform társadalmi jóllétünket emelő és vezető összes viszonyokban! A haladás, mívelődés lenyűgözhetlen előretörekvő erejének szózata ez s benső jogosultsága tagadhatlan, mert fejlődni, mívelődni kell a magyar nemzetnek úgy egyénei mint közviszonyaiban, enyészet s elnyomatásunk kerülésének feltételét képezvén ez.

Terjedt az ugarban fekvő határ, melyet most új tavaszunkban fáradhatlan kézzel megmívelniünk, a mély gyökeret vert tövisektől tisztitnunk kell; de bő gyümölcsöt fog hozni az erejétől dúzzadó föld, ha mindnyájan — minden erővel a vezető szóra kitartó munkára kelünk.

Ezek az eszmék s ilyen hazánkban a mai irány!

Magasztos feladat a közóhajnak valósulást adni.

E feladat egy része a nemzetnek akaratából Nagyméltóságodnak jutott, belátására bizva a végzendő munkálatok sorának meghatározását, azaz kifejtését az igazság, czélszerűség s kormiveltség alapján, sok közviszony és intézmény-

nek, melyek az állam s polgárok jóllétének emelésére nagy befolyással vannak.

Feladatának több tárgyát vezeté már Nagyméltóságod szerencsés megoldásra, többet már munkába vett s legújában ismét egyet tűzött napi rendre, ez pedig a börtönügy, azaz meghatározását s alkalmazásba vételét azon módok és eszközöknek, melyek által a társas együttlét törvényeit, polgártársaink jogait megsértő embereket, a szabadság vesztés által nemcsak gonosz szándékuk s az okozott rosszal arányban, méltóan megbüntetni, de a büntetés által, a nyilvánított rossz akaratot megtörve, a talán romlott erkölcsöt lehetőleg megjavítva, a közéletnek hasznára való tagként visszaadni lehessen.

A büntetés s végrehajtásnak ezen meghatározása az, mely a mívelt világ mai felfogása szerint egyedül jogosult, nemcsak bensőleg levén igazságos, de az egyén s az állam céljaihoz képest egyszersmind szükséges.

Ezrednél több éves küzdelmet mutat fel, a büntetés lényege, kezelése s végrehajtása fölötti eme megállapodás; történeti emlék napjainkban a büntetés mint bosszú, a személyes megtorlás, családi- és vérbosszúnak borzasztó változottságában; emlék az istenség s közbéke engesztelésének alakjában, s az emberi méltóság érvényre jutott méltánylása által letiport álláspont: elrettentésül való használása; bakó, kötél és bitó eltűnnek mint múlt századok rémes emlékei nem maradván más a ködös korból a felvilágosodott miveltség napjaira térő emberiségnek, mint a büntetés mérveül: igazság; céljául: javítás.

Ily alakban ismervén el a büntetést, gondoskodnunk kell helyes valóításáról, azaz ki kell ismernünk s meghatároznunk a bűnössé vált egyén mily módon s mennyiben bűnhődjék

az igazság kívánalma szerint, s ugyanekkor mely élet- és lélektani eszközöket használjunk fel javítására, szóval a börtönügyet, a büntető rendszert kell megállapítanunk s a mennyiben már ilyenekül elismert gyakorlati eszközök sikert felmutatva léteznek, azokat saját büntető rendszerünkbe átültetnünk, honosítván nemcsak az Európa-szerte elismert eszmét, hanem az annak valószínűsítését célzó intézményeket is.

Ennek keresztülvitelét határozta el Nagyméltóságod, hazánk jogfejlődésének történeti emlékeihez hiven, folytatni akarván ott, hol részben atyáink, részben még élő kortársaink a hazának javára dicsően elkezdett munkát néhány évtized előtt, az események vashatalmának engedve, abban hagyni kényszerítve valának.

De a múlt soha sincs haszon nélkül a jövőre; tükröt tart elénk, irányt jelöl a haladásra; így vezérfonalat találunk mi az 1827: 8. t. cz. által, az akkor készülöben volt büntető javaslat átvizsgálására kinevezett bizottmánynak e tárgy nézeteiben; az 1840: 5. t. cz. kifejezést nyert közóhajtás ama rendelkezésében, melyszerint a büntető törvénykönyvvel válhatlan kapcsolatban levő büntető és javító rendszer behozása iránt kimerítő véleményadás végett országos választmány neveztetett ki.

E választmány tagjai öt negyedévig mély megfontolással s Európa minden tapasztalatának felhasználásával dolgoztak megbízatásuk teljesítésén; az 1847: 4-diki pozsonyi diéta tárgyalásaiból ismerjük a közelismeréssel fogadott munkát, mely csak csekély részleteiben felmerült nézetkülönbségek miatt nem válhatott törvényynyé.

Húsz s néhány év telt el ezen reformokat méhében hordott s jogfejlődésünk történetében egy új korszakot képző idő óta, hősiességben dicsó, de megpróbáltatásunknak nehéz

napjait küzdöttük azóta át, nemzetünk védszelleme örködött téli álmunk felett; nem haltak el az eszmék, sőt nyugvásunk alatt jobban erősödve, most érvényesítésre törnek.

Felvéve Nagyméltóságod az elejtett fonalat, szilárd elhatározással tovább fejteni akarván azt, szembeszállva viszonyaink s a küzdés nehézségeivel. Állásunk ugyanis most jóval nehezebb, mint volt a 40-es években; egy új rendszert kellett volna akkor behozni, jelenleg előbb a rozsat kiirtani kell. Hosszas fáradság gyümölcse lesz ez, egyszerre nem teljesíthető, de lépésenkint haladva mégis előreértünk.

Igy fogta fel Nagyméltóságod a dolgot, midőn elhatározá, hogy addig is, míg alkotmányos törvényhozásunk napi rendjére kerül a börtönügynek, mint egyik legfontosabb társadalmi kérdésünknek végleges szervezése, a jelen elhanyagolt, tarthatatlan s eredményeiben legkárosabb hatású állapotokon czélszerű reformokkal ideiglen lehetőleg segítsen, másrészt a törvényhozásnak is a szükséges adatok összegyűjtése, a jelen állapotnak híi képbeni vázolása által a biztos javításra eszközöket nyújtson.

A jelen állapot részleteinek mibenlétét kinyomozni, az adatokat összegyűjteni, a visszaéléseket leleplezni, a csekélyebb bajokat orvosolni, a találtakhoz képest czélszerű reformjavaslatokat tenni, szóval Nagyméltóságodnak a kiadott kegyes utasításban foglalt szándékához képest eljárni, alólrottakat kegyeskedett megbizni, illetőleg kiküldeni.

Mélyen megtisztelt bennünket e magas bizalom, de megdöbbsentett a fontos feladathoz mért önerőnk csekélységének, ismereteink gyengeségének tudata, de bizva azon meggyőződésünkben, hogy Nagyméltóságod ezen kiküldetésnél nem annyira tudományunkat mint inkább hazafias jóakaratusunkat vette számba, magas vezetése mellett lelkesülten kezdtünk munkához; eredményét im jelenleg alá-

zatos tisztelettel terjesztjük elő, bírálja meg Nagyméltóságod értékét s mentse ki tévedéseiben is jót szándékolt szerzőit.

Munkálatunk négyes irányához képest négy részre osztottuk jelentésünket, az elsőben börtönrendszerünkről általában szólnunk, válaszva lényegét és hatását; a másik az egyes intézetek részletes leírását, vizsgálatunk történeti sőrját s a kiderített hiányok, hanyagságok s visszaéléseket deríti fel; alázatos javaslatainkat hozandja a harmadik, míg végre a törvényhozásra szükséges adatokat illetőleg fegyházi statisztikát a végső.

Első Rész.

Többféle rendszert ismerünk már, melyeknek kereteiben különböző úton egy célra: büntetve javításra törekszünk.

A büntetés régi dolog, egy eredetű a bünnel, de fogantatásának módja, az emberi nem — különböztetőleg szólva — a nemzetek fejlődéséhez képest, a szerint a mint a szellem a pusztaság s durva anyagosság felé süllyedt, vagy fölébe emelkedett változott; eleinte a büntetés végrehajtása csupán gyakorlat vala, tiszta öntudata nélkül az emberi méltóság s kettős természetnek megfelelő célnak azaz pusztán kénszer.

Soká tartott ily alakban, míg végre emberies érzés, könyör és szánalom, egyesülve a bölcsészet újabb vívmányaival önmaga által elérendő s az újabb társadalom kívánalmainak is megfelelő céllal kapcsolák egybe, öntudatos szabályok szerint rendezvén gyakorlását; ekkor a büntetés végrehajtásának módja már rendszerre vált.

Mind gyorsabban haladt ettől kezdve a fejlődés; rendszer helyett rendszereket látunk; az eszme tapasztalat által erősített tagadhatlan vívmánynyá lett. Ez a szabadságbüntetés fejlődésének váza.

Első rendszerként lépett fel a magány, hozzá járult a hallgatósági módszer. Tökéletlen volt kezdetleges alakjában mindkettő; részleges előnyeit egyesíteni akará a genfről neve-

zett vagyis osztályozási módszer, míg utóljára az irhoni lépett elő szülőkfoldje sajátóságos viszonyaihoz alkalmazott fokaival. Mindegyikben vezérelv a javítás, eszközök pedig: a testi vagy csak eszmei elkülönítés, munka és elmét képező tanítás.

Ezekkel ellentétben áll a régi felfogás, a tökéletes közösség rendszere, mely az újabb időben az előbbiekből felvett elemekkel, ugyan azon célra törekszik s némelyek által dolgozó rendszernek neveztetik. Mindeniknek voltak elmélet és gyakorlatban hívei; soká tartott a vélemények harca, míg nem az élet kimutatá az eredeti alakjából magas fokra fejlett s napjainkban Európa nagy részében elfogadott magányrendszer kétségtelen előnyeit.

Nem feladatunk ez utóbbinak bővebb kifejtését adni, de igen is az, azon álláspontot vázolni, melyet hazánk e fejlődések közepette elfoglal.

A közös rendszer van alkalmazásban nálunk, egyik másik javító elemnek kényszer szülte hiányos befogadásával s fenytve javító nevet hordoznak intézeteink; hogy mily jogon, lássuk a következőkből:

Szabadságbüntetésre íteltetik az embertársai jogát vagy köztörvényeket sértő kissebb nagyobb, kevésbbé vagy jobban erkölcsileg romlott bűnös s büntetése kiszemelésére egy fegyházba záratik, hól többed magával, rendszerint néhány százan, ugyanazon szomorú de állítólag megérdemlett állapotban vannak. Szigorú eszközökkel kezeltetik itt a fegyelmi rend; fentartásuk fedezésére és büntetésül kényszer munkára vannak szoritva; némely intézetben pap is működik s isteni szolgálaton testileg jelen lenni a házszabályok meghagyják. Egyenlően fegyencz itt mindenki, közösen étkeznek s dolgoznak szobáikban nappal, s közös háló termekben keresik a végzett munka után az éjjeli enyhet. Büntetési szigor uralkodik köztök a külvilág minden befolyásával szem-

ben, csak egymás közötti érintkezésükben nem valósítható ez. Megszökniök nem lehet, mert lábukon bilincs, csukott ajtók s biztos őrizet akadályozzák ezt.

Ezek a mai büntető rendszer belső elemei, s ezekkel javítani véltek, gondolván, ha megtörjük az erőt és testet, a lélek is hatalmunkban van.

Száljunk azonban le e szerencsétlenek közé, tekintsünk a fegyintézet leplezett életébe, s a tévedést be fogjuk látni, mert javítás helyett rontás eszközöltetik, káros a társadalomra, káros egész közéletünkre, mivel nagy része a letartóztatottnak romlottabb a kiszabadulásakor, mint elítéltetése idejében volt.

Ezen állításunknak okát kell adnunk, kifejtjük tényekből.

A bűnök minden osztályának képviselői vannak egy fegyházban együtt létre szorítva, s ez által, de továbbá a hajlamok és szenvedélyek hasonlósága folytán bensőbb viszony támad közöttük, ugyanazon sors gyermekei egymás között nem ismerik a szégyent, sőt a dolgok természetes folyama szerint viszonyuk oda fejlődik, hogy nemsokára a többi emberi társaságtól elkülönített, saját elvek s erkölcsök által vezérelt, külön osztályt képeznek. A legbátrabb, kegyetlenebb s daczosabb viszi a kevésbbé merészek közt a szót. Beszélgetésük természetesen mult életük emlékeit tárgyazza, melynek súlyos következményeit most, találékony képzeletük képeivel könnyíteni akarják, avagy terveket kovácsolnak a jövőre, melynek fufangossága majd megmentendi őket a jelenben gondolatuk szerint csak rossz kivitel által okozott felfedezéstől. A vallástan magvai legritkábban esnek közöttük termékeny földre; gúny s ama szemtelenséggel fogadják azt, mellyel a gonoszságban rögzöttek, a keresztény hit tiszta, de szigorú erkölcsit eltorzítani szokták, hogy mintegy saját

lelkiismeretüket menthessék ki, azoknak meg nem tartásáért. A még nem egészen romlott, ki elég szerencsétlen hosszabb időre egy ily fegyházba kerülni, nem óvhatja magát gonoszságba süllyedt környezetének mértelyes befolyásától, mert habár eleinte nyomora romlott társainak durva tréfáit, illetlen beszédét s bűnös merényük terveit csak azért hallgatá, hogy általuk üldözés vagy bántalmazásnak kitéve ne legyen, eltompítja utálatát később a szokás, s a rosszaknak folytonos társasága végre benne is megvesztegetett érzelmeket kelt, melyek ettől kezdve szakadatlan öregbednek.

De a kölcsönös erkölcsrontás, a fegyházakban uralkodó természet ellenes bűnök, még korántsem képezik a legnagyobb rosszat mi a fegyenczek közös együttlétéből származik. E fegyházi rendszer legkárosabb hatása, a büntettek társulásában áll. Itt köttetnek kölcsönös ismertségek, itt főzetnek tervek a szabadság vissza nyérése után közösen eszközendő bűnös merényekre, sőt ha a büntetés szigora által megtörtén javulva is hagyja egyikök a fegyházat el, erős akarattal becsületes munka után látni, fegyházban ismert társainak ösztönzése, csábítása s fenyegtetése ismét eltántoritja őt.

E hatást eszközli a jelen fegyházi rendszernek már benső természete, de öregbiti még több lényegileg hozzá nem tartozó, nálunk azonban eddig vele összenőtt körülmény. Ilyen a többek közt először is, fegyházi hivatalnokaink egy részénél a kellő minősítés hiánya; protectio mellett szerzett sine cura állomásnak tekintetett eddig több helyüt az igazgatói nagy fontosságú és terhes állás, holott elvitázhatlan tapasztalás, hogy a legjobb intézmény is, avatatlan kezekben csak hiányos eredményt fog felmutatni, míg jó vezetés mellett néha a roskadt intézmény is legalább a külszinre s egy időre fenttarthatóvá válik, a még netalán benne rejlő életképes mag pedig minden esetre kicsirázik. Így minden fegyintézetnek

házi viszonyaiban első kellék a jó rend, ezt czélszerű szabályok alkotják, de nem egyszersmind biztosítják; a legczélra vezetőbb szabályok mellett is lehet rendetlenség, míg rossz szabályok mellett is érvényesíthető rend. Minden a végrehajtástól függ; ennek pedig egyedüli tényezője a jó, szakavatott s lelkiismeretes igazgató.

A nálunk fennállott hiányos, homályos és zavart szabályok mellett, némely fegyintézetben örömmel tapasztaltunk a belviszonyokban rendet, ennek foka változván az igazgató egyéni tulajdonai szerint, s ennyiben tisztelet a kivételeknek, de másrészt őszintén ki kell mondanunk, hogy vannak igazgatóink, kik tetteik után ítélve, a büntetés által elérendő cél felismerésére még nem emelkedtek, a fegyenczben csak a bűnöst s nem egyszersmint az embert is látják, kiknek felfogása szerint feladatuk legfontosabb, talán egyedüli célja: az intézet biztonsága, szóval több intézet meg annyi tetszet képez, melyből hiányzik a vezető lélek. Neveli a zavart s tetézi a romlást fegyintézeteinknek kezelési módja, az általán bérleti rendszer, mely által a fegyháznak minden anyagi jólléte s szellemi célja, az állítólagos gazdálkodásnak rendeltetett alá, kiadatván egy egyénnek együttesen úgy a fegyenczek táplálása, mint munka erejöknek kizsákmányolhatása, az állam által minden fegyencz után fizetendő bizonyos általán díj mellett. Bővebben foguk szólni e rendszerről másutt, itt csak természeténél fogva demoralizáló hatását említjük fel, melyet nemcsak az állam és fegyenczek érdekeinek képviselésére rendelt kivatalnokokra, de a fegyenczekre is gyakorol, folytonos ingerültséget okozván köztök, gyakran képzelt de sokszor való megrövidítettetésük végett.

Nem szabad felemlíteni felednünk e helyen még a fegyőrök csoportját sem; ők állnak a foglyokhoz legközelebb, természetesen tehát egész személyiségük, magatartásuk, vi-

selet és példájuk által igen nagy befolyást gyakorolnak azokra, kik közvetlenül örizetükre vannak bízva, bánásmódjukban tükröződik vissza az intézet szelleme. Figyelemmel kísértük ezeket is, s azt tapasztaltuk, hogy nagy részük olyan egyénekből áll, kik nagyon hiányos vagy semmi iskolai tanulmányuk- és alkalmatlanságuknál fogva, vagy más állomást kapni nem tudnak, vagy használhatlanság miatt onnan elbocsáttattak; egy részük ezenfelül öreg, a fegyházi terhes szolgálatban tehetetlen, más részük részeges, kicsapongó s megbizhatlan, röviden szólva vagy kinzójának, vagy a roszban elősegítőjének tekinti ma a fegyencz az őrt.

Ily viszonyok mellett úgy hisszük, világos, hogy nem annyira az egyén, mint inkább a köztársulat szenved jobban, s ezt a büntető rendszernek köszönjük, melyet az állam ápol, fentartására a polgárok filéreit költvén.

Ideje van ez ügyen segíteni, mert honatyáink is régen felismerték súlyát, ily szavakban adván az 1844-ki országgyűlés feliratában aggodalmuknak kifejezést: „— — — — különösen siralmas és közaggodalmat okozó a tömlöczök állapota hazánkban, mert — — — — bennök sem a büntetés jogszerű céljaira nem fordittatik figyelem, sem elkülönlés vagy gondos osztályozás által nem kiméltetnek s nem öriztetnek az elzártak jó érzeményei, se nincsenek jelen azon feltételek, melyek mind a testi egészség, mind az erkölcsi tisztaság vagy megörzésére, vagy visszaszerzésére okvetlenül megkivantatnak. Végtelenül terjed a volt fegyenczek gonoszsága a társaság tagjainak hosszú lánczolatán, e veszély napról napra nő, a szerint a mint az ipar és kereskedés éledvén, az érdekek és szükségek közelebb súrlódásba jönnek, a mint a népesség szaporodván, sűrűdik az elem, melyen a rosz és vétek megfogamzhatik és tovább harapódzhatik.“

Ezen aggodalmak talán ma még jogosultabbak, mint ki mondásuk idején, s mint b. Eötvös mondja „általános azon meggyőződés, hogy a tömlöszök javítása korunkban szükség-gé vált s egyike azon morális kötelességeknek, melyeket nemzetek nem mulaszthatnak el büntetlenül.“

Meg vagyunk győződve, hogy miután nemzetünk ön-maga intézkedik most saját sorsáról, ez úgy nemsokára megoldásra kerül, de oly államban, hol a büntető jog és a büntetés rendszerének reformja halaszthatlan szükség s a közvélemény átérlelt óhaja s így a gyökeres átalakulás csak idő kérdése, ott a kormányzatnak kötelessége intézkedéseivel, szabályaival, az intézetekbe behozandó javításaival a gyökeres reformnak utját egyengetni; erre a szerzett tapasztalatokhoz képest irányt jelölni, javaslatot tenni, nekünk tűzetett feladatul.

Állásunk e téren igen nehéz, mert sokat szeretnénk, de a fennálló s tekintetbe veendő viszonyok, gátak s akadályok miatt aránylag keveset tehetünk. Bő tapasztalatot s számos szép intézményt mutat már fel a börtönügy mezején a külföldnek sok intézete, de átültetnek mindaddig nem lehet, míg tisztos büntető gyakorlatunk szélesen kiáradott folyama, egy korszerű s szabadelvű büntető törvény által a rendes mederbe terelve nem lesz; a legfontosabb elvi kérdésekben különbözőleg ítélnék törvényszékeink megyéken szerte, sőt angariális büntetésekre is találunk még, hogy valósítsunk egységes rendszert ezekkel szemben; de mélyebben ható változtatásokat nem is szabad tennünk, miután a büntetett egyén törvény által kell hogy védve legyen az önkény ellenében, mert méltán lázzad fel érzelme látván, hogy különféle kísérletek tárgyává önkényü megszorításokkal lesz; de a népnek is kell tudnia mily mennyiségű rosszal fenyeget a fegyház és javításra mi történik benne, mert ettől függ nézete a szaság büntetés erejéről, ettől függ a megszabadult fegyenczekről táplált véleménye.

Szélesbb alapon teendő javaslatink második akadályát a létező fegyintézetek építkezésében találjuk; hét intézet közül ugyanis egy (N.-Enyed) épült eredetileg e célra, míg a többiből három előbb katonai erőd, kettő zárda, a végső pedig nevelő intézetnek szánt, de be nem végzett kőhalmaz vala; nagy költséggel alakítottak ezek fegyintézetekké át, de céljuknak legkevésbé felelnek meg, különösen három (Illava, Munkács, Sz.-Ujvár), melyeknél a fegyintézetekben megkívánt két első kellék t. i. az áttekinthetés és egészséges helyiség is hiányzik. E három utóbbinak felhagyása s a többinek is nevezetesebb átalakítása nélkül pedig mélyebb reformot behozni nem lehet; ezt azonban így egész terjedelemben s egyszerre nem javasolhatjuk, mert itt előáll a harmadik nevezetesebb gát t. i. pénzviszonyaink korlátoltsága. Országos határozat bővebben gondoskodhatik erről is, mert az ország jólléte kívánja, de nekünk ez úttal csak az eszme megpendíthetése jutott.

Kérdést intéztünk magunkhoz tehát, hogy jelen viszonyaink mellett, mily úton törekedjünk mégis fegyházainkat magasb céljuk megközelítésére alkalmasbakká tenni. Komoly megfontolás után azon elvre jutánk, hogy egyedüli eszközünk lehet, a büntetés anyagi oldala, a bűnösnek csupán érzéki fenytése helyett, a büntetés végrehajtásának szervezésénél, annak eszmei-erkölcsi oldalára több figyelmet helyezni.

Tett tanulmányaink igazolják felfogásunk józanságát, mert tapasztaltuk, hogy anyagiság által a bűnös érzéki természetét el lehet ugyan nyomni, de soha sem sikerül ez uton az ösztönt magából a lélekből kiűzni, mert szünjék meg az érzéki kín, újult erővel fog az ismét fellépni. A büntetés rossz, és minden esetre nemesak szellemi, de anyagi rossz is kell hogy legyen, de hatásában főképp az erkölcs és lélekre

törjön, erre pedig csak egy fegyverünk van s ez: a szellem ereje.

Az idők s népek története tanítja, hogy a durva érzékség oly mértékben csekélybedik az emberben, mint a műlyben emelkedik a szellem ereje. Így a bűnösnel is; az által, hogy a szellem erejét emeljük benne, eszközt nyerünk érzéki ösztönei s vágyainak fékezésére; külső hatalom sikeresebben nem teheti ezt, mint a bűnös önmaga. Eljárunk pedig a főbb vonalokban következőképpen:

Első lépés lesz a büntetés végrehajtásánál annak megdöbbentő komolyságot adni, hogy feltűnjék az előbbi s jelen állapot különbsége s gondolkozást ébresszen; ez után önismeretre vezetjük, melyben hatalmas segítők a lelkiismeretnek soha nem nyugvó szózata; ha átlátta a lelkésznek helyes módon öngondolkozásra vezetett működése folytán eddigi cselekményei s életiránya kárhovatosságát, a további bánásmód egyéniségéhez szabályozott lesz, azaz megnyugtatót, vigaszt, ösztönzést nyer különös körülményei szerint. Vallási és értelmi oktatás, jövőjét biztosító munka és emberies bánásmód lesznek a fegyházban a leghatalmasabb emeltyük, melyekkel főképp javítására működünk, s hogy ezeknek célszerű rendezése által az ellenkező befolyásokat meggyengíteni bírjuk, úgy a mi javaslatunknak, mint az ezen téren gyakorlatilag működő egyéneknek törekvése leend. Hogy mily részletekkel volna szándékunk ezt tenni, a jelen állapotnak rajzolása után adandjuk majd elő.

Második Rész.

Munkács.

Történeti multunk egyik legszebb s talán legépebb emléke a munkácsi vár. A Latorcza völgyében egy magas dombon emelkednek mohos falai, dacczal tekintvén a láthatárban kéklő hajdan általuk védett határszéli hegyek felé. Uralja a tövében elterülő völgyet, a belátható számos falut, s Munkács várossát, mely tőlle egy rövid órányira fekszik.

Szőlő hegyek borítják a vár oldalát s kanyaruló úton jutunk közöttük a külső kapuhoz, mely az alsó várba vezet; egy bennebb fekvő kapu a középső várat különíti el, innen egy bástya alatt lépcsőken felhaladva a felső várba, a tulajdonképpeni fegyintézetbe érünk, melynek pincze helyiségei háló szobácul, néhány emeleti szobái s folyosói pedig munka helyiségektől szolgálnak; a középső várban is van néhány fegyszoba, homlokzati épületének emelete hivatali helyiségül s az őrparancsnok lakásául levén berendezve. Bástyák és sánczok veszik az egész várat körül, mely biztonság tekintetében alig hagy kívánni valót; áttekinteni azonban az intézetet sehonnan sem lehet, akadály levén ebben a már említett felosztás, a számtalan folyosó, nyílt és fedett lépcső, melyek a felügyeletet nemcsak igen terhessé teszik, de az örök jelenlegi arányos száma mellett majdnem lehetetlenítik.

1867. october 30-án kezdtük meg vizsgálatunkat, déli $\frac{1}{2}$ 12 órakor érvén a fegyházba; a fegyenczek épen étkeztek; eledelüket megízlelvén, azokat élvezhetőeknek találtuk. Nem lévén az igazgatóság elkészülve megjelenésünkre, felhasználtuk azonnal az alkalmat meggyőződést szerezni az intézetben dívó rend s tisztaságról; először is tehát a helyiségeket szemléltük meg. 35 háló szoba van a közép és felső várban összesen, melyek 670 egyént fogadhatnak de vizsgálatunkkor csak 498-at fogadtak be. Ezekbe osztja be az igazgató a fegyenczeket s osztályozza is őket, de elhibázott alapelv szerint, a mennyiben t. i. zsinór mértékül a vallás különbséget veszi s így a büntettek különbségében vagy az egyéniségben nyilvánuló kisebb nagyobb romlottsági foktól egészen eltekint. Kivételeket is találunk azonban az osztályozásnak ezen általános szabálya alól, a mennyiben 52 cigány — állítólag mivel a többiekkel meg nem férnek — a felső várban egy nagy pincze helyiségben együvé van zárva; további kivételt emberies felfogás szerint a miveltebb fegyenczek képeznek, az utolsót pedig — szintén helyesen — minden felekezetű fiatalok, szám szerint 20-an; mindkét utóbbi osztálynak háló szobái a középső várban vannak. Ezen osztályozás azonban csak éjjel valósittatik, nappal a különböző munka nemeknél együtt dolgoznak. A háló termek változó nagyságúak, a legkisebben nyolcz, a legnagyobbban 86 egyén férhet, de szűken egymáshoz szoritva. A szobák berendezése egy más országos fegyintézetéhez sem hasonlít, mert míg másutt legalább minden fegyencznek meg van a maga külön padkája melyen szalmazsákja fekszik, addig itt a termek hosszában a falak mellett egy prics vonul végig s szoroson egymás mellé erre helyezvék a szalmazsákok, közvetlen testileg is érintkezvén éjjel egyik fegyencz a másikkal; így találtuk ezt például a 31-ik számú alacson nedves szobában, hol 66 ember

alszik egy sorban. Hogy egyebet ne említsünk, az itt támadt kibővölést képzelni lehet, főleg ha hozzá tesszük, hogy az ablakokon nincsenek szelelők s éjjelre az üritő csebrek ennyi ember használatára szintén a háló szobákba helyezvék. Éjjel a fegyenczek felügyelet alatt nincsenek, mert néhol a háló szobák kettős ajtóval vannak elzárva s így itt a más intézetekben az ajtóra alkalmazott figyelő lyukak hiányzanak s nem is alkalmazhatók.

A tisztaság általában nem tartozik a munkácsi fegyintézet ékességei közé, nélkülöztük ezt helyiségekben, szintén a fegyenczeknél; így több szobában a falnak színe igen régen történhetett meszelésre mutat, noha némelyekben a barna színt a nedvességből megmagyarázni tudjuk; nem menthető azonban a fegyenczek nagy részénél látott piszok s rendetlenség úgy testök, mint ruházatukon, főleg miután tapasztaltuk hogy ez csak a nem kellően gyakorolt felügyeletből ered; meggyőződünk például arról, hogy egyik háló teremben 37 embernek reggeli mozdás utáni törülközésre csak két kendő volt — hosszabb idejű használatra szánva — kiosztva, a mi azt eredményezi, hogy nagy részük nem is mozdik meg; nagyon szennyeseknek találtattak továbbá a nyak — és zseb-kendők úgy szintén a kapczák, a melyeket az itteni hibás szokás szerint a fegyenczeknek esti szünidejükben magoknak kellett volna mosniok, de rendszerint részint idő hiány miatt, részint restségből nem tették; e gyakorlatot azonnal megszüntettük, miután minden mosatásra szerződése szerint a bérlő köteleztetik; feltűnt ezután a fegyenczek nagy részének elrongyolt lábbelije is, de ezek helyett még vizsgálatunk tartama alatt 200 egészen új párt osztatott ki a bérlő; a külső rend fentartásában tanusított hanyagság tehát ezuttal s ezen esetre jóvá lett téve, de van egy fegyencznek okozott anyagi kár, mely a helyiségek szűke miatt támadt; ugyanis

a fegyenczek saját ruhái, melyeket a kiszabaduláskor visszakapnak, az intézetnek talán egyik legnedvesebb pinczéjében tartatnak, hol évek folyama alatt elrothadnak, használhatlanul válnak s így a fegyencznek saját keserves keresményéből kell ismét ruhát vennie, a helyett, hogy ezt élte fentartására fordíthatná míg ismét munkát kap; áthelyeztettük volna e rabtárt más helyre, de ilyen nem találtatott.

Nevezetességét képezi a munkácsi várnak a 47 öl mélységű kut, melyből nehéz vaslánczon függő két vederben csavarják fel a vizet; a csigát egy nagy kerék hajtja, melyet 16 fegyencz tart folytonos mozgásban, felváltva napestig taposván egész erővel a kerék belső kerületében levő lépcsőket. Állítólag csak vissza esőket rendel az igazgató ezen a danának hordójának töltése féle munkához, de ezek irányában is a büntetés czélja kárhoztatja ily szellem ölö és testrontó pusztán mechanikus munkának végeztetését, mely ezen felül nem hogy munkakedvet ébresztene bennök, sőt inkább még a munkának nevét is gyűlölté teszi előttök. Az igazgató állítása szerint a helytartótanács idejében tétettek felterjesztések a kut kerekének állati erővel hajtása végett, de sikertelenül.

Eljárásunk folyamában az intézeti pénztárt is vizsgálatalá vettük, s tapasztalván hogy a temetkezési pénztárban a csekély napi szükséglettel aránytalan nagy összeg gyümlöcsözés nélkül hever, utasított az igazgató, miszerint mi helystjövőre a szükséglet fedezésére elégségesnek látszó készleten felül 20 frt. begyűl, azt azonnal tökésítse s a kötelezetvényeket mindig kifejezetten az illető pénztár részére állíttassa ki.

Áttérünk most a javítás eszközlésére kiválóan hivatott lelkeszi, tanítói működés és munkára.

Rendes lelkesze az intézetnek csak egy van, a rom. kath. fegyenczek részére, s ez P. Kengyera Flórián Ferencz rendi

szereztes; 1857. augusztustól óta szolgál s egyszersmind a vár aljában levő Palánka nevű falnak lelkésze, a hol lakását is tartja, mivel az intézetben hely nincs. Ennek működése következőkre terjed: vásár és ünnepnapokon kétszer tart isteni szolgálatot, hétköznapokon egyszer, reggeli 10 órákor; az elől említett napokon úgy szintén szerdán s pénteken minden fegyencz megjelenik a misén s meghallgatja az evangelium magyarázatát, a többi napokon azonban csak a munka szabad fegyenczek s ezek is ha nekik úgy tetszik.

Ennyiben áll a rom. kath. lelkésznek javító működése s eddig terjed főteendője, mert részesít ugyan még minden újonnan bekerülő rom. kath. fegyenczet tizennégy napon át külön oktatásban, míg az illetőt gyónásra alkalmasnak tartja, sőt saját állítása szerint három egyénre emlékszik kik ezen időn túl is kívántak vele lelki üdvök tárgyában szólni, de igen sajátos s vajmi kevés hatásu lehet ezen csekély tanítás, ha megtudjuk hogy az illető fegyenczek büntető ítéletei s az ítélet indokai a lelkészszel nem közöltetnek, tehát az, embereit bensőleg nem is ismeri.

Gyakorolnak ezenkívül a r. kath. fegyenczek, több az egyház által megkívánt cselekményt is, így noha a gyónás és áldozás intézeti szabály által nincs kötelezve, a tisztelendő úr mégis rá veszi őket hogy karácsony és husvét, úgy szintén a beszolgáltatás és elbocsájtáskor gyónjanak, sőt e romlottság közepette a lelkész tanúsága szerint még az is megtörtént, hogy némely egyén büntettének évfordulati napján a szentségekhez járulni kívánt; ez utóbbi adat elégséges annak bizonyítására, hogy kellő s rendszeres lelkészi működés mellett igen sokat lehet a javításra tenni.

A katolikus fegyenczek az elősoroltak szerint, lelkiek tekintetében nagyon hiányosan ugyan, de csak valahogy meg

volnának, annál elhagyottabbak azonban a többi felekezetiük, tekintsük ezeket sorjában.

Görög egyesült fegyencze volt az intézetnek 1866-ban 239, 1867-ben 205, majdnem annyi mint rom. katolikusok (t. i. 301 illetőleg 207), ezek csak a vásár és ünnepnapon megérkeznek, tulajdonképpen lelki és erkölcsi tanításban vagy egyáltalán nem, vagy csak a lehető legfelületesebben részesülnek, pedig igen nagy szükség volna erre, mivel megvalósítva, hogy a görög egyesültek számából a beszolgáltatáskor 1865-ban 107, 1867-ben pedig 83 egyén vallási ismeretekkel egyáltalán nem bír.

A görög nem egyesült fegyenczek száma 1865-ban 30, 1867-ben csak 19-et tett; e csekély szám miatt lelki ügyekben a görög egyesült pap alá rendelvek; saját felekezetü lelkészüket Margó Emiliánt évente egyszer látják, midőn elhozzájuk Miskolcra áttrádnul.

A helvét hitű fegyenczek száma a rom. katolikusokéhoz legközelebb áll, miután 1866-ban 265-öt, 1867-ben 242-öt tett, kik közül az előbbi évben 86, az utóbbiban 74 nem bír büntetése kezdetekor vallási ismeretekkel; lelkészük Litterati János Munkácson lakik, s isteni szolgálatot tart nekik vásár- és ünnepnapokon, sőt mint mondatik hetente kint csütörtökön is.

Ágostai felekezetü fegyencz szintén kevés fordul meg az intézetben, így 1866-ban 15, kik közül mégis 4 vallási ismerettel nem bír, 1867-ben pedig 25, közülök 7 nem bírván az emített ismerettel. Ezen felekezetüek részt vesznek a helvét hitűek vallási gyakorlatiban, noha saját lelkészük Hlaváts Imre Új-Klenocz nevü faluból havonként egyszer megjelenik.

Soroljunk ezen felekezetekhez még 1866-ban 34, 1867-

ben 28 mózeshitűt, kiknek előbbi száma közül mindnyája ismerete vallása főbb tanait, az utóbbiak közül csak 5 egyénem, s említsük meg hogy ezekhez csak évente egyszer t. i. a hosszú napon rendel be a munkácsi rabbi egy előimádkozót.

Im láttuk hogy mennyiben használtatik fel ez intézetben a vallás, az erkölcsi javítás nagy művének valóítására: távol vagyunk tőle, hogy csak a legkevesebb eredményre is számíthatnánk, mert a pusztá külső szertartások, bűnökbe merült lelket még meg nem térítettek soha.

Az isteni tisztelet tartása kérdésénél is felmerül Munkácson a helyiség hiánya miatti panasz, mert az egész várban minden felekezet részére, csak egy templom van, a melyben vásár- és ünnepnapokon a különféle felekezetűek egymást kell hogy felváltásák s így gyakran az evangelium magyarázatára sem marad idő.

A reális oktatásról szoltunkban, melynek feladata volna az életbe kilépni hivatottakat némi értelmi s szívképző ismeretekkel gyarapítani, elmondjuk, hogy az intézetnek tanítója nincs; háromszor lett ugyan a 364 ft. évi fizetéssel ellátott állomásra pályázat hirdetve, de sikertelenül, mert tanult ember nem bizott magában e fizetésből megélhetni, önfeláldozó pedig még nem találkozott; azonban némi tanítás mégis tartatik, miután az e tekintetben ügybuzgalmáért dicsérettel említendő rom. kath. lelkész már 10 év óta, s eddig a legkisebb díj nélkül önkényt rászánta magát, hogy hetenkint szerdán s pénteken reggeli 8—10-ig irás, olvasás és számolásban minden felekezetbeli 24 éven alóli egyénnek oktatást tartson; ha idősb ember önkényt jelentkezik, ezt is felveszi; vizsgálatunkkor 27 tanítványa volt.

Nagy nehézségekkel kell azonban az iskolai tanítás

küzdjön, így hely szüke miatt, berendezett iskola nincs, tan-
könyv csak néhány legrosszabb állapotban levő, melyeknek
hiányát a lelkész saját szorgalmából készített táblákkal pótol-
ja, egyéb iskolai szükségletek a mennyire telik, az igazga-
tósági irodának évi 160 ft. általányából fedeztetnek, s még
mindezen lehangoló szűk körülmények mellett, nagy buzgal-
mat tapasztal tanítványaiban a lelkész.

Hogy mennyire szükséges volna az elemi oktatásra több
gondot fordítani, kitűnik a következő számokból. 1866-ban
a fegyintézet összes létszáma 884 egyénből állott, kik közül
515 fegyencz büntetése megkezdésekor semmi elemi ismeret-
tel nem bírt, az év folyama alatt pedig 67 né mire szert tett.
1867-ben 789-ből álló létszám mellett büntetése megkezdé-
sekor 437 egyén semmi elemi ismerettel nem bírt, de az
év folyama alatt 44 a tanulásban meglehetősen előmenetelt tett,
de „quid hoc pro tanta siti.“

A fegyintézeti könyvtár, a tanítás által megvetett szel-
lemi ismeretek alapját tovább kellene fejtsé, eszközt nyújtván
az élet gyakorlatában valósítandó eszmék szerzésére; van is
az intézetnek 669 db. vegyes tartalmu könyve többnyire
imakönyv s naptár, de sajnosan tapasztaltuk, hogy buzditás
hiányában kevésbé olvastatnak s így is nemsokára elpusztul-
nak, mert pénz a beköttetésre nincs.

Az intézetben üzött munkákról szólnunk, következők
most; e tárgyra osztatlan figyelmet fordítani kívántunk, mert
kiválóan fontos. Elmondhatjuk ugyanis, hogy a büntettek
nagy része munka nem tudás, vagy munka kerülésből ered.
feladata tehát a fegyintézetnek az ilyen egyéneket nemcsak
valamely munkára lehetőleg kiképezni, hanem bennök egy-
szersmind munka kedvet is ébreszteni, hogy kiszabadultok
után ugyan ezen okokból a bűnpályára többé ne lépjenek;
hogy ez elérthessék, szükséges a fegyintézetben mindenki-

nek egyéniségét, körülményeit tekintetbe venni s lehetőleg oly munkára tanítani, mely az óhajtott czélokat valósítani bírja; e szempontok szerint tehát a fegyintézet nem gyár, melynek minél nagyobb hasznot kell hajtania, sem első tekintet nem szabad fordítani arra, hogy a munka minél olcsóbbá kerüljön, hanem hogy főkép az előbb említett irányban javító határu s e mellett lehető olcsó legyen. Tekintsünk ez alkalommal el a jelen rendszer állítólagos olcsóságától s nézzük vajjon javító-e?

A fegyenczek foglalkodtatása, úgy élelmezése 1864. márczius 10-től 1869. december utolsó napjáig Gold Zsigmondnak lett bérbe adva, oly feltétellel, hogy az állam neki az intézet ellátásáért minden beszolgáltatott fegyencz után fejenkint s naponhint 28 krt fizet, a bérlő pedig minden fegyenczért, kit munkára használhat s használnia kell 1867. november 1 je óta 5 krt. fizet naponkint az ünnep s vasárnapok kivételével vissza, ezenkívül némi csekély munka bérben a fegyenczeket is részesíti a szerződésben megállapított táblázat szerint. E feltételekhez képest fizettetett a bérlőnek saját bevallásai szerint: 1866-ban 64.390 frt. 12 kr. 1867-ben october utolsójáig 48.120 frt. 80 kr.; fizetett vissza a bérlő az államnak az elől említett évben 8137 frt. 24 krt, az utóbbiban az ottani ideig 6615 frt. 18 krt.

Felválalt üzletét a bérlő személyesen vezeti s minden üzlet ágánál, úgy munka nemnél, többnyire saját felekezetebeli meghatalmazottat tart, kik a fegyenczekkel foglalkozásuk körében szabadon érintkeznek, s az intézeten kívül laknak.

Kitűnő jogokat biztosít a szerződés a bérlőnek; így az igazgatótól független „csak a házi rend s tisztaság tekintetében levén neki alárendelve“; új munka nemeket a már üzötteken kívül, az igazgatóság illetőleg megtagadás esetén felfolyamodásképpen, a ministerium beleegyezése nélkül be

nem hozhat, de azt a szerződés nem tiltja, hogy a fegyenczek jövőjére leghasznosabb munka nemet, ha az nem jövedelmez eléggé, fel ne hagyja; s végre a mi csakugyan kérelmet állít be egy intézetbe: „a bérlőnek jogához tartozik az ugyanazon beszolgáltatott fegyenczet valamely munka nemhez beosztani“ a minek ellenében az igazgatónak csak kifogási joga van s végleg a ministerium határoz.

E jogok homlok egyenest ellenkeznek a fegyrintézet céljával s noha az utolsó helyen említettnek gyakorlását az igazgatók önhatalmilag legtöbb intézetben meg nem engedték, a fegyenczeknek e munkákban további képzésére, foglalkoztatásuk módjára befolyást nem gyakorolnak, ez a bérlő érdekei szerint történik. Az orvosnak megkérdezése ha valjon a fegyencz egy bizonyos munka ízésére alkalmas-e, ismeretlen dolog.

October 30 án a létszám 498-at tett, s ezek következőleg voltak elfoglalva: kovács 8, asztalos 36, bodnár 26, cipész 81, takács 61, kefekötő 5, gombkötő 10, szabó 28, szalma fonó 40; ezek mesterséget tanulnak, tehát hasznosan töltik idejüket, némelyiknél a szép eredmény már fel is tűnik, így találtunk egy fegyenczet, ki a bodnárságnál, másik az asztalosságnál, harmadik a cipészeknél igen szép munkát végez, s az első naponkint 34 krt. a második havonta 3 ftot keres. A cipészek által előállított igen csinos férfi s női munkákkal, nagyon meglehetnénk elégedve, ha a fegyenczek egyszersmind a szabást is megtanulhatnák, de mivel ez nem történik, ismeretük igen hiányos marad. Az elősorolt munkák mindnyája alkalmas arra, hogy egykor eltartsa mesterét; de ha össze számítjuk az ilyen szépen foglalkozók számát összesen csak 228-at tesznek; kérdés hogy hát a többiek mit tesznek? Az igazgató ezen kérdéseinkre felvilágosítást nem tudott adni, mert eddig naponkénti jelentést a fegyenczek foglalkoztatásáról, úgy az állam, mint a fegyenczek anyagi

érdekei ellenőrzésének tekinteten kívül helyezésével, a bérlőtől be nem kívánt, de utánjárással végre megtudtuk, hogy a többiek egy része házi munkás, névszerint: 2 lámpatisztító, 4 borbély, 7 szakács, 8 seprő, 16 napszámos, 7 beteg ápoló, 15 beteg, 17 munka tehetetlen; ezeket is hozzá számítva tehát, a foglalkozók száma, noha ezen munkák egyike sem nyújt nekik jövőjükben biztos kenyeret mégis csak 304-et tesz, s így 194 henyél, holott szabály szerint ez nem szabadna történnék, sőt házi munkásul is ha a létszám 600 felül van csak 40 illetőleg, ha a létszám azon alól van, 30 fegyenczet lehetne kirendelni. Vizsgálat alá vettük e rendetlenséget s kiderült, hogy még a mesterségekhez jegyzett fegyenczek közül is többen tétlenül ültek, sőt hogy a takácsok közül 16 ember munka hiány miatt már egy hét óta nem dolgozott s hogy a nagy résznél a munka pangás majdnem folytonos; okát a bérlő abban adta, hogy a munka kifogyott; nehéz a szállítás; a nyers anyagnak ide hozatala s a kész árunak piacra vitele szerfelelt sokba kerül, sőt noha Munkácson és Unghvárott nyílt raktárt tart, árú kelendőségre nem találhatnak. E szempontok reá nézve irányadók lehetnek ugyan, de kötelezettségén az állammal szemben mitsem könnyítenek, mert a fegyenczek erkölcsi s anyagi érdekei is sértetnek a tétlenség által; az elsők a mennyiben a munka nem eredményezi a fegyintézetekben megkívánt hatást, az anyagi érdekek pedig az által, hogy a fegyenczek a különben szerzendő munka díjtól elesnek s így kiszabadultok után a legnagyobb inségvagy kisértésekkel küzdenek.

Ezenkívül a folytatott munkáknál sem uralkodik kellő szorgalom, illő viselet és szükséges felügyelet.

Az egyszerűen henyélőkön kívül, vannak még az intézetben olyanak is, kik bizonyos czim alatt henyélnek s ezek az ú. n. inspectiósok; minden háló szobában van ugyanis egy

fegyencz — többnyire a legépebb, erősebb — kirendelve, kinek kötelessége reggel sepreni, mindent rendbe hozni, s azt egész napon át fentartani, mely célból egyéb munka nélkül őrizi a szobát, sőt ebbeli tevékenységeért minden szoba társától havonkint hól egy fél kenyeret, hol egyéb szolgálmányt fizettetett magának, azon naponkinti három krajczáron felül, mely neki mint házi munkásnak jár. A fegyenczek általi fizetéseket azonnal eltöröltük, s ily sorsra érdemes legközelebb az egész inspectios féle intézmény.

Ilyen a fegyintézeti munka szervezete s ettől javító sikert kívántak. Kivánni lehetne, még pedig jogosan, mert tekintünk csak a fegyintézetet népesítő egyének előbbi foglalkozására: 1866-ban a fegyenczek legkevesebb része állott olyanokból, kik már elítélvésük előtt biztos kenyérrel bírtak, így 884ből szellemi munkával foglalkozó volt 5, földmives 220, kézmives 57; ezek kiszabadultok után is előbbi életmódjukkal fentarthatják magokat, de a többi s így a legnagyobb rész napszámos, cseléd, sőt bevallott foglalkozás nélküli csavargó; ezeket munkára kellene tanítani, s munka kedvet ébreszteni bennök, különben ha kiszabadulnak s megint a bűn pályájára lépnek, a fegyházak folytonos lakóivá válnak, a mint ezek valóban is azok. Hogy állításunk nem képzelődés, hanem a legszomorúbb valóság, bebizonyul abból, hogy a 884 egyén közül 301 vissza eső, azaz olyan, ki már ismételve van fegyintézetben és pedig első ízben visszaeső 171, második ízben 55, harmadízben 20, ennél is többedben 55. Ily borzasztó visszaesési százalékot tudtunkkal Európának egyik országa sem mutat fel; méltó illustratiója a börtönügy állásának.

De térjünk vissza, az ügy technikai oldalához. A fegyenczek munka bére, mint említettük a bérlő által fizettetik s szerződés által van meghatározva, eszerint például: egy pár csizmáért 16 kr.; női lábbeliért 8, talpalásért 2 kr., egy róf vá-

szon szövésért $\frac{1}{2}$, egy fegyencz kabát varrásért 3, nadrágért 2, egy öl szalma fonásért $\frac{1}{10}$ kr. fizettetik. Ily árak mellett a kereset csekély s az egyéniség szerint változik, de még is általában szólva, legjobban jövedelmez a czipészet, legrosszabbul a szabó munka, miután csak az örszemélyzet s a fegyenczek ruháit készítik itt. 1856-ban megerőltetett munkálkodás s kitűnő szorgalom mellett, volt egyén, ki némely héten 1 frt. 50 krt keresett, míg más csak 6 krt., sőt volt egy fegyencz, ki czipész mesterség mellett az egész év alatt 47 frt. 37 kr. keresetre tett szert, de volt viszont egy szabó ki szintén egész év alatt csak 3 frt. 60 krra birt megdolgozni, holott ha ez házi munkásként naponta csak három kr. díjazással foglalkozott volna, háromszáz nap alatt 9 ft. keresetre tett volna szert. Szükséges tehát a munkának oly szervezése, hogy kitartó szorgalom mellett, mindenki munkájának megfelelő jutalmát láthassa.

A munka bér a fegyencz tulajdonát képezi, melyről némi korlátok között már fogsági ideje alatt rendelkezhetik, ugyanis 1867. febr. 12-kéig mindenki elkölthette a fegyintézetben engedett jobb élelmi szerekre, keresményének $\frac{1}{4}$ részét, a fennmaradt rész kiszabadulta idejéig a pesti kir. zálogházban tőkésített; a mondott napon azonban a volt helytartótanács 54.738. sz. a. elrendelte, hogy jobb élmezésre csak a keresmény fele költhető, míg az egész másik fél 6% mellet tőkésítettik, ezen százalékból a fegyenczek azonban csak ötöt kapjanak, a hatodik pedig bizonyos összeg elérte után, a kiszabadulandó s csekély összeggel bíró fegyenczek segélyezésére fog fordíttatni.

Nem vagyunk barátjai annak, hogy a fegyenczek keresményüknek nagy részét torkoskodásra fordítsák, miután e keresménynek célja úgy is más, de hogy az ily felhasználás is szükséges — fájdalom — mindaddig, míg a jelen étlapok vannak érvényben, melyek kellő táplálás

hiánya miatt, a fegyenczben alig tartják a lelket, el kell ismernünk. Több intézetben e vásár valódi korcsmárlássá fajult, míg itt megtartatott a szabály, azaz jobb élelmet a fegyenczek vasárnap vehetnek s ekkor is csak egy napra valót. A kereset elköltéséről azt tapasztaltuk, hogy a fegyenczek legnagyobb része, a mit elkölteniök szabad főleg a hosszabb időre ítéltek mind elköltik; megtakarítani kiszabultok közeledtekor kezdenek s ekkor nyakra főre dolgoznak, hogy csak minél többet keressenek. Mily félre ismerése volt ez főleg 1867 előtt a munka kereset czéljának, kitűnik például az 1866. év kimutatásából, mely évben a fegyenczek összes munka díja 6007ft. 37 krt. tett, melyből élelmi szerekért 3902 ft. 85 kr. a bérlő pénztárába ismét visszatért, de még 1867-ben is, munkabér fejében az összes fegyenczeknek csak 2104 ft. 88 kr. maradt javukra írva. Történik néha, hogy a fegyenczek hozzátartozóiktól is kapnak kisebb nagyobb összegeket, a mi például 1866-ban összesen 96 ft. 68 kr. tett; ennek hová fordítása iránt szabály nem létezik, az itteni gyakorlat szerint, élelem javításra főleg ünnep napokon 50 krajczáronkint kiadatik.

A fönnebbieket szerint tehát elvan ismerve, hogy a munka keresmény, a fegyencz tulajdonát képezi, melynek egy részét elköltheti, sőt megengedték, hogy abból netalán szükségben szenvedő hozzá tartozóinak küldhessen s mégis ez alapelvel ellentétben, a meghalt fegyenczek keresményei az örökösöknek nem adatnak ki, sőt nem is adatik tudtokra, holott igen világos, hogy itt törvényi öröködésnek volna helye. Különös szabály erre, az igazgatóságnak nem adatott s így azon gyakorlat fejlett ki, hogy a hagyaték az intézet temetkezési pénztára részére esik.

A munka díj hová fordításának szabályozása szintén igen kívánatos volna.

Lehető hű képet kell rajzolnunk most az intézet egész-

ségügyi viszonyairól, mely az államhatalom kétszeres gondoskodását igényli, miután az egészség az embernek legfőbb kincse s a letartóztatott egyének csak szabadság büntetésre, nem pedig egészségük csorbítására, annál kevésbé halálraítélvék.

Az egészségügyi, jobban mondva a betegségi s halál-
ozási viszonyok fegyintézetben a legkedvezőbbek nem lehetnek, mert népességük az embereknek azon osztályából áll, kik részint táplálkozásuk hiányosságánál, életmódjuk szervezet rontó hatásánál fogva betegségekre hajlammal kerülnek a falak közé; ha ezekhez csatoljuk a szabadság megszorítását, a szabad levegő elvonását, az éghajlat rögtöni változását, a megzavart respiratiót, az egyének meg nem felelő munkával való foglalkozást, bánat, gond és lelkiismeret mardosást, elősoroltuk többjét azon körülményeknek, melyek már önmagukban kedvezőtlen eredményeket szűlnek, de melyeken változtatni hatalmunkban nem áll. Annál nagyobb kötelességünk a lehető eszközöket el nem mulasztani, a kártékony munkát mellőzni, a szabad levegő jótéteményének élvezését lehetővé tenni, a test tisztaságára a legnagyobb gondot fordítani s mindenek felett a test állati gazdaságának bevételeit s kiadásait azaz a munkát és táplálást összhangzásba hozni.

Vizsgáljuk e tényezőket egyenkint. Belépván az intézetbe azonnal fel fog tűnni, a fegyenczek nagy részének halvány, sárgás arczsine; kinyomata ez a testre ható minden körülménynek; így a fegy és háló szobák már elől említett egészségtelen földalatti helyzetének, nedvességének s a bennök fejlődő gőzkörnek. Szabad, egészséges levegőt alig élvezhetnek a fegyenczek, mert az intézet udvara magas épületekkel van kerítve, a sánczokban pedig a légváltozást a bástyák akadályozzák. Szabályszerű rendes naponkénti testmozgást vizsgálatunkig a fegyenczek nem is gyakoroltak, háló szobából munka terembe menni, meg vissza, ez volt a napi

rend az egészség legnagyobb hátrányára. Mostan naponkin cszközöltetik ugyan egy fél órai séta a középső sánczban, de úgy a helyiség minősége mint a mozgásra fordítható idő csekélysége miatt, a jelen rendszabályt is kielégítőnek nem tartjuk. Intézkedtünk, hogy legalább valami történjék.

A test tisztaságának fentartására szintén kevés gond fordított; a beszolgáltatáskor megfürösztetett ugyan mindenik egyén, de később csak orvosi rendeletre nyert ismét fürdőt vagy lábvizet; e figyelmetlenség sok bőrbetegségnek lett okozója; ennek orvoslása végett meghagytuk a havonkénti lábmosást s a negyedévenkénti egész testi fürdést, noha tudjuk, hogy ez Munkácson sok nehézséggel lesz összekötve, miután a kút nem szolgáltat elégséges vizet s így azt a távoli Latorczából kell felhordani, de továbbá mert az intézetnek csak két kádja van, a mi oly nagy számú fegyenczre elégtelen.

A legnagyobb baj, a fegyintézeti betegségek legszomorbabb oka, a jelenleg fennálló étrendben, a táplálás nem annyira mennyiségi, de minőségi hiányosságában fekszik, abban hogy majdnem kizárólag növényi anyagok nyújtatnak a test erejének fenntartására s a nedvek pótlására, az állati anyagok pedig majdnem egészen mellőztetnek. Tíz órai munkát kell végezzen naponta a fegyencz s huszonnégy órára más fél font kenyeret, lehetőleg kevésbé zsirozott másfél meszely növényi vastag ételt s hetenkint hat lat főt hust kap. Hozzá járul ehez, hogy súlyos bilincset kell hordjon s legnagyobb számuk a büntető ítélet szerint hetenkint egy vagy két napon kenyér s vízzel kell böjtöljön. Kétszer huszonnégy órának számittatik ugyan a két napi böjt, de a fegyintézeti étszabályok szerint tulajdonkép kétszer negyvennyolcz órát tesz ez, mert tegyük például hogy szerda a böjti nap, tehát utolszorkedden délben kapott főtt ételt s nem fog kapni csötörtök délig, ez pedig 48 óra; számítsunk ezekhez még fegyelmi bün-

tetésül is bñjtöket mint legszokásosbbakat, s fogalmunk lesz a fegyintézeti táplálás minőségéről. Mondtuk, hogy az egyének nagy része van bñjtre ítélve, így 1867-ben 789 között 386, és pedig havonkint egyszeri bñjtre 2, hetenkint egyszerire 129, hetenkint kétszerire 255. Innen megmagyarázható, miért dühöngött 1866-ban Munkácson oly nagy mértékben a scorbut s miért fejlődik oly nagy számban a görvély.

Nem vagyunk hivatva, ajánlatba hozni hogy mily változások tétessenek a fennálló étlapon, ez orvosi szakértők feladata, de igen is óhajtanók az intézeti orvos véleménye alapján, hogy tej és hús nagyobb mennyiségben nyújtassék, ennek szükségéről egy külföldi példa is meggyöz benünket, mellyet Marcard orvos „Beiträge zur Gef. Kunde“ czimű munkájában beszél el, ugyanis: a Rajna melletti Boyen erősség építésére 1856-ban 248 fegyenczet használtak s ezeket hus nélkül táplálták; ugyanott szabad egyéneket is foglalkodtattak; csak hamar kitűnt, hogy a fegyenczek munka képessége eleinte csak fél s később csak egy harmad akkora, mint a szabad munkásoké, sőt nemsokára 139-et közülök mint beteg s munka tehetlent másokkal kellett kicserélni. E 248 emberből 48 halt meg, tehát majdnem $\frac{1}{5}$, és pedig nem valamely epidemicus betegségben, hanem chronicus éhhalálban, mig ugyan ott s ugyanazon idő alatt a szabad munkások közül csak 12% lett beteg s csak $\frac{1}{8}$ % halt el. 1856. april 18-tól kezdve a fegyenczek hetenkint kétszer 8—8 lat hús kaptak, s im a betegségek száma már a második hóban 22%-ról 8%-re szállott. Ezen eset bizonyítékául szolgál óhajtasunk helyességének.

A fegyintézeti egészségügy eddig általában nem nagy méltánylásra talált s ennek megfelelő a fegyintézeti orvos állásának s működési körének felfogása is; egyszerűen arra szorítottott, hogy a betegeknek jelentkezőket gyógyítsa, de

hogy a betegségeket megakadályozza, a palliativ tevékenység s munka kör megtagadtatott tőle, részint a büntetés hibás felfogásából, részint az igazgatók által féltett ön hatalom csorbitásának elkerüléseért. Így a jelen szabályok szerint megvizsgálja ugyan az orvos a beszolgáltatáskor a fegyenczet, de csak annak megállapítására, ha valjon egészséges vagy beteg-e; hogy ezután mily munkához osztásék be, könnyű vagy súlyos bilincset kapjon, erre az orvos nem bir befolyással s nem látja többé a fegyenczet, míg általában ismét betegnek jelentkezik, s az orvos elé vezetetik. Sok vizsályra adnak különösen a bilincsek okot, mert történik, hogy az orvos egészségi szempontból mindkét lábáról vagy csak egyikről egy bizonyos egyénnél levétetni rendeli a vasakat, az igazgató azonban ezt ellenzi, vagy ha akkor enged is, az orvos tudta nélkül rövid időn ismét felveszeti; azon szabály, hogy a szövással foglalkozók csak fél lábon viseljenek bilincset, szintén nem tartatik pontosan meg.

Ezeken kívül egy előforduló rendetlenség, szintén orvoslási igényel, ugyanis a volt helytartótanácsnak 1863. marczius 27-ről kelt 23230. számu rendelete által, a megyéknek meg van hagyva ragályos vagy életveszélylyel összekötött betegségben szenvedő fegyenczeket az országos fegyintézetekbe nem szállítani. E rendelet a fegyintézeti orvosnak jelentése szerint nem tartatik meg, s ez által az állam költsége szükségtelenül szaporittatik, de a fegyintézet jó hire s czéljának előmozdítása is kockáztatik.

Ily kedvezőtlen viszonyok között lehetőleg jó eredményt felmutatni, az orvos feladata és Scholtz Ede medicinae et chirurgiae doctor a fegyintézet rendes orvossa, állása kötelemeinek teljes erővel és igen szép ügybuzgósággal megfelel, noha akadályozva van tevékenysége az által, hogy a fegyintézetben vagy közelében szállás hiány miatt nem lakhatik, hanem kénytelen napjában gyakran kétszer is $\frac{1}{4}$ órai távol-ságról a fegyintézetbe sétálni. Fegyintézetben kívüli orvosi

gyakorlata igen csekély s csak épen Munkács várossára szorítkozik.

A fegyintézet betegségi s halálozási esetei, következő keretbe szoríthatók. 1866-ban 884 főnyi létszám mellett a betegségi esetek száma 205-öt, 19,992 betegségi nappal tett; meghalt 28 egyén. A leggyakoribb betegségek: számról nézve a gyomor és tödőhurut (*Catharus ventriculi et pulmonum*), halálozási esetenézve pedig a gümőkór (*tuberculosis*), a halálozások számából felénél többet a tüdővész ragad el, többnyire fiatal embereket 20—30 év között, kiknek majdnem mindnyája, a kimutatás szerint, egészségesen jön az intézetbe, de a legtöbb esetben már 14—17 havi letartóztatás után e betegségnek martalékául esik.

Kórházi vizsgálatunk napján (oct. 31.) a betegek létszáma 15-öt tett. A kórház csinosága s tisztasága kifogás alá nem esik, noha az orvos rendelési szobája setét s e célra egyáltalán nem alkalmas; megrovást érdemel azonban a bérlő azon hanyagsága, mely szerint e nyomor betegeket a takaró lepedővel nem látja el.

Méltánytalan dolognak nevezhetjük részünkről Munkácsra azt is, hogy vizsgálatunkig az intézet őrszemélyzete részére, mely az állam érdekében jó-rosz időt tőrni s a legterhebb szolgálatot végezni tartozik, ispotály berendezve nem volt, hanem a beteg egyének a palánkai katonai kórházban ápoltattak, s ezért minden betegségi nap után amugy is csekély fizetésükből 28 kr. vonatott le; felsőbb rendelkezésig az igazgatónak meghagytuk, hogy előforduló esetben a beteg fegyőrök számára egy kórszobát szereltessen fel.

Ezeket tartottuk az intézet egészségügyi állása felől fel-emlitendőknek, végeredményben azon meggyőződésre jutván, hogy e téren is nagyon sok javítani valónk van.

Utasításunk kívánalma szerint october 31-én éjjeli láto-

gatást is tettünk az intézetben; váratlanul jelentünk meg esti $\frac{1}{2}$ 10 órakor, meggyőződést szerzendő az intézet biztos őrizetéről s az éjjeli rend megtartásáról. A külső kapunál őrt nem találtunk s e rendetlenséget annak idejében megróttuk, a folyosók kellően voltak világítva, de nem úgy az egyes háló szobák, melyekben a biztonság s kellő felvigyázat szempontjából az olaj lámpáknak egész éjjelen át kellene égniök. Holott most már 11 óra felé majd mindnyája kialszik: így sötétség volt a fiatal fegyenczek osztályában, s alig pislogott a más 27. és 32-ik számú szobákban. Több háló termet bejártunk s ekkor szerzett öntapasztalásunkból ujjalag kiemeljük a szobák egészségtelen levegőjét, mert alig képzelhetni azokat fojtó, nehéz gőzöt, a mi egy ilyen nedves — szelelők nélküli szobában, hová esti 8 órától reggeli 6-ig 50 ember van bezárva, kik szükségüket is benn végzik, uralkodik, csak a legnagyobb megerőltetéssel bírtuk egy szobában néhány percig kitaratani; a kórodában kevésbbé érzett a gőz, de itt az első számú szobában az ablakokat találtuk nyitva. Kérdőre vontuk ezért másnap az orvost, s ő kinyilatkoztatta, hogy az éjjeli levő ár ugyan a betegeknek, de még jobban a külömbeni romlott levegő, s így kénytelen ezen rendszabályhoz folyamodni, mivel az ablakokon alkalmazott szellentyük el vannak romolva, de ép állapotukban sem felelnek meg a czélnek. Felhivatott erre az orvos, hogy egy kellő minőségű szelelő készlet alkalmazása iránti javaslatát, mi hamarább illetékes helyre terjessze fel.

A kóroda vizsgálatakor az irodában dolgozó igazgató is értesült megjelenésünkről, s ezután kíséretében jártuk körül a sánczokat s bástyákat, hol a kiállított 6 órát szolgálattuk rendes teljesítésében leltük. Éjjeli 11 óra után ezen napi munkódésünket befejeztük.

Feladatunkká tétetvén, vizsgálatunk tartama alatt, a

szokásos házi bizottmányt is megtartani, s ez alkalommal minden panaszra jelentkező fegyenczet meghallgatni, e kötelességünkben is eljártunk s az ide mellékelt jegyzőkönyv szerint 90 fegyenczel végeztünk. Panasszukat mindnyájan hat szemközt adhatták elő, noha legszámosabban az ítélet túlszigora vagy igaztalansága ellen szóltak. Ugyan ekkor némelyek panaszt emeltek, hogy reájuk — fegyelmi büntetésül — a kényszer kabát (spanyol ing) túlszigoru módon alkalmaztatott. Ezen előadásra a sérelmezett fegyelmi büntetés, mint fegyintézeteinkben szokatlan, nyomozás tárgyává tétetett; egy fegyenczet a kabátba öltöztettünk s így alkalmazása módjáról meggyőződván a kikért orvosi vélemény alapján a spanyol ingnek alkalmazását jövőre betiltottuk.

Ugyan csak ezen alkalommal többen a fegyenczek közül kérték, hogy engedjék meg nekik saját keresményi pénzükből a séta időben a dohányzás. Ezen kérést az orvos is támogató s felemlíté, hogy e kedvezmény nemcsak a kedélyre fog vidámitólag hatni, hanem sok egyénnél egészségi szempontból is ajánlandó, Munkácson pedig annál inkább, mert a bagózás, a mi orvosilag kárhoztatandó, fegyelmileg, meg van engedve, s egy adag bagóért egy $\frac{1}{2}$ kenyeret is adnak egymásnak a fegyenczek, ily módon pedig az amúgy is szűk élelemben még önmagukat is megrövidítik.

Ezen nyilatkozat alapján, s mivel több fegyintézetben a dohányzási engedély úgy is meg van adva, pusztán a jóviselítetteknek kedvezményül s a kellő korlátozások közt Munkácson is megengedhetőnek javasoljuk.

Meglehetősen áttekintést nyertünk az eddigiekből a fegyintézet belső állásáról, majdnem következtethetnénk ezután hivatalnokaink minőségére, de igyekeztünk őket személyileg is tanulmányozni.

Az igazgatótól teendőket már több év óta Braids ver

A lajos lipótvári volt első irnok, helyettesi minőségben vezeti.

A fegyintézet ellenőre Sexer Albert.

Csapy Tivadar első irnok,

Vagner Károly másod irnok,

Az intézet őrizetére s közvetlen felügyeletére 1 őrmester, 5 tizedes, s 59 fegyőr van rendelve; mindnyájan polgáriak.

A külső őrizetet 1866. augusztus 17-ig rendes sörkatonaság látta el s kívánatos volna, hogy úgy a biztonság, mint költség kiméltetés szempontjából, ez ujolag rájuk bizassék.

A polgári őrség fizetése következő:

Őrmester havonkint 30 frt. 36 kr.; tizedes 21 ft.; közember 15 frt. 75 kr., ezenkívül mindnyájának naponta, egy adag kenyér s kaszármai közös lakás, világítás, fűtés, úgy szintén egyenruha, azaz: egy köpenyeg négy évre, egy nyári kitli három évre, évente egy attilla, nadrág, mellény, egy pár csizma s lábra való. (Ing nem adatik).

Ezen valósággal csekély fizetésért a legterhesebb szolgálatot kell hogy végezzék, mert éjjel s nappal felváltva, két tizedes s húszonegy közember folytonosan szolgálatban van; szabad időt naponta egyénenkint váltogatva, télen délutáni 4 órától, nyáron 6-tól esti 1/2 10-ig nyernek.

Felelnünk kell még néhány pontra, melyekkel Nagyméltóságod a fegyintézetekben dívo, netalán különös szokásokat vagy eljárást felderíteni kívánja.

A fegyenczek levelezése körül Munkácson különös fogházi rendőrségi szabályok alkalmazásban nincsenek, ha a fegyencz tudósítani akarja övéit sorsáról, levél írásí engedélyért az igazgatónál jelentkezik, s ez három hónaponkint egyszeri levélírást megszokott engedni; a beérkezett levelek egy hivatalnok által olvastatnak fel az illetőnek; a forgalom úgy

1866. mint 1867-ben elég élénk volt, mert a fegyenczek részére érkezett levelek száma az első évben 729-et, a másodikban november 2-káig 589-et tett; elküldetett pedig 603, illetőleg az utóbbi évben 508 levél. Ha tekintetbe vesszük azon erkölcsi hatást, melyet a fegyenczek lelkületére az övéiktől nyert tudósítások felhasználásával s a levelezésnek más oldalú üdvös hatásával egy ügybuzgó igazgatóság gyakorolhat, e kérdés fontossága és határozott szabályozása szintén kívánatosnak fog feltűnni.

Hasonlóan rendeztetni óhajtanók a fegyházi látogatásokat is, főleg ha nem a fegyenczeknek hozzátartozói, hanem idegenek kívánják ezt tenni; azt tartjuk ugyanis, hogy puszta kíváncsiság kielégítésére a fegyház soha sem szolgálhat, mert nem emberies a fegyenczeket a megbámultatás büntetésével is sujtani; a komolyan tanulmányozó szakértőnek igenis nyílnak fel a fegyintézet ajtói, de ez az igazgató szigorú felelősségének terhe alatt, csak a ministerium engedélye mellett történhessék. Most a Bereghmegyei administratortól nyert engedély mellett is hocsát be az igazgató látogatókat, sőt önmagát is jogosítva érzi a látogatás megengedésére, de mindkét esetben egy fegyházi tiszttel vezeteti az illetőt. A fegyenczek rokonainak negyedévenként engedi meg szintén hivatalos személy jelenlétében a vizontlátást.

A fegyenczek hozzátartozói által benyújtott kegyelmi kérvények folytán, ha illetékes helyről az egyén felől az igazgatóságtól vélemény kéretett, azt eddigelé az igazgató egyedül saját belátása s nézete szerint tette; mi vizsgálatunk alkalmával példát adandó, a kegyelmezési ajánlatoknál az igazgatón kívül, a lelkész illetőleg lelkészek tapasztalatait is kikértük s felterjesztésünket ily értelemben tettük; óhajtható volna, hogy ily fontos tárgyban a társas véleményezés szabályul tűzessék ki.

A büntetésüket kiállott fegyenczek szabadon bocsátása, következően történik:

A szabadulás előtt egy hónappal a munkácsi szolgabíró utján értesítetik az illető egyénnek illetékes hatósága a szabadulandónak leendő távozásáról, tudtára adván egyzersmind fegyintézeti maga viselete. A büntetés utolsó napján az igazgatóság által személy leírása felvétetik, keresményi pénzéről a számadás befejeztetik, s végül az igazgató pár szóval meginti, hogy jövőre a szabad életben becsületesen viselje magát. Másnap reggeli 7 órakor egy ór a szolgabíró elé állítja, ettől kereseti pénzét megkapja, s miután utlevele melyben kitétetet, hogy N. N. fegyencz büntetését kiállván, N. helységbe utazik, megiratott, ez neki kézbesítetik s szabad lábra helyeztetik. A többi intézeteknél, az itteni gyakorlattól eltérő szabályokat helyenkint elő fogjuk adni.

A meghalt fegyenczek eltemetése, a rendes egyházi szertartások mellet történik, s az utolsó útra, a fegyintézet aljában levő temetőig, a szükséges fedezet alatt nemcsak osztálytársai, de fegyencz barátai is elkisérik. A temetkezési költségek fedezésére, egy önkénytes egyletet maguk a fegyenczek meg 1860. szeptemberében alakítottak, oly módon hogy mindenki havonkénti keresményéből egy csekélységet azaz minden forintból 2 krt. fizet be a pénztárba, a mi együttesen tőkésittetik, s ezért halála csetén tisztességes temetése biztosittatik, azaz magával hozott fehér ruháján kívül, egy egyszerű koporsót és sirjára fej fát vagy keresztet kap, a mit a bérlő összesen 2 forintért állít ki. 1866 ban 102 frt 41 kr. jött be a temetkezési pénztárba, míg a kiadás 68 ftot tett.

1866-ban a kormány által a fegyintézetre tett költségek összege, a mennyiben az igazgatóság ki tudja mutatni,

86,736 ft. 5 $\frac{1}{10}$ krt. tett, miből egy fegyencz tartására az egész év alatt 141 ft. 47 kr, egy napra pedig 38 $\frac{1}{10}$ kr. esett.

Meg vagyunk győződve s rajzunkból is kitűnik, hogy Munkácson helyi akadályok miatt, nevezetesebb javításokat tenni nem lehet, ezért jeleninkben már azon alázatos javaslatot tennők, hogy a munkácsi vár mint fegyintézet hagyassék fel, s az itt letartóztatottak, a többi négy, férfiak számára rendelt fegyintézetbe osztassanak szét, mi által az állam egy fegyintézet tartásának költségeit megtakarítva, azt a többieknek javítására fordíthatná; tervünk kivihetősége azonban nagyrészt azon más helyütt előadandó alázatos javaslatunknak Nagyméltóságod általi elfogadásától függ, hogy a Lajtán túli fegyenczek, kik szám szerint 170-en nállunk letartóztatva vannak, illetőségük helyére visszaküldessenek, ha ez megtörténék, úgy Szamos-Ujvár, Vác, Lipótvár és Illavára a Munkácson 1867. utolsó napján letartóztatva volt 463 egyén, azonintézeteknek túlterhelése nélkül szétszítani lehetne, mert a nevezett négy intézet 3428 egyént képes befogadni, holott 1867-ben közép számítás szerint a Lajtán túliak leszámításával, naponta 2245 egyén volt bennök letartóztatva, elfér tehát még 1183 fegyencz; a fegyintézetek népcsedési mozgalma továbbá oly arányt mutat, hogy az évi növekedés az apadással, azaz a büntetési megkezdés a szabadulás és halálozással majdnem egyenlő arányban áll, s ezért a jelen rendes viszonyok között túlnépcsedéstől tartani nem lehet; mindezek alapján a munkácsi fegyintézetet Nagyméltóságod kegyes határozata folytán, még ezen évben megszüntetni lehetne, de mivel ez esetre a bérlőnek egy félévi felmondási idő van kikötve s mivel a fegyenczek átköltöztetése, a leltár átvitele, úgy szintén a Lajtán túli fegyenczek vissza szállítása s más szükséges teendők hosszabb előmunkálatot s időt igényel-

nek, zavarok kerülése végett, a felosztást azonnal eszköz-
lésbe vétetni nem ajánljuk, e helyütt csak lehetőségét jelez-
ni, s Nagyméltóságodnak becses figyelmébe az eszmét aján-
lani kívántuk, helyeslése esetében, a kivített előkészítő intéz-
kedéseket Nagyméltóságod ministeriuma nyert meghagyás
után teljesíteni fogná.

Szamos-Újvár.

Az erdélyi két fegyintézet közül, vizsgálatunkat a férfi bűnözők számára rendeltben 1867. nov. 11-én kezdtük meg. Fekszik ez szab. kir. Szamosújvár várossának északi végén s áll két udvar által elválasztott, három egymással szemben fekvő különböző korból eredt épületből, melyekhez egy harmadik külső udvaron keresztül juthatni; ez utóbbin a fő őrtanya s az igazgatósági iroda mellett áthaladva, a II. Rákóczy György által 1653-ban emelt épület tűnik szemünkbe; földszinti részében fekszik a 8 üsttel csinosan berendezett konyha s mellette a mosóház, mely a füsttől fekete s meglehetősen ronda; az emeleti szobákban a bérlő raktárai vannak. Ezen épülettel szemben Martinuzi 1542-ben épült várának egy szárnya emelkedik; a fegyintézeti kórodát, a r. katolikus templomot s az örparancsnok lakását foglalja magában; alatta keresztül menve a belső udvarra, a tulajdonképpeni fegyintézet elébe érünk, mely a régi várfal helyen áll s építetése feyenczi erő által 1860-ban fejeztetett be. Az egész intézet 3600 ölnyi területet foglal el, s mély sánczaiban hajdan a Szamos víze által volt kerítve; az árok később kiszáradt s most csinos kertté van átalakítva.

Az új feyház czélszerűtlen építetése 451.500 ftba került; de mily gazdálkodással, kitűnik abból, hogy 26000 ftba került s fel nem használt építési készlet, mint: vasrostélyok ablak, burkolat stb., maig is a raktárakban hever. Befogadhat a két emeletes főépület 1028 egyént, kik 38 terembe hely-

ezhetők, melyek közül néhány dolgozó, s a többi háló teremül szolgál; az utóbbiak legnagyobbikában 48 s a legkisebbikben 20 külön fa pries van, mindeniken szalma zsák, ugyan ilyen fejtáncos, pokroc s két lepedő.

A fejtáncos helyiségeinek külső megtekintése, megelégedést kelt a szemlélőben, mert nagyban s egészben mindentűt csin és tisztasággal találkozik; egyes kifogásokat azonban itt is kell tennünk; így több ágyon a fejtáncos fekete a piszoktól, mivel éveken át ennek boritéka nem mosatik; a fejtáncos nyakkendői rongyosak, úgy igen soknak lábbelije is; lábruhát eddig nem kaptak s összekeresett rongyokkal kellett pótolják. E hiányokat azonnal megróván, helyrehoztuk s jövőre kerülésüket meghagytuk.

Nem eshetünk azonban át ily könnyen az intézetnek legnagyobb, a berendezésben fekvő hibáján, mely abban áll, hogy az intézetnek egy árnyékszéke sincs, hanem minden szobában éjjel nappal minden egyén egy csöbörbe benn végzi szükségét; e csöbörök egy kis álló szekrényszerű felül nyitott fa burkozatba helyezvék, melyből naponkint kiürítés végett a szobán keresztül vitetnek ki, csak néhány szobában levén lehetséges a csöbört a folyosóról kivenni. E piszok helyeken a csöböröken kívüli vizelés nem csak hogy a felső emeletről az alatta levő szobának padlóját s falát már több szobában átáztatá, hanem bármily szellőztetés daczára a terem levegőjét, különösen éjjel, az egészségre legártalmasabb hatással megrontja.

E bajon segíteni akarván, az intézet építésének vezetőjét Kauba Frigyes állami mérnököt s orsz. építészeti hivatalnokot javaslat tétel végett távirat útján Dézsről áthivattuk. Nevezett mérnök úr megjelenvén, kifejtette, hogy emésztő vermet ásatni nem lehet, mert az intézet sokkal alantabb fekszik mint a 122 öl távolságra folyó Szamosnak medre; a csöbör

rendszer tehát kényszer szülte szükségből megtartandó, de javítani mégis lehet oly formán, hogy a szobák szegleteiben a falak kissé bevágatván, a szoba egész magasságában eleibe fal emeltetnék, s az így képzett rekeszbe csak szorosán zárt ajtó engedne belépést; ezenkívül a szükség helyek belsejében légvezető csövek alkalmaztatnának, és pedig egy cső a szoba padozatja alatt vízszintesen az épület oldalára ki, s egy másik függőlegesen a falban az intéz fedélzetéig fel; a csöbrök az így a szoba levegőtől elzárt rekeszekből a folyosókon a falba vágott kis ajtócskán keresztül vétetnének ki. Ezen terv kivihe-tőnek, s tekintve a helyi viszonyokat, legcélszerűbbnek ismertetvén, a mérnök felkérte ebbeli terveit s költségvetéseit minél előbb elkészítve, az igazgatóság útján illetékes helyre felterjeszteni.

Egyébb helyiségek tekintetében is, a szamos-újvári intézet igen szűken áll, így a görögök temploma az épület bal-szárnyán maig sincs berendezve; hozzá kezdtek ugyan a ta-valy, miután már minden terv s költség helyben volt hagyva, de az elkezdett munkát, pénz hiány miatt ismét félbe kellett hagyni; szükségből egy fegyszobát használ e felekezet isten tiszteleti helyül, úgy szintén a protestansok is, de az előbbie-k azon felül még az isteni tisztelethez szükséges eszközökkel, pl. mise ruha, misekönyvvel sem bírnak.

Fürdő szobája szintén nincsen az intézetnek berendezve s még kórodai használatra sem rendelkezhetik az orvos erről.

Fegyelmi büntetések alkalmazhatására, hasonlóan elkerülhetlenül szüksége van az intézetnek néhány magány és sötét zárkára, mert van ugyan most is négy ilyen, de ezek nedvességüknél s félig földalatti helyzetüknél fogva, az orvos nyilatkozata szerint, bár rövidebb időre használva is, az egészségre ártalmasak.

Végül illő halottas kamarája sincs az intézetnek.

A fegyenczek javítására czélzó s netalán gyakorlatban levő eszközök leírása, nem sok fáradságunkba kerül, miután e czélra mondhatni semmi sem történik, de azért rajza im következik.

1866-ban a fegyintézet összes létszáma 931-et tett; ezek vallási külömbség szerint következően oszlottak fel: rom. kath. 156, görög egyes. 228, görög n. egy. 299, helvét 142, ágostai 63, unitarius 25, Mózes hitü 18. Ezek közül 821 egyén vallási ismeretekkel általában nem birt, s mégis az intézetnek egy rendes lelkésze sincs; ami itt a vallás körül történik, nem egyéb pusztá alakszertüségnél s még az is a legghiányosabb, mert a rom. és görög katolikus úgy szintén a helvét hitü fegyenczeknek tartatik ugyan minden vasár és ünnepnap délelöttjén isteni tisztelet s általános tanítás, de a többi felekezetüek csak évnegyedenként egyszer hallják isten igéit hirdetni.

A bejáró lelkészek nevei ezek: rom. katolikus Szopos Imre Ferencz rendi szerzetes, lakik Szamosújvárt, a görög katolikus lelkész Andreiku Antal helybeli papnöveldei tanár és esperest; a helvét hitüek lelkésze Bartalits Miklós. Ezek saját felekezetü egyéneiknek az elbocsátáskor pár szóval tanítást adnak, betegségükben ha kívánják a végvigasztal ellátják s a meghaltakat, bármily felekezethez tartozzanak eltemetik.

A legszamosabban képviselt, a görög nem egyesült felekezet lelkésze Farkasiu János, Szamosújvártól 3 mértföldnyire Széken lakik, az unitariusoké pedig Csegezi József 6 mértföldnyire Kidében. Ezek mint említettük, csak negyedévenként látogatják meg az intézetet, úgy szintén a kolozsvári ágostai lelkész Máday János is. Az izraeliták előimádkozója Fischer Freundlich.

Iskolai tanítás a szamosújvári fegyintézetben ismeretlen dolog, noha az 1866-ki létszámból 831 fegyencz volt olyan, ki semmi elemi ismerettel nem birt, soha iskolába nem járt, noha ugyan ezek között a más fegyintézetekben iskola kötelezettek tehát 16—25 évesek, 272 fővel voltak képviselve.

Könyvtár hasonlóan nincs, ha csak a létező 24 db nagy részt rongyos ima könyvet s néhány naptárt ennek nevezni nem akarjuk.

A fegyenczek foglalkodtatása s az intézetnek ellátása 1866. január 1-je óta itt is általány bérbe van adva. Löw Salamon és Grünwald örökösseivel a szerződés 1871. decz. utolsójáig szól; 26½ krt. fizet az állam a fegyenczekért fejenkint s naponkint.

Nem ismételjük itt az általány rendszer erkölcsi s javító befolyásáról az előbbi intézetnél mondottakat, de kiemeljük azon különbséget, mely a magyarországi s az itteni bérleti szerződés közt létezik; ott ugyanis az állam által fizetett általány díjba a betegek ellátása is beleértetik, míg itt az általányon felül az külön fizettetik; e czímen kapott a bérlő 1866-ban 3495 ft 65 krt.; 1867-ben october végeig 3055 ft. 4 krt.

A második fokölömbőség azon csekély munka díjban tűnik fel, melyet a szerződés szerint a bérlő a fegyenczeknek itt fizetni köteles; majdnem felét, némely munka nemnél egy negyedét teszi ez azon, amúgy is csekély munka díjnak, miket a magyarországi bérlők fizetni köteleztetnek. Így például Munkácson fizettetik: egy egyszerű lágy fából készült ágyfa csinálásért 1 ft 20 kr., egy közönséges szekér kerékért 40 kr., egy pár férfi csizmáért 16 kr., női czipőért 6 kr. Szamosújvárott pedig ugyanezen munkák közül az elsőért 12 kr., másodikért 6 kr., harmadikért 8 kr., a negye-

dikért 4 kr. Még feltűnőbb lesz e különbség, ha a fegyenczek részére az egész év folytán kifizetett összes munkadíjakat hasonlítjuk egybe. Munkácson 1866-ban az összes fegyencz létszám 884-et tett; ezeknek a bérlő összesen 6007 ft. 73 kr. munkabért szolgáltatott ki, míg ugyanazon évben a szamosújvári 931 fegyenczre, az igazgatóság kimutatása szerint 698 ft 61 $\frac{3}{4}$ kr. kereset jutott, mivel pedig a fegyenczek keresményüknek felét jobb élelmezésre költhetik, az említett összegből is élelmi szerekért 308 ft. 36 $\frac{1}{4}$ kr. a bérlőnek vissza fizettetett; ugyanily célra fordított azon 621 ft. is, melyet a fegyenczek övéiktől ajándékkép nyertek s így az év utolsó napján 446 fegyencznek 390 ft. 25 $\frac{1}{2}$ kr. maradt javára irva.

Ilyen anyagi állást csak egyedül Szamosújvár bir felmutatni.

Hozzá járul még ezekhez harmadik pont gyanánt — a miben ugy az államnak, mint a fegyenczeknek nagy kárunk van — hogy a bérlő az n. n. házi munkásokért, mint: favágók, udvarseprők, mosók stb. a szerződés szerint sem az államnak a fejenkénti 5 krt., sem a fegyencznek a 3 kr. kereseti díjt nem fizeti, holott Magyarországon legalább az utóbbira mindenik bérlő kötelezve van. Ez nem oly csekélység, mint eleinte látszik, mert tegyünk csak egy kis felületes számítás, például 1867. november 14-én a házi munkások száma tett 84-et, ezek egy napra 2 ft. 52 kr. keresetet, háromszáz hatvanra pedig 907 ft. 20 krt. kapnának; Szamosújvárt semmit sem kapnak.

Majdnem mindenféle munka-nem folytattatik az intézetben s itt a naponként bekívánt jelentések segítségével az igazgató meg is tudja mondani, hogy minden munka nemnél hány fegyencz van elfoglalva, így 1867. nov. 14-én a 440

egészséges egyén közül volt szabó 35, czipész 28, asztalos és gyufa gyaluló 78, kerékgyártó 5, bodnár 8, kosárkötő 1, ács 4, kőműves 9, kovács 6, festékelő 4, kanálcsináló 3, órás 1, kefekötő 1, gombkötő 3, könyvkötő 1, metsző 2, gyapjугyári munkás 77, szakács 9, pék 6, egyéb foglalkozást végző 43, összesen 331; ezeken kívül mosó 26, lámpa gyújtó 4, ürték hordó 10, szoba felügyelő 28, udvar seprő 10, favágó 10, beteg 63, betegápoló 7, gyengélkedő 6, munka képtelen 8, az előbbeni számmal együtt 503.

E munkák legnagyobb része alkalmas arra, hogy folytatásuk mellett, kiszabadultak után, a fegyenczek kenyerüket megkereshessék, főleg ha az egyének betanítására több gond fordítatnék mintjelenleg; kevésbbé állithatjuk azonban ezt a gyapju gyárról, melynél a legerősebb férfiak gyapjut tépnek, kefélnek, fonnak; nem szivesen látjuk e munka nemet részint azért, mert a gyapju iparban a gyári munka jobbára elnyomta a kézművet, s így megtanulása a jövőt alig biziosítja, részint mert pusztán gépies dolog, a mi fegyintézetben lehetőleg mellőzendő volna, de főleg az e foglalkozással járó nagy por miatt, mely különösen zárt helyen mint itt is, az orvos nyilatkozata szerint nem csak ártalmassá, de egyenesen veszedelmessé válik mindazokra nézve, kik bármily csekély tüdő- vagy szembajban szenvednek, vagy ezen betegségek valamelyikére hajlammal bírnak; veszedelmessé válik a gyapjугyár Szamosujvárt még végül azért is, mert a naponkint a testre szálló pornak, bár hetenkénti lemoshatására fürdőszoba berendezve nincs.

A munka termék körül is több óhajtani valóink vannak, mert az asztalos műhely egy része a Martinuzi féle vár régi casamatáiba van helyezve, hová szabad levegő nem juthat, s a fegyenczek nappal is gyertya mellett dolgoznak; a bod-

nárok, kerekések s kovácsok, épen nem bírnak munka termékkel, hanem a külső udvaron egy roskadt fészert alatti dolgoznak télen nyáron, mely minden támogatás daczára, legközelebb leszakadni készül; kívánatos volna ezek számára az intézet balfelöli külső udvarán, mi hamarább alkalmas munka helyiségeket emeltetni.

A munkáknál a felügyelet a leghiányosabb, mert 3—4 teremre van kirendelve egy ór. Az előbbeni intézetnél kárhoztatott minősített henyeséget a szoba felügyelői tisztet itt is 28 egyén által látjuk képviselve, s ezeken kívül is tapasztaltuk, hogy a mesterségekhez beosztottak közül például a szabóknál s cipészeknél munka hiány miatt többen, s állításuk szerint gyakran, tétlen vesztegelnek; innen megmagyarázható, hogy az intézetbeli legszorgalmasabb munkás 1866-ban egy év alatt a szabó mesterségnél 16 frt 50 krt. keresett, míg egy másik ugyan azon idő alatt gypju tépéssel 80 krt., pedig a bérlő saját bevallása szerint 1866-ban az intézeti munkákkal huszonötezer, 1867-ben pedig novemberig harmincz ezer forint forgalmat eszközölt; ezenfelül fizetett neki az állam, élelmezés, beteg ellátás s temetési költségek fejében 1866-ban 66904 frt 60 krt.; 1867-ben pedig october végéig 51619 frt 11 krt., a miből ő a fegyenczek munka erejének használatáért az államnak az előbbi évben 5755 ftot, az utóbbiban pedig a mondott hónapig 3098 frt. 18 krt. térített vissza.

Jövedelmező üzeletét a bérlő ki rendes lakását N. Váradon tartja, helybeli meghatalmazottja Veisz Sámuel által vezeti, kinek több üzleti alárendeltje, de kevés szakértő mesterembere van; mindnyájan az intézeten kívül laknak.

Rövid megjegyzésünk van még a fegyenczi keresetekre; e pénzek 6% mellett a kolozsvári takarékpénztárban gyü-

mölcsoztetnek, hova 100 forintonkint fizettetnek be; minden betétel vagy kivevéshez a főkormánysház előleges engedélye kívántatik. Ezen eljárást nem tartjuk egészen megfelelőnek, mert a tőkésítés az újabban alakult szamosujvári takarékpénztárban is ugyanazon százalék és biztonság mellett történhetnék s megkíméltetnék ez által először a posta bér, másodszor kisebb összegeket nem kellene hosszabb időn át hevertetni, a mi főleg az itteni csekély kereset mellett nagy jótémény volna a fegyenczekre; de ezen kívül igen hosszadalmas s kezelést zavaró az eddigi előleges bejelentési kötelezettség, mivel tömegesebb szabadulásoknál gyakran egy krajczár nélkül rég óda hagyta az intézetet a fegyencz, míg az engedély a keresménynek a kolozsvári pénztárból kivételére megérkezik. Ezen nézeteink valósitása végett, utasítottuk az igazgatót, illetékes uton és helyen a kellő lépéseket megtenni, annál is inkább, mert a november 11-én eszközölt pénztári vizsgálat, melynél a könyvekkel megegyezőleg 157 frt 17 kr. fegyencz kereseti pénzt találtunk, intézkedésünk szükségéről ujjolag meggyőzött. (Vizsgálatunk óta már a szamosujvári takarékpénztárban gyümölcsoztetnek a fegyenczi pénzek.)

Az intézet egészségügyi viszonyaira befolyást gyakorló tényezőkről alább irtakat tapasztaltuk.

A fegyenczek táplálatása az előbbi intézetben említettől minőségileg nem, hanem mennyiségileg különbözik, azonban nem nagy előnyére, mert háromszor kapnak ugyan itt a fegyenczek hetenkint 8—8 lat húst, de nyers állapotban mérve, a mi aztán megfőzetvén, súly tekintetében majd nem felére apad le s így a különbség szinte ki van egyenlítve; a kenyér adag $\frac{3}{4}$ lb, tehát egy negyeddal kevesebb, mint Munkácson; ezenkívül kapnak naponkint egy meszely vas-tag vagy vékony ételt, a szerint a mint hús járul-e hozzá

vagy nem; ily étkezés mellett ítélete szerin 1866-ban böjtölt hetenkint egyszer 163, hetenkint kétszer 96 egyén; a böjti napok hétfő s csütörtökre esnek; a pénteki böjtöt ezen felül több, különösen görög vallásu egyén, lelkiismereti nézete szerint megtartja.

Végtelen káros befolyásu a fegyintézet egészségi viszonyaira az egészséges ivó viznek hiánya. A pár lépésnyire az intézet mellett folyó Szamosból merítették a szükséges viz, mely hogy egészséges lehet-e, megítélhetni abból, hogy a Szamos a városon keresztül folyván, annak minden tisztátalanságát és állati hulladékait magával hozza; ezenkívül 20 lépésnyire a meritő helytől feljebb fekszik a város vágó hidja, s pár lépésnyire közelebbi szomszédságában, egy nagy trágya halmaz; esőzések alkalmával valóságos sárlevet képez ezen ivó viz; az intézetnek van ugyan egy kútja, de ennek vize is ihatatlan; megbiztuk tehát az igazgatót kitudni, ha valjon lehetne-e közel egy jó vizü kutat ásatni, vagy valamely más módon s mily költséggel az intézetet egészséges vízzel ellátni; e jelentés mi hamarább bevárando lenne.

A munka nemek különösen a gyapju gyár, úgy szintén a munka termék, asztalos és más műhelyek, továbbá az ürítő székek berendezésének s a fürdés hiányának befolyását az egészségre, említettük.

A test mozgás-vulgo sétálás, vizsgálatunkig abban állott, hogy naponta ebéd előtt az összes létszám az intézet belső udvarára egy fél órára kibobsáttatott; kiki tetszése szerint cselekedett ekkor, egyrészüik leült, mások járkáltak, a legtöbben csoportba gyűltek, beszélgettek, vitáztak vagy egymást cserélgettek. Mi e rendetlenséget megszüntetve, az egészség szempontjából is meghagytuk, hogy a fegyenczek a szükséghez képest két vagy több osztályra osztatván, ezek szerint felváltva, télen naponkint egy fél órára, nyáron több

időn át az egyének sórt képezve egymás után lépdelvén, folytonosan mozogjanak.

Hátrányosan hatnak továbbá az egészségi állapotra, a súlyos munka s kevés táplálék mellett, a bilincsek, a melyeknek egészségi szempontból történendő levétele eseteiben, itt is megújulni láttuk a nehézségeket, az orvos kívánalma s a törvény szigorát ellenőrző igazgató véleménye közt; ha még mindezekhez a kórodának egészségtelen rosz levegője, mely az üritő székek leirt berendezése s a szellőztethetés lehetetlenségéből támad, számittatik, nem fog bennünket meglepni az intézeti morbiditás és mortalitásnak rendkívüli nagyszáma. Ugyanis 1866-ban 931 fegyencz között 565 betegségi eset s 80 halálozás fordult elő; leggyakoribb betegségi nemek voltak, febris catarrhosa, tuberculosis, scrophulosis, pneumonia, és phthisis; legtöbb áldozatot kívánt pedig a phthisis és tuberculosis; még ijesztőbb számra rúgot a halálozás 1867-ben, midőn vizsgálatunk egyik napján azaz november 13-án már a 126-ik halottat jegyezték.

Érdekes lesz itt Mittermaier és Marcard feljegyzései szerint a külföldi fegyintézetek halálozási százalékát felemlíteni; Pentonvilleben (London) 1858-ban 1296 fegyencz közül 2 halt meg; közép számítás szerint 1843-tól 57-ig ezer fegyenczre hat halálozás esik; Perthben (Skóczia) 982 egyénre 10 halálozás; Montjoyban (Irhon) 1854-ben 550 közt 7; 1855-ben 4; 1857-ben 360 közt 6; Moabitben (Berlin mellett) 1857-ben 360 közt 8; 1858-ban 554 közt 9; a toscanai börtönökben középszámítással 100 férfi fegyencz után 3.50%; Belgiumban az új rendszer honosítása óta Gentben 2%, Alostban 1.4%, Vilvordban 1.3%; Kühne kimutatása szerint a szt. Gallen melletti sz. Jakabról nevezett intézetben 1850—1863 években 1½—3%.

Az erdélyi kir. főkormányshék a fentirt halálozási szá-

mot végre megsokalván, főorvosi helyettesi minőségben, a fiatal Dr. Zakariás Józsefet nevezte ki, koronkint engedélyezendő jutalomdíj mellett. Ezen utóbb nevezett orvos, az intézet átvételekor kétféle epidemiát: vérhast és súlyt talált, de két hónapi működés után, a halálozást tetemesen leszálította, mert míg az évnek első felében 80 halott volt, addig szeptember 1-től november 11-ig összesen 11-en haltak meg, holott előbb ugyanennyi időre 30 halott esett; a megbetegedések száma azonban nem csekélybedett, mert még november 11-én is 505 emberből 64 volt beteg; a betegségi esetek száma tehát 12%, azaz miaden 8-ik egyén a kórházban fekszik; okát ennek az orvos is az általunk felemlített körülményekben keresi s kedvezőbb egészségi viszoyokkal nem bíztat, ha azokon minél előbb az emberiség kívánalma szerint segítve nem lesz.

A fegyház orvosi személyzete következőkből áll: az ideiglenes főorvos, mint említettük, *medicinae et chirurgiae dr. Zachariás József*. Az alorvos Mánási Miklós sebész. Az alorvosi állás 1850-ben, tehát azon időben rendszeresített, midőn még a női fegyenczek is Szamosújvárott őriztettek; mivel pedig ezek már évek óta más intézetbe tétettek át, czélszerűbb volna ezen állást megszüntetve, az első orvos fizetését, a tőle kívánt szolgálatoknak megfelelővé emelni, hogy ezentúl ne legyen kénytelen az intézetet mellék praxisnak tekinteni.

Itt tartózkodásunk alatt többször jelen voltunk, az eddig naponkint tartatni szokott jobb élelmi vásárokon s megütközésünkre csakugyan vásárt találtunk; a tulajdonképpeni fegyépület földszinti részében ugyanis egy szoba van átadva a bérlőnek, hol ő szalonnát, sajtot, túró, almát, hagymát stb. felhalmoz; a séta idejekor aztán, a kinek csak a fegyenczek közül egy pár krajczárja azaz pénzrc utalványa van, az mind ide gyűl, gyakran 40—50 egyszerre, sőt olya-

nok is, kéknek nem levén pénzük, az étkeket legalább látni akarják; a bérlő embere erre elkezd az árulást, s van zavar, meg kiabálás. E rendetlenség mellőzésére elrendeltük, hogy ezentul a kulcsos tizedesek, az egyes szobákban a vásárolni akaró fegyenczek neveit felírván, csak ezeket s szobánkint felváltva bocsássák a cantinba s ez is egy héten csak kétszer, hétfőn t. i. és pénteken történhessék.

A fegyenczek osztályozását a bűnösség s romlottság nagyobb vagy kisebb foka, fiatal és öregkor, vagy bármi más tekintetek szerint, az eddigi gyakorlat nem ismeri, az egyénisítve javításra pedig mint a mondottakból láttuk, semmi eszköz sem nyújtott; az igazgató kitűnő és emberies bánásmódja ily körülmények közt vajmi keveset tehet, főleg ha akarátja s tevékenysége oly szűk korlátokra s annyi akadályra talál, mint itt is.

Nagy hiánya úgy a szamosújvári, mint a többi intézeteknek az, hogy házszabályok és korszerű szolgálati utasításokkal ellátva nincsenek; innen a számtalan önkény, innen a súrlódás a hivatalnokok közt, a sok ferde szokás s az intézetenkint a legfontosabb kérdésekben változó gyakorlat, melyek szerint a büntetés végrehajtása tehát, nem mindenütt egy megállapított egyöntetű szabály határozata folytán egyformán, hanem az igazgatók egyénisége s felfogása szerint különbözően történik.

Szamosújvárt van ugyan egy 1854-ben készült utasítás, de ez az auburni rendszerre van számítva, mely soha nem lett valósítva s így használhatlan.

Legszembetűnőbb a szamosújvári gyakorlatnak eltérése, a többi fegyintézetekétől, a fegyenczek elbocsátásánál; ez következő szabályok szerint történik: Büntetése utolsó napján a fegyencz az igazgató elé vezetetik s miután ettől szabadsága megbecsüléséről néhány jó tanácsot kapott, az el-

lenőr befejezi vele a számadást, mely alkalommal, ha keresménye 10 forintra nem rug, minden mértföldre a fegyalapból 5 kr. útipénzzel láttatik el; ezután saját ruháiban előbbi élete, bűnténye s fegyintézeti viseletét tartalmazó értesítő táblázat mellett, a rendőrséghez kísértetik át, de ez nem történik mindenikkel, mert a fegyintézeti viselet szerint a szabadulandók három osztályba soroztatnak. A kitűnő viseletű első osztályiak, közvetlenül az igazgatóságtól nyernek útlevelet s az intézetből minden megszorítás nélkül távoznak; a közepes viseletű másodosztályiak a rendőrségtől nyernek útlevelet, míg a harmadikbeliek elítéltetésük helyére tolonczoztatnak s csak innen távozhatnak azután lakásuk vagy hová tartozásuk helyére; e szerint történt vizsgálatunk alatt, hogy egy biharmegyei egyén elébb Brassóba, Erdélynek déli szélére szállított s majd csak onnan fog minden pénz nélkül, az egész országon át Biharba vissza vándorolni. Egyike ez is azon pontoknak, miket korszerűen szabályozni csakugyan szükséges volna.

Már egy előbbi alkalommal mély tisztelettel jelentettük Nagyméltóságodnak, hogy ezen orsz. fegyintézetben a k. fő-kormányzók engedélye mellett Kolosvár várossától s Doboka megyéből összesen 10 vizsgálati fogoly van letartóztatva, kiknek némelyike saját állítása szerint évek óta nem volt kihallgatva, s kiknek itteni őriztetése elítélt rabok módjára, sem a házi renddel össze nem fér, sem irányukban nem igazságos, reményelve hogy Nagyméltóságod ezen ügyet már gondjai közé számítani kegyeskedett, ezúttal bővebben nem részletezzük.

Az intézet igazgatója Czóbel Pál. (Újabban Vácra lett áthelyezve.)

Az ellenőri állás vizsgálatunkkor üres.

Az első őrnök Zweier Ágoston a nagyenyedi intézet he-

lyettes igazgatója, kit ott fogunk femlíteni, úgy szintén az itteni harmadik irnokot, ki ugyanott helyettes ellenőr.

A szamosújvári második irnok Nuritsán József. (Újabban ellenőrré lett kinevezve.)

Az intézeti őrizet és felügyeletet 83 polgári őr látja el, és pedig egy őrmester parancsnoksága alatt 3 első osztályú s 6 másodosztályú főfelügyelő, 4 munka vezető, 3 czimzetes főfelügyelő, 57 első osztályu s 9 másodosztályu közbörtönőr, kik közül 7 özvegy, 3 nőtlen, a többiek valamennyie nős. Szolgáltatuk itt is igen terhes, mert naponta váltakozva 63 áll közüllök nappali s 29 éjjeli szolgálatban, pár órai pihe-
nésre hetenkint alig egyszer jut egy egyénre a sor.

A vázolt állapotok mellett, az államnak az intézetre fordított összes kiadása 1866-ban 91797 ft. 98 krt tett; ebből leszámítva 4695 frt 90 kr. bevételt, egy fegyencz tartására esett az egész éven át 132 frt $\frac{5}{6}$ kr., azaz naponkint s fejenkint 36 $\frac{5}{6}$ kr.

A házi bizottmány megtartása alkalmával felmerült s elintéztett panaszok s kérelmekről bátorkodunk a felvett jegyzőkönyvet Nagyméltóságodnak beterjeszteni.

Nagy-Enyed.

A második erdélyi országos fegyintézetben 1867. november 17-én kezdtük meg hivatalos eljárásunkat; fekszik a városnak éjszak keleti szélén, igen egészséges vidéken; a téglány alaku, kizárólag női büntettesek befogadására rendelt fegyépület földszinti, s a kőrfalon belül két udvarral vétetik körül, melyeknek elseje veteményes kertté van átalakítva. Ez az egyetlen intézet a magyar királyságban, mely alapjairól fegyházi célra készült; építtetése 185%-ban fejeztetett be,

Befogadhat 210 fegyencznőt és pedig a négy hálóterem mindegyikébe 50-et, két más háló teremben, a melyek miveltebbek számára vannak fenntarva, mindegyikbe 5-öt, ezeken kívül a 4 kórodai szoba 20 ágyat.

Kisszerű de csinos intézeteket képez a n.-enyedi, melyben nemcsak a helyiségekkel lehetnénk a biztonság, egészség s áttekinthetés szempontjából megelégedve, hanem a javítási cél valósítására is sokat tehetnénk, a letartóztatottak nagy számánál előforduló bűnök természeténél fogva, mert nagyobb mérvű romlottságot tanusító büntett alig van képviselve közöttük; így 1866-ban az összes létszám 118-at, de a létszám naponkénti középállása 95-öt tett; ezeknek büntetteiből legtöbb a tolvajságra esik, mely 58 esettel jelentkezik; elkövetői többnyire cigánynők, ugyanis 32 letartóztatott cigánynő közül kettőnek kivételével mindnyája ezen büntényért fenyíttetik; a legközelebbi nagy szám-

nál egy oly büntény jelentkezik, mely a legritkább esetben gonoszszágból, de legtöbbször a szégyen érzete ostromlásából követtetik el, s ez a gyermekölés, mely itt 31 esetben van ezen évben kimutatva. Fegyintézeti tapasztalatok által be van bizonyítva, hogy ez utóbbi büntényben marasztalt egyének azok, kiknél a javítás magva a legtermékenyebb talajra esik.

A háló termék mint említettük, hosszad négyszög alakúak s megfelelően magasak, de hiányuk az: hogy az ablakok szelelő készlettel ellátva nincsenek, a mi pedig egy oly szobában, hol 50 — kivált nő — egyén hál együtt, okvetlen szükséges volna. Berendezésük áll a szükséges pricsekből melyek mindenikén egy szalma zsák, tiszta szalma párna, két szürke koczkás pokrócz s egy lepedő képezi a nyughelyet. Az ágyak felett egy polcz alatt az úgynevezett fejtáblácska függ az illető fegyencznő nevével, vallása megjelelésével, a főkönyvi számmal s szabadulási napjával. Minden szobában az első ágy a birónőé, ki a rendre felügyel; a szoba seprés s tisztogatás kötelessége, a fegyencznők közt sorszerint változik.

A munka terem a hálósobával minden tulajdonokban osztozik; a bemenettől balra dolgoznak egy hosszú asztal mellett a finomabb női munkát végzők; jobbra padokon ülnek a fonók, velők szemben 5 széken a szövők; az ürtő csöbrök kis faburkolatban itt is a szobákba helyezvék, de oly romlott levegőt mint Szamos-útvárott, nem idézhetnek elő, mert a szoba szegletében levő üregből, a folyosón vehetők ki s az előbbeni intézetnél javasolt légvezető csövekkel vannak ellátva; a készülék azomban itt sem tökéletes, mert a függélyes cső kiszolgál ugyan a fedélig, de a vízszintes nem a fal oldalán át a külső levegőre ki, hanem a folyosóra nyílik; természetes következménye azután ennek, hogy ha a külső

néha sűrűbb levegő, az üritő székekből kifejlő gőzöt lenyomja, ez a folyosóu terjed el s az egész intézetet a kifejlett búzzel betölti.

A kóroda elég csinos, s az ápolás is gondos, de ágyak helyett csak pricsekkel van ellátva, melyek az orvosok nyilatkozata szerint úgy a szükséges ápolás, mint a biztonság tekintetében a czélnak meg nem felelők, kéri tehát egyszerű faágyaknak s néhány mátrácznak beszerzését.

Kápolna három van az intézetben, egy a rom. katholika, egy az ágostai s helvét, egy a görög egyesült s nem egyesült vallású fegyencznők részere. Igen díszesnek mondható a katolikus kápolna oltára, mely Bécsben készült s 1280 frba került; a másik két kápolna maig sincs berendezve, a négy csupasz falon kívül még egy szék sincs bennök, hova a pap könyvét vagy kalapját letehetné; kívánatos volna tehát ezen két kápolnát, úgy az isteni tisztelet méltósága, mint a felekezeti egyenlőség kedvéért, minél előbb a legszükségesebbekkel ellátni, a mi aránylag nem is kerülne sokba, mert Bortnes János nagyszebeni asztalosnak 1861-ben tett költségvetése szerint mindkettőnek felszerelése 730 ftba jönne; ezen berendezést az erdélyi kir. főkormányshék 1867. april 18-án 1518. sz. a javaslatba is hozta, s így ajánlandó lenne a jövő évi költségvetésbe 800 ftot e célra felvenni.

A konyhának berendezése szintén igen hiányos, sem szelelők, sem alkalmas tűzhely vagy kemence nincs benne, ezért az egész füst és gőz bennszorul s az egészségi hátrányokon felül egy pár év alatt a falakat is tökéletesen átáztatja, a kenyér sütő kemence pedig, melynek falai már is össze repedezvék, rövid idő alatt, ha meg nem javittatik, összedől.

Fürdő szoba vagy kád az egészségesek használatára nincs, noha helyiség s víz is elegendő van rendelkezésre; a

beszolgáltatáskor megmossák ugyan a fegyencznőt, de fürdés csak nyáron történik, midőn két hetenkiut felváltva, mindenik egyén a közel levő patakhoz kísértetik, noha az orvos nyilatkozata szerint, a nőknél különösen szükséges, hogy az előfordult havi tisztulás után télen is, legalább havonkint, fürdőt vegyenek.

Magány kamarákban szintén szűkölködik az intézet, mert összesen három ilyent számlálhattunk, ezek közül is egyik a h. igazgató által élés táruul, a másik pedig házi eszközök szertáruul használtatik, s így csak a harmadik, mely tökéletesen setét szolgál fegyelmi büntetések végrehajtására; miután pedig erre egy kamara gyakran nem elég, a becsület és szégyenérzést különösen nőknél kiírtó vesszőzés vétetik használatba, melyet egy egyénre 20 csapásig kiszabni, az igazgató eddig jogositva volt; hogy mily mértékben alkalmaztatik e büntetés, kitűnik abból, hogy 1866-ban 89 csapás osztatott ki, míg magányfogság csak 56 napon át.

A testi fenyítékről szólva, sajátságos gondolatokat keltett bennünk némely fenyítő törvényszék törvény ismeretéről annak tapasztalása, hogy olyan ítéletek is hozatnak, melyekben büntény miatt szabadság büntetés mellett, a büntetés megkezdésekor vessző ütések is méretnek ki, holott az Erdélyben még érvényben levő osztrák büntető törvény ezt határozottan tiltja; 1866-ban négy ilyen ítélet hajtatott végre, melyek közül 2 a büntetés megkezdésekor 20 csapást, 2 pedig 30-at decretált.

Az előbbi pontra vissza térve, megrendeltük volna, hogy a h. igazgató az általa használt fegykamarát kiüritse, de méltányosságból nem tettük azt, mert az egész intézetben sem faszin, sem fészter nincs, melyet a hivatalnokok szükségleteikre használhatnának.

Szólnunk kell még a fegyintézet hátsó udvaráról is, mely a fegyencznőknek séta helyeül szolgál, de ezen célra a jelenlegi viszonyok mellett aligha alkalmas; ugyanis eső után egy pár napig a sár miatt itt járni nem lehet, mert a fedelekről is ide folyik le a víz; a kőfal alatt a szabadba, csatorna hiány miatt, ki nem vezetetik, hanem tócsává gyűl, míg el nem párolog; ugyan itt van továbbá az egész intézet üritékei számára az emésztő verem, mely a közeli patakba kifolyással szintén nem bír, hanem míg megtelik s ki nem hordatik, a levegőt rontja. Ha ezen bajok orvoslása után fák lennének az udvarra ültetve, nemcsak egészséges, de csinos séta hely válnék belőlle. Test mozgásra elég idő engedtetik a fegyencznőknek, mert napota 4 szabad órájuk van, melyből kettőn át maguk számára dolgoznak, két óráig pedig délelőtt s délután sétálnak.

A fegyencznők osztályozása eddig csak a cigánynők elkülönítésével mutatkozik, kik mivel a többiekkel folyton veszekednek, egy külön szobába záratnak.

Az ítélet által, az osztrák büntető törvény szerint kimondott „súlyos börtön“ a bilincsek tekintetében itt úgy foganatosittatik, hogy az erre ítélt nő, fél lábán, a boka csonton felül egy vaskarikát visel, mely biztos őrizetre nem szolgál, gyalázólag e büntetés intenciója szerint nem hat, mert a ruha által elfedetik, csupán az egészség rontását okozza, mivel az orvos nyilatkozata szerint lábfekélyeket szül.

A javítás szükségéről s az erre vonatkozó eszközök mi-kénti felhasználásáról, a következő képet nyújthatjuk; először is a lelki oktatásról: 1866-ban az összes létszámban vallás felekezeti különbség szerint volt 53 rom. kath., 23 görög egyesült, 14 görög nem egyesült, 10 helvét, 12 agostai, 4 unitarius, 2 Mózes hitű; ezek közül a katolikusok és

görög egyesültek számára, minden vasár és ünnepnapon tartatik sz. mise s evangelium magyarázat; a helvét és ágostai felekezettük minden kéthétben tisztelik lelkészükkel az istent, de a görög nem egyesültek csak akkor, midőn néha papjuk rá ér, a távoli Muzsina nevű faluból átjönni; az unitariusok és izraeliták önmagukat vezetik az isteni félelem útján; egyénileg egyikkel sem foglalkozik a lelkész, de a húsvéti gyónás s áldozás kötelezve van; ezenkívül a fegyencznők napjában négyszer imádkoznak, kétszer felügyelet alatt, kétszer magukra. A lelkészek nevei: Vízközi Henrik rom. katolikus, a helybeli minorita rend főnöke; Incze János ev. reformatus; Gréger Jakab ágostai; Stoján Demeter görög egyesült, és Szűcsiu Constantin gör. n. egyesült lelkész; mindnyája Enyeden lakik, kivéve az utolsót; rendes fizetése egyiknek sincs, hanem mindeddig évről évre megállapított csekély díjazásban részesültek.

Iskolai tanításra itt is nagy szükség van, mert 1866-ban 118 egyén közül 101 semmi elemi ismerettel nem birt, s mégis tanítója maig sincs az intézetnek, de a kir. fő kormánysszék végre mult év marcziussában az igazgató kérésére megengedte hogy az intézetben oktatás tartassék; tanítja tehát őket az igazgató s az örparancsnok, vasárnaponként délután 2 órától 4-ig, az első német, az utóbbi magyar olvasásra; nagyon szűk korlátok között történhetik azonban ez is, mert iskolai helyiség, tábla, írószeres s más szükséges taneszközök hiányában, az olvasáson túl nem terjeszkedhetnek, de ebben is a fegyencznők tanulási kedvét s igyekezetét örömmel kell felemlitenünk. Tanulásra kötelez az igazgató minden 30 éven aloli nőt, s ilyen volt vizsgálatunkkor a magyar és német ajkuak közül 13. Oláh nyelven — tanító hiány miatt — oktatás nem adatott.

Az intézet gazdasági ügyei, vizsgálatunk idejében házi-

lag kezeltettek oly formán, hogy a fegyencznők, a házi pénztár javára s költségére dolgoztak, a nyers élelmi szerek szállítása pedig König Henriknek volt az év végeig bérbe adva azon egyezéssel, hogy az állam neki minden egészséges fegyencz étadagjáért $\frac{3}{4}$ *tb* kenyérrel, $11\frac{1}{4}$ krt., egy beteg adagjáért 12 krt fizet; a szolgáltatott nyers élelmi szereket a fegyencznők maguk főzték meg. Kifogásunk az élelmezésnek ezen módzatja ellen nincs, sőt mindenütt követését ajánljuk, mert így a fegyenczek biztosítva vannak, hogy a bérlő által tőlük semmi el nem vonatik, s minden éték kellő jósággal táplálón készül; útja vágatik ez által a fegyenczek közti ingerültségnek s azon ezernyi panasznak, mely minden intézetben a bérlők állítólagos csalásai s az étkek soványsága miatt előnkbe került, ilyenek itt nem fordultak elő, csak azon egy az igazgató által nyilvánított óhajtás, hogy engedtessek meg az étlapban meghatározott köménymag leves helyett, fokhagymás savanyú levest főzteni, mert ez inkább kedveltetik.

Örvendetes tudomásul vehetjük, hogy a nők irányában a törvényszékek az ítéleteknek bőjt általi sulyosbitásában igen nagy tekintettel járnak el, mert 1866-ban összesen csak 17 bűnőncznőnél volt ez kiszabva és pedig hetenkint egyszeri bőjt 8-nál, hetenkint kétszeri 9-nél, mindazáltal egészségi tekintetnél fogva az eddigi gyakorlattal ellentétben, jövőre házsbályként kimondandó volna, hogy a szoptató anyákezen idő alatt az ítéletben foglalt bőjt alól mentesek, s aztutólag sem tartoznak pótolni. A fegyencznők munkáltatása házilag kezeltetett ugyan, de nem annyira azon szempontból rendezve, hogy az önmagában a fegyenczek jövőjére hasznos munka, az intézet részére is nagy jövedelmet nyújtson, tehát a tőke és munka nyereségesen hasznosittassék, hanem főleg azon irányelv szerint, hogy a megyei fogházak az itt készített ruhaneműkkel, a saját fegyenczek munka díjának lenyomásával, lehető legolcsóbban

láttassanak el; e fegyintézet céljának megfelelő szabad ipar s szabad verseny helyett tehát, ugyanis nagy korlátokat találunk, melyek annyira zsidbasztólag hatottak, hogy azon gazdasági igazság, miszerint nagy tőke s tömeges termelés a jövedelmet emeli, majdnem meghazudtolatik.

Ily alapelveken rendezett ipar üzés mellett még csodálkozunk kell, hogy néni tiszta hasznot bir felmutatni, noha itt haszonnak nem azon árkülömbőség vétetik, mely a nyers anyag vétele s a feldolgozott áru váltság díja közt létezik, hanem pusztán a darabonként meghatározott munkabérek $\frac{1}{4}$ -e; az utolsó negyed a fegyencznek munka jutalmát képezi. Hogy mily csekély lehet úgy az intézeti haszon, mint a fegyenczek díj osztaléka, kitűnik azon árjegyzékből, mely a munka díjakat következően határozza meg: 1 Ű durva len vagy kender takarítás 1 kr., 1 Ű finomabb len fonás 12 kr., kender 24 kr., 1 Ű közép finom len fonás 10 kr., kender 20 kr., 1 Ű durva len fonás 8 kr., kender 12 kr. Egy bécsi rőf gyolcs szövése 4 kr. csinvat 5 kr., koczkás gyolcs szövése 6 kr. Egy fegyencz kabát, nadrág s általában nagyobb ruhák varrása 20 kr., lábra való varrás 12 kr., lepedő 4 kr., zsákvarrás 1 kr. Ha közmunka nincs, ily árban dolgoztat az intézet magánosok számára is, a mi azomban ritkán fordul elő, noha a megrendelések tömegesek volnának. Ha megszabadíttatnék az intézet ipara ezen gyámkodás alól, a jeleninél fényesebb eredményt mutatna fel.

1866-ban középszámítás szerint naponta 47 fegyencznő munkálkodott, és pedig 36 a fonásnál, 5 a csörlés és szövésnél, 4 varrásnál, 1 fonal lugozásnál, és 1 a czérna fonásnál. Vizsgálatunk alatt 48-at tett az összes létszám, kik közül 27 foglalkozott ezen munkákkal.

Az egyes munka nemek nagy részt megfelelnek a fegyencznők egyéniségének, mert nagyobb számuk napszámos

és szolgáló nőből áll, de a finomabb női munkák üzését, mely nemcsak legkedvesebb, de jövedelmezőbb is az intézetben, meghonosítani czélszerűnek találjuk; így hasznos volna a fegyház számára egy varrógépet, melynek használata az erdélyi városokban már annyira elterjedt, beszerezni, mely nemcsak a felvállalandó munkák jövedelme által fizetné ki magát, hanem a városi fegyencznőknek szabadultok utánra is biztos kenyeret nyújtana.

Egészségi tekintetben az orvos az eddig folytatott munka nemek közül egyiket sem tartja absolute ártalmasnak, de kívánatosnak mondja, hogy a fonással foglalkozók legalább minden 5-öd napon vagy hetenkint felváltva, más munkához osztassanak be, mert a naphosszanti folytonos görbült helyzet s por nyelés, igen gyakran mellbetegségeket okoz.

Szóba hozatott ujabb időben, ha valjon nem lenne-e czélszerű s jövedelmező, a n.-enyedi intézetben a selyem termelést meghonosítani, és egy selyem szövő gyárt felállítani; bővebb megfontolás s a helyi viszonyok ismerete után, úgy vélekedünk e kérdésről, hogy a nyers selyem termelés ajánlható volna, mivel a kormány ezen iparágot közhasznuságánál fogva amúgy is pártolás alá vette, s minél szélesbb körben elterjeszteszteni feladatunk; itt pedig erre különösen jó alkalom nyílik, mert a nők ezen finomabb munkára természetüknél fogva alkalmasok, s ha a termelést alaposan megtanulják, kiszabadultok után ezen ügyességük a községeknek is hasznára válik. Az eszme valósitása annál is könnyebb, mert a királyi főkormányzók parancsára, az intézet külső kertjébe s a kőfalak körül 1864. és 1867-ben összesen mintegy 900 fiatal szederfa (*morus alba*) ültettetett s ha ezentúl az előlleirt sétat udvart is néhány száz ilyen fával beültetjük, 4—5 év múlva az elsőket levelezni s a hernyók táplálására használni lehet; de a selyem termelés vezetésére szakemberünk is van, mert

Perndl Ignác h. ellenőr Thierry úr bizonyítványa szerint, ebbeli ügyességének s jártasságának jeleit adta, miután végre még elegendő helyiségről is rendelkezhetünk, ajánljuk a selyem termelésnek azon fokig terjedő üzését, míg a selyem a a gubokról letekertetik, de selyem szövő gyár felállítását Erdélyben még évtizedekre igen korainak tekintjük, mert a jelenlegi termelés az egész országban oly csekély, hogy talán együtt véve alig birna 4—5 szövőszéket egész éven át munkával ellátni.

A munkának általunk vázolt kezelése mellett, az anyagi eredmény fényesnek ugyan nem de károsnak sem mondható, mert az ipar üzlet az állam részére 1865-ben 330 frt. 9 kr., 1866-ban 262 frt. 62 kr, s 1867-ben megközelítő számítás szerint 223 frt. 98 kr. pénzbeli tiszta hasznot hajtott, azaz ennyit tett a fegyencznők munka bérének $\frac{1}{4}$ -de; az utolsó negyed, mely tulajdonukat képezi, 1866-ban 108 frt. 54 kr-ra rugott. Legjobban jövedelmezett a fegyencznőknek a folytatott munkák közül a szövés, legrosszabbul a fonás; az elsőnél megkereshet egy szorgalmas munkásnő egy hó alatt 50 krt, míg az utóbbinál 8 krt; az intézeti könyvek szerint 1866-ban legtöbb keresete volt egy szövőnőnek azaz 4 frt 92 kr; legkevesebb egy fonónőnek azaz 99 $\frac{1}{2}$ kr.

A fegyenczi keresmény feléből a büntetés tartama alatt nagy ünnepeken, a király születése s neve napján, sültet, fehér kenyeret s egy fél itze ó bort vehetnek, a mikre 1866-ban összesen 49 frt. 14 kr. adatott ki; a negyednek másik fele takarékpénztárba tétetik kamatozás végett; minden fegyencz kinek betétele 10 forintot meghalad, külön takarékpénztári könyvecskét kap, a többi csekélyebb összegű munka díjak együttesen tétetnek be, s kamatjuk a vallásilag és erkölcsileg javultak jutalmazására fordittatik; 1866. deczember utolsóján 99 fegyencznőnek 269 frt. 52 kr. keresmény volt letétmenyezve.

A tavalyi évben a fegyencznők övéiktől ajándékkép pénzt nem kaptak, de midőn ilyes eset előfordúl, az itteni gyakorlat szerint a nyert összeg takarékpéztárba helyeztetik, elköltése azonban mint nem keresményi pénz — nem engedtetik. Ezen gyakorlat minden többi intézetekéből elüt. Az elhalt fegyencz keresete elsősorban, a temetési költségek fedezésére fordittatik; oly eset, hogy a netaláni maradvány az örökösöknek kiadatott volna, még nem fordult elő; a kereset nélkül elhalt egyénnek temetési költsége, a kisebb kiadásokra havonként utalványozott 50 frt. általányból fedeztetik.

Igy volt az intézet rendezve 1866. december utolsójáig, de a kir. főkörmányszék határozata szerint, folyó év első napjától, az általány bérleti rendszer lett volna itt is behozandó, a mire az árlejtés múlt év octoker 16 án meg is tartatott, s mint halljuk 25% krral adatott ki. Az ezen intézet vizsgálatáról legalázatosabban tett rövid jelentésünkben bátorkodtunk Nagyméltóságodat kérni, hogy ezen szerződéstől a megerősítést megtagadni kegyeskedjék, mert mint már ott okul hoztuk, az általány bérlet mellett, az intézet erkölcsisége biztos elfajulásnak van kitéve, mivel a bérlőnek számos férfi alkalmazottja nemcsak a legszabadabb ellenőrizhetlen érintkezésbe jönne a fegyencznőkkel, hanem kezükben tartván a munkáltatásbani terhelés vagy könnyítés, nagyobb munka bér fizetése, jobb élelmezés által az intézetbeni jóllétüket vagy kétszeres szenvedést, ezek által az intézet, erkölcsi céljával ellentétes irányba vezettnék.

Hivatolt jelentésünk óta, részletes költségvetést készítettünk az igazgatóság által azon kiadások felől, melyek az általány bérlet mellett különböző számú fegyenczekre teendők volnának. Bátorkodunk ezen költségvetést I. sz. a. mellékletben ide zárva, Nagyméltóságod becses figyelmét azon ott kimutatott eredményre felkérni, hogy azon esetben, ha a lét-

szám csak 70 főig terjed, olcsóbbá kerül ugyan az átalány bérleti rendszer, mert azon költségek, melyek ekkor is a fegy-alap által hordozandók (kimutatva az utolsó rovatban) kevés főre oszlanak el, de mihelyt hetvenen felül van a létszám a házi kezelés kerül kevesebbe. A jelenlegi létszám a múlt évi tömegesb kegyelmezések folytán, minden eddigi állásnál csekélyebb ugyan, tehát egy pár száz forinttal átalány bérlet mellett, — ha a létszám folyton ekkora maradna, mi azonban nem történik — kevesebbe kerülne, de nézetünk és meggyőződésünk szerint ezért sem a jövőendő anyagi, sem főleg az erkölcsi hasznot feláldoznunk nem szabad.

Az átalány rendszernek elvetésével a n.-enyedi intézetre javasoljuk tehát: a nyers élelmi szereknek az eddigi módon eszközöndő beszerzését s az ipar üzletnek házi kezelés melletti megfélelőbb szervezését; ez utóbbi egy másik javaslatunkkal szorosabb összefüggésben van, ugyanis:

A fegyencznők felügyelete, a közvetlen érintkezés, a munkákban oktatás mindeddig csupán csak férfiakra volt bízva, a mihez hasonló példát Europa rendezetebb államaiban női fegyintézetnél, felmutatni nem bírunk; káros oldala e rendszernek nemcsak a női szemérem és erkölcsiség gyakori sértéseiben, a felügyelők durvaságaiban rejlik, hanem azon hiányban is, hogy nőket női munkákra férfi sikeresen alig taníthat, s így az intézetnek egyik feladata csak kevésbé oldatik meg; ezen tekintetnél fogva az alább előadandó módok között, a közvetlen felügyelet és munka vezetésre férfiak helyett nőket alkalmazni javaslatba hozandjuk, itt csak megemlítjük, hogy vizsgálatunkkor egy őrrparancsnok vezényelete alatt 11 fegyőr tett szolgálatot.

Az intézet egészségügyi állása a betegségek számának tekintetében nem rosznak, a halálozásnál azomban kedvezőnek mondható, ugyanis 1866-ban 117 betegségi eset 3303

betegségi nappal fordult elő, noha ez utóbbi számban két gümőkórral az intézetbe s illetőleg azonnal a kórházba került egyén sok nappal szerepel. A leggyakoribb betegségek nyáron át a váltó láz, ősszel s tavasszal a hűlésből származott csúzos s hurutos bántalmak; gyakran előfordul továbbá a rendetlen hószám s a méhvérvzés. Halálozás 1864-ben 2, 1865-ben egy fém, 1866-ban 2 fordult elő; e két utóbbi közül az egyik márbüntetése megkezdésekor tüdőgümőkórban sinylett, s beszolgáltatása után öt óra meghalt. Elragadott ezeken kívül a halál még egy gyermeket; a n. enyedi intézetbe ugyanis a szoptató anyák magukkal hozhatják kisdedeiket, sőt szülés többször az intézetben is történik; ezen gyermekekről úgy van gondoskodva, hogy naponkint egy fél részlet kenyeret s egy fél részlet vastag ételt kapnak illetőleg szopós gyermek után az anya, mely költség az országos lelelenzházi alapból térítettik meg. (Schweizban e költség, ha az anya vagyontalan, a községet terheli). Vizsgálatunkkor 5 gyermek volt az intézetben, a fegyencznők közül pedig 5 beteg.

Az intézet főorvosa Donogány Jakab med. et chir. doctor; a másod orvos Csont János sebész patronus; rendes fizetése egyiknek sincs; az intézet szervezésekor ajánlatot ugyan, hogy a főorvos 200 ft, az alorvos 100 ft évi jutalmazásban részesíttessék, de ez mindeddig teljesedésbe nem ment. Ajánljuk ezen intézetnél is a másod orvosi állomás megszüntetését, s a fennmaradónak később említendő illő fizetését.

Az intézetnek két hivatalnoka van: helyettes igazgató Zweier Ágoston s helyettes ellenőr Perndl Ignác.

Az intézetre tett összes költségek 1866-ban 10,814 fto tettek, tehát egy fegyencznő naponkint 31½ krba került.

Leírásunk végére hagytuk azon alázatos javaslatunk előadását, miszerint a fennebb előadott okból a jelenleg kizárólag férfi kezekre bizott intézetben a felügyelet egy része

nőkre bizassék. Az erd. kir. főkörmányszék szintén bellátta ezen változtatás szükségét, miről mult év január 25-ről keltezett felterjesztésében tanuságot tett. Az eszmében egyet értünk ezzel mi is, de eltérőleg a kivitelben, következőket ajánljuk.

Jelenleg 12 férfi őr látja el a szolgálatot egy őrparancsnok vezénylete mellett; csekélybittessék ezeknek száma 8-ra s szorittassék teendőjük csak az intézeten kívüli őrizet s fedezetre, úgy szintén küldönczi szolgálatra, de megtartassék egyelőre a 8 férfi között, a munkák akadálytalan üzése céljából a takácsmester mindaddig, míg egyik nő erre is kiképezi magát; az őrparancsnok állása szintén elesnék s helyette az említett számból egy egyén tizedési ranggal folytatná a vezényletet. A férfi őrizetnek az intézet belsejében rendes szolgálatja nem levén, innen az őranya az első kúlsó udvarba tétetnék át, s itt az intézet homlokzatával egyenlő vonalban, a bemenettől jobb felé a kőrfalhoz ragasztva, egy őrszoba építettnek.

Az elbocsátott négy legény helyett, szerződtessek négy nő, kiknek egyike főfelügyelőnő gyanánt a más három felett előranggal birna; megkivántatnék benne egy jó nevelésü polgári nőtől várható miveltség, a magyar és német nyelv tudása, tökéletes jártasság mindennemü női kézi munkában s lehetőleg a varró géppeli bánás ismerete, hogy ezen tulajdorokkal nemcsak erkölcsileg, javító befolyást gyakorolhasson a fegyencznőkre, hanem a női munkákban gyakorlati oktatást is adhasson.

Nem kívánunk ily sokat a többi három nőtől, kiknek egyike az egymás mellett levő konyha és sütőde vezetését válalná el, a másik kettő pedig a kapusnői és belső felügyelőnői tisztelet felváltva teljesitené, miben az éjjeli szolgálatnál az előbb említett is váltakoznék velök.

Megkívánók ezeknél is, az elemi ismeretekbeni jártasságot s általában egy polgári sorsu gazdaasszonynál feltételezett ügyességeket.

Fizetésük lenne: a főfelügyelőnek évi 400 ft., 4 köb öl tűzi fa s lakásul az őrparancsuok által eddig birt szobakonyhával. A felügyelők közül mindenik élvezne 240 ft. fizetést, fejenkint naponta 1½ font kenyeret, együttesen 4 köb öl tűzi fát, s közös lakástul azon egymásba nyíló két szobát, melyek egyike jelenleg mangorló szobául használtatik.

Ily szervezés mellett, az intézet legnagyobb hibája orvosolva lenne.

Illava.

A magyar koronai tartományok legsúlyosabb feyenczei a Trencsinmegye Illava mezővárossában levő intézetben szenvedik büntetésüket; a feyház mérsékelt magaslaton fekszik, a Vág folyó bal partja s a Trencsinből jövő országtút között, két, szabályos alak nélküli épületből: a gr. Königsegg-féle elhanyagolva volt kastélyból s a mellette levő volt trinitárius zárdából áll, melyek közöttük fekvő 6 udvar s a közikbe épített városi plébánia templom által választvák el egymástól; az egészset gyümölcsös kert s ennek szélében 2 öl magas fal veszi körül. Az épületek kisajátítása s a feyintézeté alakítás az államnak 920,000 ftjába került. Az építkezés 1855. kezdetvén meg, három év mulva lett befejezve. Befogadhat 21 háló szobában 634 feyenczet; vizsgálatunk egyik napján 1867. december 6-án 488-at tett az összes létszám.

Az eddigi gyakorlat szerint a 10 éven felüli büntetési időre ítélték, úgy papir pénz s közhitelü papir hamisításban bár rövidebb időre marasztaltak küldettek ide, tehát mintegy a legveszélyesebbek és javithatlanok börtönének tekintetett, noha ezen feltevés alap gondolata, főleg a bankjegy hamisítók idesorolása által nagy részt téves, mert ezen utóbbiaknál a büntett elkövetésénél legtöbb esetben könnyelműség, pazarlás vagy ellentétei az elcsábitás, nyomor és szükség szoktak az indító okok lenni, legkevesebbszer rögzött gonoszság. Tekintsünk e feyintézet népességére s a legsúlyosabbnak ítélt büntények következő csoportját fogjuk 1866-

ban képviselve látni. Az év folyamában az összes létszám 664-et tett, mely számból volt: gyilkos 287, rabló 243, tolvaj 33, gyújtogató 22, emberölő 16, csaló 2, pénz- és közhitelpapír hamisító 61; ezekből 35 egyén életfogytiglani börtönre ítélve. Legnagyobb számmal a gyilkosokat láttuk feltűnni s erre jogosított lehetne talán még is az eddigi feltevés, melyből az következett, hogy az amugy is kevés sikert ígérő javításra, nem méltó nagy költséget s gondot fordítani. Sem az alapot, sem a következtetést nem osztjuk, mert a tapasztalás azt bizonyítja, hogy a nagy büntettek gyakran sokkal hajthatóbbak a javulásra, mint a kisebbek. A véres tett, mely gonoszságának képét egész iszonyában szeméi elé állítja, lelkiismeretének megrázása, nem ritkán önismeret, megbánás s a megkezdett út odahagyására indítják a bűnöst, s így az gonoszságának nem csak legmagasbb, de forduló pontjává is válik. A szenvedendő büntetés ezen irányt minden eszközzel tovább kellene fejlessze, a csirát növelje, nem pedig elfojtsa. Illaván azonban csak ez utóbbi történt s ha intézeteink javítás helyett csak a gonoszág terjesztői, úgy bizonyára első helyen illava áll köztük.

Nagymérvű rend és tisztaságot bizonyára senki az intézetben még nem tanult, mert bár merre tekintettünk, tisztatlanságot láttunk mindenütt, úgy az udvaron, mint a lépcsőkön, folyosókon, munka- és hálóteremekben, mely utóbiaknak egyik pizok szegletében az egyformán ronda ürítő s mozdó csöbrök egymás mellé helyezték.

A háló termék biztonság tekintetében kifogás nélküliek, mert egy a szobában befelé nyíló vastag vas rácsos ajtó s egy második vastag faajtó, három zár és két lakattal csukva minden kitörést lehetlenné tesz; nem elégít ki azonban a bennök uralkodó rend, nem a tisztaság.

Egymás mellé helyezték az ágyak illetőleg fa pricsok

így, hogy három négy sorban az ágyak feje a többiek végével egybe ér; pokróczok, melyek közül igen sok rongyos, fedik a nyughelyeket nappal, még éjjente a fegyenczek ruháikkal részint takarodznak, részint azokat maguk alá, vagy az ágy alá rakják, vagy a szobába szélyel hányják; e rendetlenséget látni csakugyan érdemes, s ez eddig senkinek fel nem tűnt, a ruha rongálásból származó kár eszébe nem ötlött. Az őrítőszékek némely szobában a szegletnek fallal elkülönített s ajtóval zárt üregébe helyezvék, de szelelő csövekkel ezek sincsenek ellátva, míg másutt a csöbrök egészen szabadon állanak. A fegyenczek testi tisztaságára szintén kevés gond fordított; mert ha télen talált bekerülni, megfűrésztése a jövő nyárra maradt, holott az intézetnek igen csinos fürdőszobája, 5 czim kád s 3 zuhannyal van felszerelve, melyeket a gőzgéppel melegített vízzel is könnyű ellátni. A nyári fürdésre ezenkívül, az egyik udvaron egy uszodaszerű nagy víz medenceze van, melybe a víz a külső patakból vezetetik s használat után a Vágba bocsáttatik le; ily szép fürdési készlet mellett, egész nyáron át még is csak egyszer részeseülnek a fegyenczek a fürdés jótéteményében; télen bár lábmosásról szó sincs, noha itt is meg van a munkácsi ferdeszokás, hogy mindenik fegyencz a beszolgáltatáskor két kapczát kap, melyeket, ha már neki is igen piszkosoknak tetszenek, önmaga kell hogy mosson.

Az intézeti kóroda 8 szobával, külön kórodai konyha s egy nagy teremmel a munka képtelenek számára, igen csinos berendezésű; a tetszős sárgára festett ágyak, a tiszta ágynemű, éjjeli szekrények s minden szobában közös használatra egy asztal, biztosítják a betegnek a testi javulásra szükséges kényelmet; a kórodának fénylő tisztasága ellentétben a többi helyiségek állapotával, a kedélyre is jótékonyon hat. Deczember 4-én 24 beteg s 31 munka képtelen nyert ápo-

lást és ellátást, kiknek egyike sem panaszkodott ugyan rossz gondozásról, de nekünk tünt fel, hogy az intézeti rendes orvos napjában csak egyszer tart kórházi látogatást, az étkek kiosztásánál nincs jelen s az egészséges fegyenczek közt nem fordul meg; kérdőre vontuk ez utóbbi körülmény felől, de azon feleletet nyertük, hogy az igazgató ezt nem szívesen látja s ha néha mégis tenni akarja, azt előre kell bejelentenie, s így mindig csak különös engedély mellett bocsáttatik be, holott az utolsó őrnek is szabadságában, sőt kötelességében áll, a fegyenczekkel érintkezni, míg ez az orvosnak tiltva van.

Megróttuk volna az orvos irányában ezen és nem kellő helyen alkalmazott túlszigort, de mivel az igazgató vizsgálatunk ideje alatt egészségi szempontból nyert szabadságát használta, ez úttal nyomatékosan intézkednünk nem lehetett.

Osztályozás a fegyenczek közt nem létezik; elenyészik a tömegben az egyén s mint ilyen névszerint csak a főkönyvben fordul elő. Beszolgáltatásakor az igazgató elé vezetetik, pár szoban intést nyer fegyintézeti viseletére; elvezeti azután a napos tizedes, valamelyik hálószobába tetszése szerint beosztja s ha az orvos egyáltalában munka képesnek itéli, átadatik a bérlőnek, ki őt azon munkához rendeli, melyhez neki tetszik; ezzel a fegyencz fel van avatva, társai közé vegyül s legfellebb a fegyelmi büntetések száma által tűnhet fel ismét. Az igazgató — mint a panaszokból kivettük — személyesen ritkán jelenik meg köztük, a kinek pedig valami kérni vagy panaszolni valója akad, kihallgatás végett az illető őrtizedes útján kell jelentkeznek.

Az igazgatás második hiánya az ellenőrzés hanyag gyakorlásában fekszik, miáltal úgy az állam, a bérlő által fizetendő munka díjakban, mint kereseti pénzeikben a fegyenczek károsodhatnak, mert az igazgatóság soha sem tudja, hogy mely

napon hány fegyencz s mily munkával foglalkozik, tehát nem is tudhatja, hogy ezek után hányszor fizetendő az államnak, az egyes fegyencz után naponkint járó 5 kr. bér; a bérlő havonkint beadja kimutatásait s e szerint fizet, de valjon helyesen-e, eddig ellenőrizve nem volt; úgy szintén az egyes fegyencz soha sem tudja, hogy mennyi kereseti pénze van, mert itten a más intézetekben dívó munka könyvek behozva nincsenek.

Az iliavai intézet erkölcsi állapotáu leginkább két métey rágodott eddig, melyeknek egyike a cantin, másika pedig az erkölcstelen örlegénység vala; az intézetben ugyanis a bérlő a fegyenczek fél keresményének s az általa még ezenfelül munka-serkentésül adott jutalom díjak elköltésére, állandó kocsmát — cantin — tartott, hol pálinkát, borovicskát, rhumot vehettek; ház szabály lett volna ugyan, hogy vásárlások csak munka szabad időben történhetnek, de e szabály nem tartatott meg; véget vetendő ezen erkölcstelenségnek, elrendeltük, hogy jövőre csak kétszer történhetik hetenkint jobb élelmi vásárlás s ekkor is a fegyenczek nem mehetnek maguk a kocsmába vásárolni, hanem az általuk kívántakat előre feliratva, a kulcsos tizedes közben jöttével hozatják s ekkor sem többet, mint egy napra elégséges élelmi cikket; a szeszes italok élvezetét az igazgatóság engedélyéhez kötvén s csak a méltóknak s nehezebb munkával foglalkozóknak rendeltük megengedhetőnek, de ezeknek is egy napra bőrből legfeljebb egy meszelyt, pálinkából pedig egy negyedet.

Erkölcstelennek mondtuk feljebb az intézet polgári őrségét, de igen enyhe kifejezést választottunk s inkább nagy számukat merőben használhatlanoknak kellett volna neveznünk, mert sokan közülök lekenyerezve a fegyenczek által, híreket s könyveket csempésznek a fegyintézetbe ki és be;

erkölcsiségüket eléggé jellemzi az, hogy 80 egyén közül 34 concubinatusban él; de ezeken kívül az illavai szolgálatra még azon okból is alkalmatlanok, mert 65 közülök egy szót sem beszél magyarul. Kitanításukra nem sok fordított; az igazgató megfogadja a legényt, megkapja az intézeti ruhát, a fegyvert kezébe adják s rögtön szolgálatba rendelik, a mikor aztán nézi, hogy társai mit tesznek, s ő is hasonlóan cselekszik; különben szolgálati utasítással a fegyőrök nincsenek is ellátva. Az igazgatóságnak meghagytuk, hogy „kötelességének ismerje a legszigorubb eszközökkel fegyelmezésükre törekedni, illetőleg a használhatlan egyének helyett, a szabályszerű eljárás megtartásával, másokat szerződtetni s mindeniket kötelességére megtanítani.“

A polgári örökön kívül még 60 katona is van a fegyrintézet szolgálatára rendelve, kik az államtól ezért külön pótfizetést nyernek. Ezek nem csak a külső őrállomásokat látják el, hanem naponkint felváltva 30-an, a polgári örökkel hasonlóan belső szolgálatot is tesznek, a fegyenczekkel közvetlenül érintkeznek, de az igazgató fennhatósága alatt nem állnak. A fegyenczek őrizete tekintetében, általában párosulva láttuk Illaván a legnagyobb hanyagságot, a legkicsinyesebb félénkséggel, mert míg a munka termekben 9 szoba és két folyósón 213 fegyencz felügyeletére három ór van kirendelve, addig az összes katonaság és őrlegénység fegyverben áll, valahányszor az ugyanazon épület emeleti osztályában levő munka termekből, háló szobáikba vonulnak a fegyenczek, sőt midőn naponkint délben 170 ember a középső udvarra sétára vezetetik, a fegyépületből lemenet közben, egy más udvarra vezető zárva levő kemény vasajtót kívülről 26 fegyveres őriz, hogy a fegyenczek fel ne törhessék.

A naponkénti séta vizsgálatunk idejéig, a középső udva-

ron történt, melynek térsége úgy hosszúság, mint szélességben 22 lépésre terjedt s minden oldalról a fegyépülettel van környezve. Eszük helyen kellett volna 170 ember testmozgást tegyen s egészséges üde levegőt élvezzen, noha ez utóbbinak ide hatása el van zárva. A séta idő alatt a fegyenczekre csupán a környező épületek folyosóinak ablakai mellől tekintett le néha két kirendelt űr; tehettek itt s beszélhettek tetszés szerint, senki nem törődött velük.

Ezen egészségileg nem kedvező s erkölcsileg aggodalmas szokást megszüntettük s a már más intézetben behozott sétálási rendet itt is meghonosítottuk, helyiségül a kórház előtti egészséges levegővel bíró tágas udvart jelöltük ki.

A javításra szolgáló eszközök közül az isteni tiszteletre fordítjuk figyelmünket először, s tájékozás végett felsoroljuk 1866 és 1867-ről a fegyenczek létszámát vallási különbség szerint:

	1866.	1867.
rom. kath.	361	247
gör. egy.	41	26
gör. n. egy.	113	113
evang. \ helvét	104	94
\ ágost.	31	23
unitárius	2	2
mózes hitű	12	12
összesen	664	617

Ezekből vallási ismeretekkel nem birt 204 illetőleg 189.

Mindezeknél a vallási oktatás mondhatni parlagon hever, mert csak a külső isteni tiszteletre s általánosságban tartott egyházi beszédekre, némely felekezetenél még ezekre is gyéren, szoritkozik; ugyanis a római és görög katolikusok minden szombaton, ünnep és vasárnapon látogatják ugyan a sz. misét s ekkor evangelium magyarázatot is hallanak, de a görög nem egyesültek csak évente 4—5-ször, mindkét fele-

kezetű evangélikusok pedig csak 8—10-szer részesülnek ezekben.

Az intézet rendes lelkésze a rom. katolikus Kottesoffszky Alajos, kinek tevékenységi köre csak az isteni tisztelet tartására, betegek ellátására, saját vallású halottainak temetésére terjed. Tőle is azon panaszt hallottuk, hogy a fegyenczekkel egyenkint érintkezésbe lépnie tiltva van, s ha ezt néha akarja tenni, az igazgatótól mindig külön engedélyt kell kérnie. A görög keleti szertartásúak lelkésze Lazárevics Lúcián sz. széki úlnök s lipótvári fegyintézeti lelkész. Mindkét felekezetű evangélikusok lelki üdvét, a trencsényi ágostai lelkész Cserno Károly gondolja, míg az izraeliták évenkénti két nagy ünnepén az 1866-ban meghalt rabbi helyét Kohn trencsényi kántor tölti be.

Vallásos szertartású temetésben csak a római s görög katolikus fegyenczek részesültek, a többi keresztények e nélkül lettek sírba eresztve, csak midőn legközelebb az illető lelkész ismét megjelent, mondott el egy imádságot a kiszendettnek hantjai felett. Az izraeliták hullái mindig átadatnak a községnek, mely saját költségén s szertartásai szerint temetteti el azokat. Koporsót különben mindenik kap, melyért ha az elhaltnak kereseti pénze van abból 2 frt 50 kr. vonatik le, ha pedig nincs, a bérlő ingyen köteles adni.

A lelki ügyeknek ily módon történt kezelésére megfelelő világot vet, az intézeti nazarénusok, vagy mint magukat nevezik, „Újhítűek“ felekezete.

Ezen secta egy már elhalt fegyencz által hozatott be a fegyházba, ki a lelkészeknél buzgóbb proféta levén, oly tevékenyen működött, hogy már 1862-ig 59 tagot térített hitére, kiknek száma azóta leapadt ugyan, de még öt követője maig is van. Beszédbe bocsátkoztunk egyikkel mi is, s úgy találtuk, hogy igen korlátolt ismeretkör mellett, vallási meg-

győződése, bár mely felekezet minden positiv hitágazatának tagadásában s az egyszerű moralitás hangsúlyozásában áll.

A romai katolikus kápolna kellően fel van szerelve, de az evangélikusoké még az áldozó kelyhet is nélkülözi; a szükséges beszerzendők jegyzékét mellékletben csatoljuk.

Elemi oktatás tökéletesen hiányzik az intézetben, nóha berendezett iskola helyiséggel bir; 1864-ben 2—3 hónapon át tartatott ugyan tanítás, de a bérlő azon neheztelésére, hogy tőle a fegyenczek a munka időben elvonatnak, ismét be lett szüntetve, pedig 1866-ban az összes létszámból 221, 1867-ben 189 egyén találkozott, kik semmi elemi ismerettel nem bírtak s a fiatalság — 16—25 évesek — az előbbi évben 181, az utóbbiban 173 fővel volt képviselve.

A könyvtár sőrjegyzéke 231 kötetet mutat ugyan fel, de ebből csak 76 nem imádságos könyv vagy katechismus; a kivett számból is igen kevés a szív és észképző hasznos olvasmány; nagyobb része naptár. Illavára csakugyan szükséges volna néhány hasznos könyvet beszerezni, mert különösen a papir pénz hamisítóknak majd mindnyája tud olvasni, magasb szellemi képzettséggel bíró fegyencz pedig az általunk felvett két év mindenikében 11 találkozott.

A fegyenczek munkáltatása az általány bérlettel 1864. november 1-től 1870. december utolsójáig Deutsch Károlynak van átadva, ki általány díj fejében $27\frac{35}{400}$ krt kap a fegyenczek után fejenkint s naponkint.

1864. előtt a fegyenczek semmit sem dolgoztak, kivéve a házi szükségletekre néhány egyént, azonban díjazásban ezek sem részesültek. Ily állapotban vette át Deutsch az intézetet s el kell ismernünk, hogy két év alatt nagyszerű gyárrá alakította át, melyben annyiféle munka folytattatik, mint egy más intézetben sem, és hogy foglalkozás hiány soha sem fordul elő. Bizonyára minden látogató, ki felületesen tekinti meg

az intézetet, a munka termekben uralgó tevékenység s a kikerült munkák csinosága által meg lesz vesztegetve, de ha bővebben vizsgál, azon ítéletet kell hozza, hogy gyár városban szabad emberek közt, a munkának ilyen felosztása és szervezése igen is helyén volna, de fegyintézetben, hól a rabnak a tanulandó munka által képesíttetnie kell arra, hogy a megnyert szabadságban munka ügyessége segítségével élelmét biztosítsa, nincs. Elismerjük tehát, hogy az üzlet folyama s a vállalat önmagában szép, de a fegyenczekre nem oly mértékben jótékony; nem pedig azért, mert első sorban gyár, melyben az egyén csak részmunkássá, a gépnek egy kerekévé válik; némi kivételek itt is vannak, de egészben s általában ítéletünk áll, a mi kitűnik következő vázlatból: 1867. december 6-án a létszám 488-at tett, kik közül 405 volt a bérlő által foglalkoztatva és pedig: a cipő gyárban 153, házi cipész 9, szabó 10, gyufa gyaluló 14, esztergályos 4, asztalos 18, festő s fénymázoló 7, szalma szék fonó 20, raktár felügyelő 1, szekér kenőcs skatulya szegező 19, a fát fűrészelő s gyaluló gépek kerekének hajtására 50, lakatos 3, gyufa doboz ragasztó 41, mosó 12, szakács és pék 13, házi munkás 18, küldöncz 6, vegyes munkára 7. Tekintsük e munka nemeket külön: a cipő gyárban igen csinos női cipőket készítenek, de oly nagy munka felosztással, hogy egy teremben csupán felbórt varrnak, a másokban a külön darabokat ragasztják össze, a harmadikban a béllést illesztik bele, a folyosókon 20 varró gépen az egészet megtűzelik, míg az utolsók a húzószalagot csirizelik hozzá, a talpalás a bécsi gyárban történik. Több évi foglalkozás után, ha szerencsés a fegyenc s minden munkát végig tanul, talpalás nélkül egy cipőt ki bír állítani, de mint megtudakoltuk, még eddig kevés ilyen fegyencz találkozik. A házi vargák csak foltozást végeznek, mert az új bakkancsokat a bérlő készen hozatja; a szabóknak

rendes foglalkozása szintén foltozás; a gyufa gyalulás oly gépies, mindig egyforma s unalmas munka, mely a szabadulónak legkritkább esetben nyújt kenyeret; egészségi szempontból is kifogás alá esik, a fa gyaluló és fűrészelő gép kerekeinek hajtása, mely nehéz munka mellett a fegyencz nemcsak hogy semmit sem tanul, de egészségét megrontja s erejét idő előtt kimeríti; elvetendőnek tartjuk végül a skatulya szegzést.

A többi munkák azonban, melyek mindössze aránylag kevés embert foglalkoztatnak, céljuknak megfelelnek. — A szerződés szerint igen csekély munka bér van a fegyenczek részére kikötve, de a hivatolt tabella, az intézetben tényleg folytatott munkákra nagyrészt nem is alkalmazható, mert például a cipészeknek darab számra s egészen kiállított munkáért van a díj kikötve, holott mint láttuk, legnagyobb munka felosztással s többnyire napszámmal dolgoznak; más munkákért mint például az asztalosoknál, a tabellában 3 kr. napszám van megállapítva, holott darab számra fizettetnek; némely munkák díja végül, mint például a festők s szalma szék fonóké, egyáltalán nincs meghatározva. A bérlő azonban mindedig saját haszna kedvéért, a szerződésen felül igen jól fizette őket, úgy annyira, hogy egy fegyintézetben sem keresnek a fegyenczek annyit, mint Illaván, noha e dús fizetésnek eddig az erkölcsiségre csak káros hatása volt, mert a munkásságot a kapzsiság ösztönénél fogva, mondhatni munka dühhé emelte, s az isteni tiszteletet is, mint idő rablást kerültté tette, de anyagi hasznok sem nagy volt a dús keresetből, mert az igazgatóság eléggé hibásan úgy fogta fel a dolgot, hogy fegyenczi keresetnek csak azon pár krajczárt kell tekinteni, mely a szerződés kirovása szerint fizetetik nekik, a többit pedig, mint pusztán a bérlő jóakaratóból eredőt, ajándéknak, holott e díjazás, ajándék ugyan a bérlő részéről, miután vele nem tartozik, de a fegyenczekre kétségtelenül munka bér,

mert a ki szorgalmasan nem dolgozik, nem részesül benne. E téves felfogás eredménye az volt, hogycsupán a szerződés szerinti csekély munkabérre lett ama szabály alkalmazva, mely szerint jobb élelmezésre a keresménynek csak fele költhető el, a többi pedig a kiszabadulás idejéig kamatozás mellett vissza tartatik; így történt azután, hogy a kereset majdnem egészen a cantin útján a bérlő pénztárába vissza szállt, s így lett eszköz adva, a már elől vízolt rendetlenség s erkölestelenség terjedésére. Hogy számadatokra támaszkodhassunk, kitudtuk miszerint a fegyenczekre legjövedelmezőbb foglalkozás a czipő gyárban, legkevésbé pedig a házi munkáknál kinálkozik, így az elsők megkeresnek havonként 5—6 forintot, míg az utóbbiak 24—48 krajczárt; legtöbb keresete volt 1866-ban egy czipő gyári fegyencnek, azaz 72 forint, míg 2 frt 88 krajczárral, legkevesebb egy házi munkásnak.

Az összes fegyenczek szerződés szerinti munka díja 1866-ban 2331 frt 8 krt tett, miből kamatozásra a kiszabadulásig 1165 frt 94 kr tétetett félre. A bérlő külön díjazásai 8465 frt 7 krt tettek, miből kamatozásra csak 58 frt fordított. Hozzá tartozóiktól a fegyenczek 1866-ban 653 frtot kaptak, mit szintén jobb élelmezésre fordítottak s így mindhárom tételt össze számítva, a cantin útján 10225 frt 21 kr tért vissza a bérlő kezébe.

A kereseti pénzek hová fordításának szabályozása, Illaván alig halasztható tovább, mert a fegyenczek rokonai által küldött pénzekre például azon gyakorlat áll, hogy a mely fegyencnek még 10 forintja tőkésítve nincsen, annak e pénzekből mindaddig levonnak e célra, míg a 10 frt kikerekítettik, az azontúli összeg szabad rendelkezésére áll.

1866-nak végén az összes fegyenczek letéteményezett pénze 11115 frt 12 krt tett, miből 10550 frt a pesti zálogházban gyümölcsözött.

Az egészségi állapotra befolyással levő s részben már említett körülményeken kívül, figyelmet kell forditnunk még különösen a táplálásra. Ez Illaván kielégítőnek mondható, mert a szokásos mennyiségü vastag ételen kívül naponta $1\frac{1}{2}$ font kenyeret s háromszor hetenkint 8 lat főtt állapotban mért húst kapnak a fegyenczek; a böjttel súlyosbbitott itéletek száma mindazáltal itt is igen nagy, mert 1866-ban 664 fegyencz közül 215-nek itélete rendelt böjtot, és pedig havonkint egyszer 13, két hetenkint egyszer 8, hetenkint egyszer 118, kétszer 26 egyén böjtölt.

A magyar büntető gyakorlatban nem igen fordúl elő azon súlyosbbitás, melyet egyet Illaván találtunk s ez, évenkint háromszor egy-egy napi setét kamara. Minden esetre inkább ajánlható, főleg az egyszerű magány elzárás, mint a böjttel való súlyosbbitás.

A betegségi esetek száma 1866-ban 501-et tett 15111 betegségi nappal, 1867-ben pedig 409-et 12499 nappal. Legnagyobb mértékben a gümőkór szerepel, az utóbbi évben egymaga 124 esettel, utánna a tüdőhurut, csúz és görvély. A halálesetek száma tett, 1864-ben 77, 1865-ben 61, 1866-ban 60, s 1867-ben 51-et; a halál okául pedig a két utóbbi év közül az elsőben 47, az utóbbiban 42 esetrél gümőkór emlittetik.

Az egészségi állapotra oly kártékony hatásu billncselés Illaván megfelelően emberies gyakorlatra talál, így 1867 december 9-én 480 fegyencz közül csak 50 viselt vasat, mert az orvos és igazgató sanitarius ok jelenlétében legalább egy időre felmentik a rabot e teher alól.

Oly törvény tehát, melynek meghiusulta a század emberies gondolkozásánál fogva, az esetek legnagyobb többségében majdnem bizonyos, csak jogbizonytalanságot szül, túlélte magát s eltörlése igen kívánatos.

A fegyintézet tisztii orvossa medicinae et chirurgiae doctor Kraincz Nep. János, ki Bécsben nyervén diplomáit, sok ideig török szolgálatban állott, s egy éven át a jeruzsálemi kóroda igazgatója volt; az utolsó 8 évben a fegyintéz rendes orvossa; az intézetben hely szúke miatt nem lakik, de külső gyakorlatot — legalább jövedelmezőt — az illavai lakósság szegénysége folytán nem üzhet. Orvosi képességét megitélni hivatottak nem vagyunk, de az eddig akadályt szűlő ok mellözése után, szorossan megkivánnók, hogy a kórodában s az egészségesek között is gyakrabban forduljon meg. A fegyenczek elbocsáttatásáról felemlitjük, hogy a büntetési időt kitöltött fegyenczek, a hatóságok minden értesítése, vagy az egyének osztályozása nélkül, közvetlenül az igazgatóság által tétetnek szabad lábra s ugyanettől kapják az útlevelet, mely czélra a szolgabiróság elégséges blanquettel az igazgatóságot ellátja.

A gyakorlatban levő fegyelmi büntetések közül az intézet jegyzőkönyve leggyakrabban mutatja a magány fogság alkalmazását, mely 1866-ban 294, és 1867-ben 365 napon át foganosítatott; a böjt 185 illetőleg 114 nappal jeletkezik, a botozás pedig 150 illetőleg 91 ütéssel, noha ez utóbbiak pontos feljegyzésében okunk van kétkedni; a kényszerkabát melyet jövőre a vele üzhető visszaélések miatt eltöröltük, 93 illetőleg 249 órán rendeltetett felöltetni.

A magány fogság végrehajtására, eddig 14 csinos és egészséges zárkával rendelkezik az intézet; számukat a fegyelmi és közép udvar körül fekvő 6 szoba útalakításával könnyen lehetne 50-re emelni.

Illaván tapasztaltuk, hogy a Horvátországból küldött fegyenczek ítéletei mellé, hiteles magyar fordítás nem csatolatik, a horvát nyelvet pedig a hivatalnokok egyike sem bírja; nehézségek támadnak ez által nemcsak az igazgatásban,

de hiányzik egyszersmind az alap, melyből kiindulva a fegyenczet egyénileg megitélni lehessen, óhajtandó volna tehát jövőre, miszerint minden nem magyar nyelven fogalmazott ítélet mellé, hiteles magyar fordítás csatoltassék, mert az állami intézetek hivatalos nyelve a magyar.

Hivatalnokok az illavai fegyintézetben a következők:

Az igazgató Adelburgi Abramovich József, előbb spielbergi igazgató, 10 év óta helyben.

A helyettes ellenőr Linczbauer Lajos; előbb a munkácsi fegyháznál, 3 év óta pedig az illavai intézetnél szolgálja az államot.

Az első tiszti őrnök Hoffbauer Lajos.

A második tiszti őrnök Potuczek Ede, (saját kérésére a murai fegyintézetbe helyeztetvén át, jelenleg: ifj. Fekete Antal).

Ezen hivatalnokok egyike sem bir szolgálati utasítással, úgy szintén, az intézet sem, jóvá hagyott ház szabályokkal.

1866-ban 63,368 ftba került az illavai fegyház, miből egy fegyenc tartására esett naponként 34 kr; az egész év alatt pedig 123 frt. 87 kr.

Vizsgálatunk alkalmával a szokásos házi bizottmány elébe kihallgatás végett 63 fegyenc jelentkezett.

Lipótvár.

A lipótvári orsz. fegyintézet Nyitramegyében fekszik, 2 órányira Nagyszombattól. 1856-ig katonai erősség volt s nevét I. Lipót királytól építtetőjétől (1665.) nyerte; 1856 márczius 15-én büntetési czélokra a polgári hatóságnak lett átadva, s átalakítása starkenfelsi Weisz Tivadar cs. kir. minis-teri tanácsos utasítása szerint, Straszkraba cs. k. építészeti mérnök vezetése alatt, ugyanazon évben lett befejezve. Ren- delve volt a pozonyi és soproni területbeli 1—10 évre ítelt bűnözők számára, s befogadhat 1000 fegyenczet, 38 háló s 17 munka teremben. A várnak az öt öl magos körfalon belöli területe 4600 □ öl; a hozzá tartozó térségek összege 157,680 □ öl, ebből 144,100 □ öl, tehát közel 90 hold föld mivelé- sére volna használható, de jelenleg csak 45032 □ öl használ- tatik, s Szeszler Adolfnak van f. é. novber 1-éig bérbe adva.

A várnak tágas területe, köfal által elválasztott két rész- re oszlik: belső és külsőre. A külsőben négy nagyobb épület emelkedik: az igazgatói lak a hivatali helyiségekkel, elöt- te egy csinos kert, közepette a sz. Lipótról nevezett templom, mely 400 embert képes befogadni; ettől jobbra a lelkész laka s az örlegénység laktanyája, szemben pedig a többi hivatal- nokok s bérlő lakásai; e külső udvarból egy ajtó vezet a főör- tanya mellett a belső, tulajdonképeni fegyintézeti területre. Be- lépve balra fekszik kis kerttel övedzve az intézeti kóroda, mely 6 nagy szobában 100 beteget fogadhat be, tovább menve balra

a nagy fegyház, szemben a konyha és raktárak, jobbra az iskola épület.

A fegyház a régebben e helyen állott Verpflegsmagazin alapjaira építettett; egy emeletes, trapez alakot képez, kerületében 184' 0' 9"-et számlál s belső területén szűk udvart zár.

A fegyház építési felosztása szerint a kelet és nyugati szárnyban földszint s az emeletben munka termek, az északi és déliben hálószobák vannak, melyek legkissebbikébe 8, a legnagyobbba 38 egyén helyezhető

A folyosók és termek tisztasága nem hagy kívánni valót; a háló termekben a pricskek egy lépés távolságra egymástól szép rendbe helyezvék; minden pricsen a szalmazsák keresztül van varva, nappal az ágynemű összefogva az ágy-főknél rakatik egymásra; a prics végére függesztett fa táblácskán a törzskönyvi szám mutatja minden fegyencnek kijelölt nyughelyét.

A termek kívülről fűthető kemenczével melegítettnek; az üritő helyek a szobák szögletében fallal s légmentesen zárt fülkébe helyezvék, honnan a rézből készült csöbrök, a folyosón alkalmazott ajtócskán át vehetők ki. A gőzvezetést innen a már Szamos-útvárnál javaslatkép leirt két cső eszközli. A szobák levegőjének tisztítására, minden helyiségben két nyílás van alkalmazva, egy az ablakok felett az ajtóval szemben, a másik ez utóbbiak oldalán a padozattal egyenlő magasságban. E nyílások azonban parányiságuk miatt céljuknak meg nem felelnek, nagyobbításuk tehát kívánatos volna. — A szobák ajtóí mellett a folyosón fekete táblák függnék, melyekre minden szoba lakójának neve s vallása van írva.

A fegyenczek osztályozása annyiban valósittatik, mennyiben a miveltek és fiatalok éjjelre külön szobára utalvák; a többieknek könnyebb felügyelete tekintetéből, az örök rendszeren hat, de a jelen csekélyebb fegyenczlétszám miatt négy

osztályra osztvák s ezen osztályokba soroztatnak, megfelelő számmal a bűnönözök.

Fel kell említnünk, hogy míg Európának majdnem minden közös rendszerű börtönében legalább alvás s étkezés alatt és után a fegyenczeknek káros erkölcsi hatású tömegesb együtt léte mellőztetik; itt míg be nem tiltottuk, nemcsak hogy a munka termekben történt az étkezés, hanem a külső dolgok, szám szerint 103-an, a két órai déli pihenésre, egy terembe zárattak minden közvetlen felügyelet nélkül.

Megrovandónak találjuk itt is a már Munkácson eltörölt szokást, hogy a szoba tisztaságára ügyelő u. n. inspectios fegyenczek, e teljesítésért társaik által fizettetnek; kedvetlenül tapasztaltuk továbbá, hogy a bérlő csak 14 naponkint ad a fegyenczeknek tiszta kepezát s hogy sokat közüllök rongyos bakkancsban járat.

A fegyenczek testi tisztaságának fenntartására megkívántató eszközökről van ugyan gondoskodva, mert a fürdő szoba 5 kád s négy zuhannyal van felszerelve, de a rendes fürdés vagy lábmosás még sincs elrendelve (Bruchsalban, a badeni hires magány rendszerű fogházban, minden fegyenc egyszer havonkint tartozik lábvizet venni s minden három hónapban egészen megfürösztetik); behozatalukkor s az orvos rendeletére nyernek ugyan a fegyenczek fürdőt, de az utóbbi alkalommal azon — semmivel sem menthető — rendtelenségnek jöttünk nyomára, hogy gyakran 6 ember fürösztetik egy lében s kettenkint egy kádban; hogy ez továbbra meg ne történhessék, a kellő intézkedéseket megtettük.

A nyári fürdés időnkint a Vág folyóban, mely 460 ölnyire fekszik az intézettől, történik, hová a fegyenczek osztályonkint vezettetnek.

Erkölcsi mételyét képezik a fegyintézetnek, a Lajtán túli fegyházakból nevezetesen Stein és Karthausból ide szállított

fegyenczek, szám szerint 76, kikért az országos fegyvalapnak megtérítették ugyan a tartási díj, de nem azon rontás, melyet gonosz erkölceik, rossz példájuk által okoznak; folytonosan forrongó elemet képeznek ők, mely az egész intézet komoly nyugalomát zavarja; panasszaik kifogyhatlanok, izgatásaik állandóak, munka megtagadásuk pedig igen gyakran előfordúl, s négyszeres éberséget igényel a fegyház, hogy csak némiképp fékezni lehessen őket; legnagyobb részük a fegyházak állandó lakóiból 8—15 szöri viszaesőkből áll, ezért minél előbbi visszaküldésük óhajtandó volna.

Egy steini fegyencz adott okot azon kellemetlen esetre, mely 1867 június 19. és 20-án történt, s melyről jelentést tennünk Nagyméltóságod meghagyta. Ugyanis mondott hó 19-én este, midőn a fegyenczek megszámláltatván, haló szobáikba zárattak, egyik közüllök hiányoltatott. Mintán nem volt valószínű, hogy a nap folytán a várból kiszökhetett, az igazgató a vár körül s annak sánczaira négyszeres őrséget rendelt, a tisztviselők pedig s a többi örök még ugyanazon éjjen át, az egész intézetet átkutatták, a mi majdnem reggelig tartott, de eredményre nem vezetett. 20-án azaz úrnapján a tisztviselők épen az ünnepélyes körmenetet megelőző misét hallgatták, midőn a bérlő kocssának jelentésére, a szökevényt az örök a szénás padláson megkapták. A kiállott fáradalom miatti dühökben a szerencsétlent bántalmazni kezdték, s a padlásról ledobták. Karon fogta azután két fegyőr, kettő pedig hátulról bántalmazta s így vezették a főörtanya felé; a templom előtt kellett elhaladniok, s im ép azon perczen lép ki a küszöbön a szentséggel a lelkész, midőn a bántalmazott fegyencz egy súlyos ütés alatt-e felkiáltással: „Auf Kamera den“ össze rogyik. E jelenet s a vérző egyén szemlélete mindkire nagy hatást tett, s hogy a német fegyenczek társuk-

nak védelmére nem kelhettek, csak annak köszönhető, hogy a más nemzetűek közt voltak elszórva.

A lelkész s az igazgató közbenjöttével azonban rogtan meglett a botrány szüntetve s a körmenet kellő rendben végeztetett. Osztályaikba vissza vezetettvén azonban, a steini fegyenczek közt nőttön nőtt az izgatottság s ebéd alatt elhátározták agyonkövezni a tisztviselőket, vagy más módon megölni, bár éltük is vesszen mellette.

Az intézeti első lelkész tisztelendő Csáka Károly vállalkozott ekkor lecsendesíteni a lázangókat, s noha az igazgató fegyvereseket rendelt őrizetére, visszautasítván ezeket, egyedül ment közéjük s itt erélyesen de szelidséggel lépven fel, más fél óra alatt nem csak megnyugtatta őket, hanem egy morális feddés után arra is rávette, hogy a köztük levő izgatókat a szabályszerű fegyelmi büntetés elnyerése végett önkényt megnevezték s azonnal kiadták. A fegyencz a kórházba szállított s nem sokára meggyógyult; a fegyőrök közül a két bántalmazó a szolgálatból elmozdított; a főfelügyelő, ki az észrevett bántalmazást azonnal meg nem szüntette, degradáltatott, azon felügyelő végül, kinek keze alól a fegyencz megszökött, két éjjen át magány börtönnel fenytetett. Hogy nagyobb zenebona nem történt, egyedül a nevezett lelkész lélek ébersége s bátorságának köszönhető.

Ha a fegyintézetek felügyelete szorosbbá válnék, Lipótvar az eddig rajzolt fegyintézetek közül leginkább megfelelő lenne céljának, mert a javításra törő eszközök közül a lelki s elemi oktatás aránylag itt legjobban volt szervezve, ugyan is: Minden fegyencz a beszolgáltatáskor, illető lelkészéhez vezetetik, ki eleinte csak bizalmát megnyerui s bűnének töredelmes bevallására rábirni igyekszik, miről különben a lelkész az átküldött ítélet elolvasása által már előbb értesült; ezzel a lelki orvoslást megkezdi s folytatja az egész büntetési

időn át, mi célra nem csak szabad bemenete van a fegyenczek közé, de joga van bármelyiket magához hivatni s vele négy-szemközt beszélni, sőt a fegyencz is bármikor kérheti a lelkészhez vezettetését.

Gyónásra nem kényszerítnek senkit, de főleg a husvétii gyónás elvégzésére tanítás által mindenik lelkész igyekszik hiveit rá venni, mert az isteni tiszteleten kívül a r. katolikus és görög egyesült fegyenczek háromszor hetenkint, általános hit- és erkölcsi tanításban részesíttetnek, külön a magyar, külön a tót és német ajku fegyenczek.

Isteni tisztelet a r. kath., gör. egyesült s nemegyesült fegyenczek részére nem csak vásár és ünnep napon, de val-lás különbözések szerint felváltva naponkint reggel a munka idő előtt is tartatik; evangelium magyarázatot vasárnapokon hallanak.

Kevésbé vannak lelkileg gondozva mind két felekezeti evangélikusok, kik 576 fegyencz közül 1867-ben 71-en voltak; mert míg a 445 rom. és gör. katolikus számára két katolikus lelkész van rendszeresítve, s a 42 gör. nemegye-sült számára szintén egy, addig ezekhez csak minden harma-dik héten jár be isteni tisztelet tartásra, s azonkívül temetés-re, a nagy szombati ev. ref. lelkész; segítve lenne e hiányon az által, ha a második rom. kath. lelkész helyett, egy helvét hitvallásu lelkészi állomás rendszeresítenék. A mult évi lét-számból a Mózes hithez tartozott 18 fegyencz vallási gyakor-latinak vezetésére, hetenkint szombaton s az ünnepeken vagy a galgóczi rabbi Fischer Jakab vagy az előimádkozó Hirsch-feld Salamon jár be.

A rom. katolikus templom a szükségeseccel fel van sze-relve, de nem úgy a görög nem egyesülteké, mely még a leg-nélkülözhetlenebb templomi könyvekkel sem bir. A lelkész Pestről kölcsönözte azokat eddig, de most vissza kérik s így

az isteni tisztelet tartása nem sokára megakad, kéri tehát a következőknek beszerzését : 1. Evangeliumos könyv, oláh nyelven; 2. az apostolok cselekedetei, szintén azon nyelven, és egyet szerb nyelven; 3. egy „Szluzobnik“; 4. „Trebnik“; 5. „Minei“; 6. „Oszmoglasznik“.

Elismeréssel kell szólnunk a lipótvári elemi tanításról. A fegyházi iskola földszinti épület, mely két nagy tanszobáinak mindegyikébe 172, tehát összesen 345 egyént fogadhat be. Négy nemzetiségre oszolván a fegyenczek túlnyomó száma, két osztályba sorozvák a tanítás tekintetében, egyik osztályt a magyarok s németek, másikat a tótok s oláhok képezik; az elsőket a reál ismeretek alap elemeiben az intézeti tanító Kominek Lajos, a hit alapelveiben pedig a r. katolikus lelkész oktatja, a másik osztálybelieket pedig mindkettőnek tekintetében az intézeti görög nem egyesült lelkész, fő-tisztelendő Lazarevics Lúezián szentszéki ülhök vezeti, az ő buzgalmának — melyet még öreg kora sem bir laukasztani — köszönhetni, hogy a második osztály a hitelemzésen kívül reális oktatást is nyer; hetenkint 8 órán át tartatik a fegyenczeknek előadás, s mindenik tartozik ebben részt venni, ki a 22. évet még nem haladta meg, ámbár a nem kötelezettek előtt is nyitva áll az oskola.

Bruchsalban minden fegyencz, ki nem bir magasb képzettséggel s a 35. évet nem haladta meg, sőt idősebb is, ha még a képzésre fogékonysággal bir, tanköteles.

A katechismus azonban hetenkint egyszer, minden 50 éven alóli bünönczre kötelező.

A tanítás szükségéről s folyamáról, következő számadatok állanak rendelkezésünkre : 1867-ben 576 fegyencz közül 382 semmi elemi ismerettel nem birt, 187 olvasott, irt s számelt, 7 magasb szellemi miveltséggel birt. Ezekből az 186%-ik iskolai év folyama alatt iskolába járt összesen 125 és pedig

76 tanköteles, 49 önkénytes; a tanusított előmenetelt az adott viszonyokhoz képest megfelelőnek lehet mondani.

Kiemelést érdemel, a fegyházi 22 emberből álló zene — és 13 emberből álló énekkar, melynek célja az isteni tisztelet méltóságának emelése, s mely a kormány pártfogását méltán megérdemli; egyik s másikhöz is önkényt jelentkeznek a fegyenczek s a karnagyi tisztet Gerhardts Sebestyén (közör), tiszteletbeli főfelügyelő, eddig minden jutalom nélkül önkényt vállalta magára.

Az intézeti tanítónak, ki egyszersmint kántor s orgonász is, évi fizetése 315 ft, lakás és kert, a mi valóban oly csekélység, mely az alatta álló börtönmester, sőt őrtizedes fizetésénél is csekélyebb, holott tölle iskolak végzését, magasb miveltséget, szellemi fáradozást s ismeretinek gyarapítására célzó folytonos önmivelést kívánunk, míg a miveletlen fegyőrök mindezekről mentek.

Az intézeti könyvtár 221 művet számlal; ebből vallásos munka s imakönyv mintegy 60, iskolai könyv 50, s naptár körülbelül 30; a többi mulattató s ismeretképző olvasmányból áll, melyek azonban a nagy szellemi szükséglet kielégítésére nem elegendők. A könyveket eddig az első lelkész osztotta ki. A kórodában a betegek kívánságára felolvasások tartatnak.

Sokkal kedvezőtlenebbül kell nyilatkoznunk az intézetben ízótt munkákról, melyek a bérleti rendszerrel vannak összefüggésbe hozva; ennek tekintetében Lipótvár már három stadiumon ment keresztül, és pedig 1858 augustustól kezdve, egy nő szerzet bizta átalány bérbe, fejenkint s naponkint az állam által fizetett 42 krajczár bér mellett, a mi azonban 1861-ben 40 kra szállított le; 1862 october utolsóján hagyták el a nénék az intézetet s házi kezelés lett behozva, mely alkalommal a fegyenczek élelmezését Szesler Adolf

vállalta el, minden fegyencz után fizetett 17 $\frac{1}{4}$ kr napi bér mellett; 1864 május 1-én ismét az átalány bérlet honosított, Szeszler Adolf és fiainak vállalkozása mellett, kikkel az állam 1869 deczember utolsójáig terjedő szerződést kötött s 30 kr fej s naponkinti átalány díj fizetésre kötelezte magát ugyan oly feltételek mellett mint a többi intézetknél.

Mindenik fegyintézetünknel minden bérlő a munkák szervezésénél első sorban saját hasznát veszi ugyan tekintetbe, de ezen kereten belül legalább egy kevésbé még is tekint arra, hogy oly munkákat is folytasson, melyeknek megtanulása a fegyenczeknek hasznára szolgál. Szeszler és fiainál azonban ez utóbbi főleg 1866 óta semmi tekintetre sem talál, kizárólag saját előnyét tartja szem előtt, s mondott évben azon néhány munka faj üzését is felhagyta, melyeknek folytatása a fegyenczek jövőjére oly kívánatos lett volna, állítólag azért, mert ellenőrzésük nehézségekkel járt, s tehette ezt a nélkül, hogy az illetékes hatóság részéről a fegyenczek érdekei tekintetéből ellenzésre talált volna; így felhagyott a polgári ruhák készítésével, cipészettel, posztó, pokrócz s doboz készítéssel, lencszövéssel, bodnár s kovács mesterséggel, szalma iparral, és székfonással, noha a szalma kalapgyártás már a tökélynek magas fokára vitetett az intézetben s naponkint 70—80 embernek adott foglalkozást.

Jelenleg négy kéz ipar üzetik nagyobb mértékben ú. m. katonai ruha varrás, csinvat szövés 18 széken, kötél verés és némi asztalos mesterség. Az első s harmadik foglalkoztatja a fegyenczek legnagyobb részét, s ezekhez osztatnak be a fegyenczek, akár felel meg az illető munka az egyén egészségének s mult vagy jövő körülményeinek akár nem; de még ezen munkák mellett sem tart a bérlő mestert, hanem a fegyenczek vagy felügyelők minősítettnek erre, sőt mint hiteles személytől tudjuk, a munka termekben ez utóbbiak köteles-

ségük teljesítése helyett a bérlő számára pénzért varnak. Vannak továbbá de csak a házi szükséglet számára, cipő s ruha foltozók, lakatosok, szakácsok, sütők és mosók. Ily munkák közt oszlott fel a vizsgálatunk egyik napján deczemben 14 én az 501 tevő egészségesek létszáma.

A fegyenczeknek szerződés szerinti munka bérei a Munkácsnál említettekhez hasonlóan vannak megállapítva, noha a bérlő, állítása szerint többet fizet; így egy cipő foltozásért 1 krt, fegyőri nadrágért 8 krt (5 helyett); köpönyegért 24 krt (8 helyett); katonai dolmányért 7 krt (6 helyett); 1 mázsa kender gerebenezésért 45 krt, 1 űb madzag verésért 2½ krt, egy asztalosnak napjára 6 krt s. t. b.

Ezen díjazás szerint általánosan tekintve, legjövédelmesebb munka, a bakkancs foltozás, utánna a kötél gyártás, a mennyiben 1866-ban az elsőnél egy fegyencz hetenkint 59 krt, a másodiknál 44 krt kereshetett, legkevesebbet jövédelmezett a házi munka, melynél egy egyénre hetenkint 11 kr kereset esett; a legtöbb rendes keresete volt 1866-ban egy takácságnál foglalkozó fegyencznek, ki 44 frt 25 kr díjra dolgozott meg; a legkevesebbet keresett fegyencznek díja a 0-ig leszállt.

1866-ban 1321 fegyencznek összes keresete 9537 frt 56 krt tett, melyből akkor még $\frac{1}{4}$ volt jobb élelmezésre fordítható, de csak 6145 frt 14 krt költöttek valóban el; a kiszabadulás idejére tőkésítették ekkor 2453 frt 73 kr.

Rokonaiktól a fegyenczek a mondott évben 1463 frt 91 krt készpénzt kaptak, mit az intézeti gyakorlat szerint, jobb élelmezésre, könyvek beszerzésére, vagy a szabaduláskor ruhák vásárlására szintén elkölthettek.

A fegyenczek munka erejének hasznobére fejében (5 kr 10 órai munkáért egy főtől) a bérlő saját bevallása szerint 40—50 ezer forintnyi tőke forgalom mellett, fizetett

1866-ban az államnak illetőleg a fegyalapnak 9033 forintot, 1867-ben pedig november 30-ig 6739 frt 9 krt, míg ő a fegyenczek ellátásáért (á 30 kr), az első évben 94.854 ftot, a másodikban pedig november végéig 74.379 ftot kapott.

A költségekről szólva megemlítjük itt azon különbséget, mely még kisebb dolgokban is, a fegyházak eddigi kormányzatánál feltűnik, így például láttuk, hogy intézetenkint mennyi fizettetik az elhalt vagyonos fegyencz hagyatékából a koporsóért a bérlőnek; Lipótvár mindeniknél drágább, mert itt a bérlő egy koporsóért 3 ftot kap; ugyancsak a fegyalap részére is vonatik le a hagyatékából 2 frt a sirásás czimén, míg máshól e levonás nem ismertetik.

A selyem tenyésztésre Lipótvárott is nyílnék alkalom, mert részint a várban, részint környékén mintegy 3000 db. szederfa van ültetve.

A fegyenczek táplálása Lipótvárott sokkal szűkebbre van szabva mint Illaván, mert a szokásos $1\frac{1}{2}$ ű kenyeren s vastag ételen kívül, hetenkint csak 8 lat húst kapnak, ugyanis egyszer 4, kétszer pedig 2 latot; az ételek készítésére pedig saját tapasztalásunk szerint nem nagy gondot fordít a bérlő, így deczember 14-én az étel kiosztás jelentetvén, szokásunk szerint a konyhába mentünk s az étkeket megízelve a lencsét csak félig kifőttnek találtuk; megrendeltük tehát, hogy $\frac{1}{4}$ óráig még tovább is főzzék; ha ez történhetett vizsgálatunk alatt, hajlandók vagyunk a fegyenczeknek az étkezésre vonatkozó panaszait nem egészen alaptalanoknak tekinteni.

A büntetési súlyosbbitásúl böjtölők száma itt is szerfelett nagy, mert 1866-ban 1321 fegyencz közül 807 böjtölt és pedig hetenkint egyszer 239, hetenkint kétszer 568; 1867-ben 1023 egyén közül 591, azaz hetenkint egyszer 166, kétszer 125; fegyelmi büntetésül ezen felül az első évben 253, a másodikban 149 napon át szabotott ki.

Hónapos vagy negyedéves böjtöket a lipótvári fegyenc-

czek ítéletei az utóbbi két évben nem mutatnak fel. A böjtölés rendje úgy van meghatározva, hogy a hetenkint kétszer böjtölők böjti napja szerda és szombatra, az egyszereseké az utóbbira s a havonkint egyszerieké a hó utolsó szombatjára esik.

A bilincs hordozás terhe orvosi rendelések által nagy mértékben enyhítették, mert deczember 17-én 559 fegyencz közül 142 volt vas nélkül, 338 csak fél lábon viselt békót, s csak 79 érezte ítéletének e tekintetbeni egész súlyát.

Az egészségi szempontból oly fontos testmozgás, vizsgálatunkig az intézet által minden oldalról zárt szűk udvaron történt, sőt azon megszorítással, hogy vásár- és ünnepnapon — midőn a fegyenczek unalmokban úgysem tudják mit tessenek — a fegyőrök szünetelése kedvéért nem tartatott; az utóbbi mulasztást jövőre megtiltottuk s a rendes, egyes sorban eszközlendő séta helyéül a fegyépület előtti szabad tágas tért jelöltük ki.

A betegségi s halál esetekről következően tanuskodnak a számok : 1867 deczember 14-én 563 egyén közül 62 volt beteg; 1866-ról 717 betegségi eset, 26954 nappal lett kimutatva, mely előbbiből 220 tüdő betegségekre esett; halálozás volt : 1863-ban 56, 1864-ben 135, 1865-ben 143, 1866-ban 1321 főből álló összes számra 92; 1867-ben 1023 fegyencz közül 85; ezekből a halálos betegség volt 39 esetben tüdővész, 12-ben vízkór, s 8-ban scorbut, mely utóbbinak alig kipszitható félszke Lipótvár.

A betegségek főokát az orvos a hiányos táplálásban találja s állításának támogatására felhossa, hogy míg ő 1863 évi augusztus 1-től 1867 deczember 18-ig 3220 beteg fegyenczet gyógykezelt, kikből felüdült 2729 s meghalt 440, addig az ugyanazon idő alatt kezelt 195 fegyőr közül felüdült

181, s meghalt 10, de ez utóbbi számból is 3 öngyilkos, mely különbség főkép a táplálás minőségéből magyarázható meg.

A betegségi napok nagy számának egyik okát hajlandók vagyunk abban is keresni, hogy az orvos hetenkint csak egyszer tart az egészségeseknek állított fegyenczek közt látogatást s így gyakran történhetik, hogy valamely betegség csak akkor kerül az orvos elé, midőn már előhaladottabb állapotban van, holott főkép itt kellene szabályá váljék: „principiis obsta.“

A kóroda igen csinos, noha a picseket — a n. enyednél elmondott okoknál fogva — faágyakkal óhajtanók helyettesíteni; a 70 madrácz a szükségletet kielégíti. A kórodában úzótt állítólagos visszaélések, alaptalan hirnek találtattak, de igenis értésünkre esett, hogy kerti munka idején az orvos a betegápoló fegyenczeket órákon át külső munkára használja s helyettük betegekkel ápoltatja a betegeket.

A fegyelmi büntetések szép számot képeznek Lipótvárt, ugyanis 1866-ban kiméretett 26 dorgálás, 73-or kedvezmények elvonása, 48-or kemény fekhely; 255 napi böjt, 783 napi magány fogság, 2 napi setét kamara; 698 órán rövid vasra veretés, 3 órán földhöz láncolás, 411 pálczaütés; fegyelmileg büntettetett egyszer 211, kétszer 41, háromszor 35, többször 22 fegyencz, nagyobbára Stein és Karthausbóliak.

1867-ben kiszabatott dorgálás 11-szer, kedvezmények elvonása 11 esetben; kemény fekhely 62-er; böjt 149 napon; magány fogság 215 napon; rövid vasra vezetés 726 órán; földhöz láncolás 1 órán át s végre 131 pálcza ütés; fegyelmileg büntettetett 162 fegyencz egyszer, 35 kétszer, 7 háromszor s 2 többször.

A magány kamarák egy földalatti helyiségben u. n. casa-

matában vannak; összesen 10 zárka, melyek közül 7 setét; egyik sem fűthető.

A tiszti személyzet tagjai: Igazgató Fekete János. (Vizsgálatunk óta ideiglenes igazgató Kováts Ernő. volt honvéd őrnagy.)

Ellenőr: Benkhard Vilmos.

Első őrnök: Csosich Arthur.

Másod őrnök: Hrabovszky István.

Házi orvos: Bettelheim Jakab medicinae doctor.

A római kathol. első lelkész vizsgálatunk idejében tiszt. Csáka Károly — volt.

Másod lelkész tiszt. Kecskeméthy Ignátz, ferencz rendi szerzetes.

A görög kel. lelkész főtiszt. Lazarevits Lúczian. —

A polgári őrség létszáma 1867 december 14-én 64 főből állott, kiket a külső őrizet ellátásában főhadnagy vezérlete alatt egy katonai csapat is gyámolít.

A fegyenczekre fordított összes kiadás 1866 ban 118.534 forintot tett, miből egy fegyencz tartására esett egész éven át 135 frt azaz naponta 37½ kr.

Mária-Nostra.

A női fegyenczek letartóztatására rendelt második intézet Hont megyében, Mária-Nostra nevű faluban fekszik, egy órányi távolságra a szobbi vaspálya állomástól, egy szűk völgy katlan közepén emelkedő dombon.

Hajdan pálos kolostor volt, melytől II. József alatt a vallás alapra szállott; ettől bérelte ki a kormány 40 évre az intézetet a hozzá tartozó külsőségekkel, mely szerződés 1897-ig bír érvénnyel. Az átalakításkor egy emeletre még egy tétetett s négyszög alakra lett kiépítve. 28 háló szobába befogadhat 600 fegyencznőt; vizsgálatunk egyik napján 1868 január 13-án csak 160-at tett a létszám, kik éjjelenként 13 háló szobát foglalnak el.

Az intézet vezetése, a fegyencznök felügyelete s foglalkodtatása a gráci *„sz. Pálról nevezett keresztény szeretet leányaira“* van bízva. A szerződés 1858-ban köttetett a volt pozsonyi cs. kir. helytartósági osztály által főtiszt. Schlick Domokossal a nénének volt igazgatója s vizsgálójával; határozott idő az egyességi okmányban megállapítva nincs, de mindkét félnek egy évi felmondási idő van kikötve. Jelenleg 9 magyar, 7 tót s 8 német ajku testvér képezi Rappel Ernestina főnöksége mellett a felügyelők s hivatalos felsőbbség létszámát.

Noha nem vagyunk bartájai szerzet rendek fogházakban alkalmaztatásának s különösen férfi intézeteket rájuk soha sem bízánk, a m-nostrai intézet ellátása s vezetési mód-

jával aránylag mégis annyira meg vagyunk elégedve, hogy kimondhatjuk: miszerint Nostra minden fegyintézetünk közt úgy a benne uralgó javítási szellem, mint a rend, fegyelem és csinosság tekintetében első helyen áll. Önmehtagadó feláldozás, gyengeség nélküli szelidséggel teljesítik a nénék feladatukat, mely nekik egyénileg sem kényelmet, sem gazdagságot nem nyújt; a szerződés némely pontjára lesz ugyan alantabb némi megjegyezni s óhajtani valónk, de személyeket ez nem ér, sőt inkább elismerésünk kifejezése illet.

Nem időzünk hosszabban a külső csinosság leírásánál, csak a főbbekről teszünk rövid említést. A háló termek különféle nagyságúak; hat s több fa pries van midenikben, rajtuk egy szalma zsák, ugyanilyen vánkös, 2 lepedő s meleg pokrócz; az ágynemű havonkint tisztával cseréltetik fel, a fegyencznők fehér ruhája hetenkint s a szükséghez képest többször is. A gyermekekkel bíró nők számára külön szobák rendelvek. Az ágyak felett kis czédulán az illető nőnek neve s törzskönyvi száma függ. Minden háló szoba szegletében egy elfüggönyözött hely van készítve, hól az üritő csöbör éjjenkint áll. Háló szobáikba vonulván este a fegyencznők, beszélniök többé nem szabad, ellenőrzik ezt a folyosókon felváltva őrt álló nénék; kifogásunk az éjji rend ellen az, hogy nem minden szobában ég a fegyházi rend által kívánt mécs s hogy osztályozva a fegyencznők nincsenek, pedig hogy büntényeik illetőleg romlottsági fokuk közt osztály létezik, a fegyencznők érzik, sőt állítólag szóval is nyilvánítják, így gyakran hallani köztük ilyen szemrehányást: „Te tolvaj vagy, te alávaló bínt követtél el, nem elegendem össze veled, mert én gyermek ölő vagyok.“ Nem helyeseljük s a nénék részéről sem hallgattatik el az ilyen büntényi aristocratia, de felemlítettük mint a fegyházi életet jellemző adatott; az orvosság itt természetesen az egyéniséghez mért kellene hogy legyen, de vég-

telen nehéz volt eddig bár mily jóakarattal mellett ez irányban valamit tenni, mert a törvényszékek nagy részétől nem küldettek be az ítéletek egész terjedelemben az indokokkal — melyek főfontosságuk — együtt, hanem pusztán a harmadik bíróság ítélete, mi a ténykörülmenyeket csak ritkán tartalmazza s így az egyénről felvilágosítást sem nyújt.

Nappal a fegyencznők nemzetiség szerint felosztva, a munka szobákban iskolaszerűen berendezett padokban ülnek. Vizsgálatunkkor a magyarok szobájában 112, a németek sótókéban 51 fegyencznő foglalatatoskodott. Mindenik szobában két néne tart felügyeletet, kik egyszersmind a munkákban is oktatást adnak; a rend és nyugalom megzavarása ritkán fordul elő. Ugyanitt végzik a délebédet, melynek folyama alatt egy fegyencznő a középre állva, hangosan olvas a szentek életéről; figyelem az olvasottat nem követi, de nem is tartjuk kívánatosnak, a nagy részt tudatlan s állapotjuknál fogva képzelgős fegyencznők elméit a történt csodák természet fölöttiségével foglalkoztatni; szóljon inkább hozzájuk a tanítás a mindennapi élet tárgyairól s a hit és erkölcs alapjairól, mert jobb hatásu lesz ez azon thémánál, mely már sok gondolkozó fejet is önmagával zavarba hozott.

Vasárnaponkint a foglalkozás nélküli időt ugyan-e termekben töltik s az olvasni tudók hasznosan mulattató könyvekben szórakozást keresnek.

Czélszerűen van gondoskodva a testi tisztaságról is; 6 csinos s a szükségesekkel bútorozott fürdőkamara van a fegyencznők használatára rendelve, melyekbe az oda vezetett csöveken át a gőzkazán szolgáltatja a meleg vizet; rendes fürdési kötelezettség megállapítva nincs, mert a kádak csekély száma az orvos rendelését is megszorítja; kívánatosnak mondja ez utóbbi, az intézeti kertben egy viztartónak csináltatását, melyben a fegyencznők nyáron a hideg fürdés jótéteményét élvezhetnék.

Az intézeti konyhában úgy a főzés, mint mosás gőzzel történik; de nagy gőz fejlődik egyszermint az egész helyiségben, mely az intézeti orvos véleményezése szerint, hosszabb időn át, okvetlenül ártalmasan hat a lélekzési szervekre; szükséges volna tehát nemcsak itt, de a dolgozó szobákban is, szelelő lyukakat alkalmaztatni.

Igen örvendeztető jelenség hazánkban az, hogy a nőnem igen csekély számmal vesz részt a büntető igazság kimutatásiban; a nagy-enyedi fegyintézetnél is kevésnek találtuk a létszámot, úgy itt is, mert 1866-ban összesen 388, 1867-ben 291 egyén tartóztatott le, kiknek büntényei következők voltak:

	1866.	1867.
Gyermekölés	141	103
Lopás	109	82
Gyilkosság	67	58
Gyűjtogatás	24	17
Órgazdaság	18	11
Rablás	14	9
Pénz s közh. papir	—	—
hamisítás	3	2
Rabló gyilk. kísérlet	1	1
Emberölés	2	1
Halált okozó vérengzés	—	2
Súlyos testi sértés	1	1
Magzat elhajtás	2	—
Gyermek kitétel	3	1
Zsarolás	1	—
Váltó hamisítás	1	1
Csalás	1	2

Az életkor a büntényekbeni részvét rendes szabályának megfelelő, mert:

	1866.	1867.
16—20 éves volt	46	— 33
21—25 „ „	120	— 96
26—40 „ „	156	— 119
41—50 „ „	35	— 27
51—60 „ „	26	— 12
60-on felül „ „	5	— 4

Az ismételten elítéltek számát mindkét évben nem lehet aránylag csekélynek mondanunk, mert 1866-ban 388. közül 70, 1867-ben 291 közül 43 volt ilyen, még pedig szoros értelmű visszaeső az elsők közül 83, az utóbbiak közül 42, a mi igen nagy arány s dönthetlenül bizonyítja azon tételt, hogy ha a nő egyszer nőiségét veszve a bűn pályára lépett, azon mindig mélyebbre sülyed, mert a férfi sokkal könnyebben vissza szerzi az elvesztett bizalmat, mint a nő becsületét, mely hasonlít a tél havának fehérségéhez, miből a szennyet ki venni nem lehet!

Valóban ilyenek vagyuk; telten előítélettel a gyenge nő-nem iránt. Kettős lélekerő kell tehát a megtévedt és megtértben lakják, hogy legyőzni tudja a világ megvetését s ellenálljon a megújuló kísértésnek; leghatalmasabb támassza e küzdelemben a vallás, lássuk mint kezeltetik ez M. Nostrán.

Isteni tisztelet a r. katolikusok s mindkét felekezetü görögök számára, az intézeti csinos kápolnában minden nap reggel 6 órakor tartatik; ezt $\frac{1}{2}$ 7-kor erkölcsi oktatás követi egy napon magyar, másnap német nyelven; a tanítás társalgási alakban történik, melyet az intézeti lelkész főtiszt. Krotky József plebános úr a fegyenczeket legközelebb érdeklő mindennapi tárgyakról folytat velök, nézeteiket, gondolkozásuk módját puhatolván, mely alkalommal az észrevett téves felfogásról önmaguk által igyekszik meggyőzni őket. Jelen voltunk egy alkalommal mi is, midőn épen a szegények

s gazdagok életéről volt szó; igen jól választott tárgy, mely communistikus felfogással népünk sok bűnének oka vagy szé-
 pitő leple. Megelégedéssel tapasztaltuk a társalgás folyamá-
 nak élénkségét, tapintatos vezetését, s a fegyenczek éber fi-
 gyelmét. Hitelemző tanítás még naponta este 6-tól $\frac{1}{2}$ 7-ig tar-
 tatik, úgy szintén vásár- és ünnepnapokon délelőtt mise egy-
 házi beszéddel, délután pedig letenye. Az intézetbe léptünk-
 kor elvultunk készülve rá, hogy a vallásos külsőségekre több
 súlyt fogunk fektetve találni, mint talán fegyházban kívá-
 natos volna, de a katolikus lelkész tapintatos vezetése ezen
 elővéleményünket nem minden tekintetben igazolta utóbb.

Kevesebb gond fordítottatott a kormány által eddig mind-
 két felekezetű protestansokra, kikhez isteni tisztelet tartására
 a nagy-marosi helvét lelkész Garcsik Dávid havonkint csak
 egyszer jár be; számuk igaz ugyan, hogy a katolikus és
 görögökénél sokkal kevesebb, de egy rendes lelkészi állomás
 szervezése mégis kívánatos; vallás különbség szerint felosz-
 lottak a fegyencznők az említett két évben következően:

	1866	1867
Katholikus		
{ rom.	293	— 200
{ gör.	13	— 11
Gör. nem egyesült	6	— 5
Protestans		
{ helvét	48	— 48
{ ágostai	17	— 19
Mózes hitű	11	— 8
	<hr/>	<hr/>
	összesen 388	— 291.

Az izraelita nők semminemű vallási oktatásban nem ré-
 szesülnek.

A büntetés megkezdésekor vallási ismeretekkel:

	1867	1867
	birt — nem,	birt — nem.
Kathol. rom.	173 — 120;	133 — 67

	1866		1867	
	birt	nem,	birt	nem.
Kathol. gör. . . .	3	— 10;	4	— 7
Gör. n. egyesült .	1	— 5;	3	— 2
Protest. helv. . .	31	— 17;	36	— 12
„ ágost.	14	— 3;	18	— 1
Mózes hitü . . .	9	— 2;	6	— 2
összesen	231	— 157;	200	— 91.

Elemi oktatás tartatik ugyan M. Nostrán, de a nénék nagy elfoglaltatottsága miatt nem kellő terjedelemben, mert naponkint váltogatva, ugyanazon nyelvü fegyencznőre hetenkint kétszer, két órán át kerül a sor; a tanítás az olvasást, írást s számolást öleli fel, melyben 1867-ben 121 fegyencznő vett részt; iskola kötelezettségi szabály megállapítva nincs, hanem a nénék mindazokat oskolába veszik, kik legalább némi hajlamot s tehetséget mutatnak; 1866-ban 189, 1867-ben 150 volt olyan, ki a büntetés megkezdésekor semmi elemi ismerettel nem birt.

A fegyencznők foglalkodtatása úgy egyéniségük, mint jövőjüknek megfelelő, mert üzetik itt: varrás, himzés, kötés, hurkolás, hálózás, katonai fehérruha varrás, foltozás, fonás, főzés, mosás, kenyér sütés, czipő varrás, szövés, kerti-gazdászati s egyéb házi munkák. Legkedveltebb munka a finom varrás után, különösen műveltebbeknél a kerti foglalkozás, melynek jó oldalát az egészség tekintetéből az orvos, a jó viselet s derült hangulat fentartása tekintetéből pedig a nénék dicsérik; tág tért nyujt e munka-nem folytathatására a fegyház belsejében levő kissebb s ez azt körülvevő nagyobb kert, melyek kizárólag a nők által műveltetnek.

A munka kedv ébresztésére a főnöknő által meghatározott csekély díjazásban részesülnek, így például: egy legfinomabb ing készítéseért fizettetik 40 kr; legfinomabb első osz-

tályu himzés rőfjeért kapnak 50 krt; hurkolás rőfjeért 4 kr; 10 db. közönséges katonai ing megvarrásáért 25 krt; egy heti föltozásért 14 krt; egy rőf szövésért 2 krt; kerti munkásnő egy hétre 16 krt. Legjövedelmezőbb volt a fegyencznőkre a finom varrás és himzés, melynél 1866-ban egy szorgalmas egyén 15 frt 12 krt keresett; legkevesebb hasznot hajt a fonás, melyre különben csak az alkalmaztatik, kit másnál használni nem lehet. A legcsekélyebb keresetű egészséges fegyencznőnek munkabére a mondott évben 6 frt 18 krt tett.

A munka díj hova fordításának meghatározása a főnökötől függ, ki jelenleg a félkereset elköltetését megengedi, a másik felet pedig a kiszabadulás idejéig tőkésíteni rendeli. Ezen házi szabályok szerint, az összes fegyenczek munkakeresete 1866-ban tett 1661 frt 11½ krt; miből jobb élelmezésre fordított 705 frt 70 kr; tőkésített 955 frt 41½ kr; 1867-ben az összes 1198 frt keresetből elköltetett 518 frt 84 kr, tőkésített 679 frt 16 kr. A január 14-én letartóztatva volt 160 fegyencznőnek vagyona — a számadások kimutatása szerint — 1511 frt 3 krt tett, mely összeg a pénztár vizsgálat alkalmával hiány nélkül meglevőnek találtatott, és pedig 1450 frt pesti zálogházi kötvényekben, a többi készpénzben.

A fegyencznők rokonai által küldött pénzekről számadás nem vezetetik; megengedtetik azokat vagy jobb étkezésre költeni, vagy a kiszabadulás idejéig tőkésíteni. Az elhalt fegyenczek hagyatéka — a temetési költségek levonásával, — az örökösök részére kiszolgáltatik.

A fegyencznők táplálása az 1858-ki étlap szerint történik, mely csak vasárnaponként enged 6 lat húst adatni. Ezen határozat megszeghetését nem csak a nénék, de az intézeti orvos is igen kívánatosnak tartják, noha a nénék a házi rend megszabási jogukkal élve, az étkek kiosztásánál

bőkezűen járnak el, mit azonban különösen egy esetben — ha pusztán az ítélet sérthetelensége szempontjából indulnánk ki, helyeseselemlünk nem szabadna; ezen megjegyzésünk a büntetéseknek bört általi súlyosbbitására vonatkozik, a mi 1866-ban 227 esetben, 1867-ben 176-ban mondatott ki, és pedig az elsőknél hetenkint egyszeri bört 89, kétszeri 138 egyénre, az utóbbiak közül hetenkint egyszeri bört 61, kétszeri 115 nőre; e büntetési súlyosbbitások közül egy sem lett végrehajtva, mit a nének azzal igazolnak, „hogy a börtre ítélt fegyencznők nagy részét házi munkára kellett használni s így erejük és egészségük fentartása végett a házi orvos rendeletére ebéd s vacsorával ezek is ellátandók voltak, de számosan közüllök folytonosan a kórházat lakják, kiknek irányában börtöt rendelni az emberi érzés tiltja.“ Még fegyelmi büntetésül sem használtatik Nostrán a bört, annál kevesebbé a N.-Enyednél megrótt testi fenyték; a lajstromok csupán a következő büntetések mutatják ki: 1866-ban 11 napi magány fogság, 5 fegyencznő irányában egyszer s 1 irányában kétszer alkalmazva; 1867-ben 9-szer kedvezmények elvonása, 33 napi magány fogság s 7 napi setét kamara, összesen 19 egyénre először kimérve. Itt a bizonyítvány, hogy bot nélkül is lehet fegyelmet fenntartani, mert a nostrai szigorú fegyelem s engedelmességgel meg lehetünk elégedve.

A fegyelmi büntetések végrehajtására 8 magány kamarával rendelkezik az intézet, melyeknek hossza 5, szélessége 3 lépés, hiányuk az, hogy föld alatt fekszenek, kevésbé világosak s nem fűthetők.

Bilincset egy fegyencznő sem visel, mindnyája az orvos rendeletére vétetett le, ki rendelkezésének igazolására felszólítottván, következőleg nyilatkozott: „Nyiltan megvallom, hogy a bilincsnek mindenkor ellensége valék, mert nem tekintve az emberi nem lealacsonyítását, már azon egyéni ön-

tudat, hogy vadállatként lánczokba van verve, a legkínzóbb s nyugtalanítóbb befolyást gyakorolja a kedélyre, mi ismét az egészségre kártékonyan hat; de különösen nőknél kiknek izomereje, bőrszervegyengébb, érzékenyebb és megsebezhetőbb mint a férfiaké, emberiesen s az egészség tökéletes aláása nélkül a bilincs alig alkalmazható; saját gyakorlatunk tanúsítá ezt, midőn a bilincselteknél orbáncz, lábdagadás, vérelfutotta gyuladások s makacs fekélyek fékezhetlen számmal állottak elő, miknek elejét veendő a gyakori vizsgálatoknál nem járhattam el másként, minthogy az igazgatóságot indokolt orvosi bizonyítványok mellékletével megkerestem a bilincsek levételére. Így történt, hogy a mostani létszámból senki sem visel vasat s hogy a nevezett betegségeknek mesterévé birtam lenni.“

Említést tett az igazgatóság arról, hogy némely megye oly súlyos bilincsekben küldi be foglyait, hogy azok gyakran alig bírják lábukat emelni; az intézetben levétnek ugyan-ezek, s az orvos további rendeléséig a szabályszerű 2 fontos veretnek fel, de sok esetben már innen származtatható a később kitört lábbajok eredete.

Sétára naponkint télen egy óra és pedig a déli 1—2 óra közti idő, nyáron kettő t. i. ezen felül még este $\frac{1}{2}$ 7-től $\frac{1}{2}$ 8-ig engedtetik; ez alkalommal a fegyencznők kettősével járnak az udvaron, s felügyeletül velük szemben a nénék tartanak lépést.

Az intézet kórodája nemcsak csinos, de kényelmes is, mert e helyiségckben a nénék emberszerető felfogása szerint nem többé a bűnös, hanem a testi s lelki fájdalomtól megtört ember fekszik előttük. Az ápolás úgy a nénék, mint az intézeti orvos Dr. Rösler Antal részéről a leggondosabb. A gyógyszereket az orvos maga készíti s nyújtja át a nénéknek, kik éjjel nappal az ágyak mellett vannak s melegítik a szük-

séges szereket a czélszerűen a kóroda melletti folyósóra nyíló konyhában.

Ily kedvező viszonyok mellett a betegségi s halálozási esetek 1866-ban mégis kedvezőtlenek voltak, noha ezt főleg az ezen év folytán dühöngött cholera rovására kell írunk, mely a kedélyek izgatottságánál fogva, különösen nőknél, más betegségeknek szokottnál nagyobb kíséretével járt.

Ugyan is mondott évben a betegségi esetek száma 261-e tett 5230 betegségi nappal, mik között a cholera 44 esettel tűnik fel.

A halálozás 51-re rugott, mely igen nagy számból azomban 15 a cholera áldozatára esik. — 1867-ben már kedvezőbb volt az év lefolyása, nem ugyan a betegségi esetekre, hanem azoknak kimenetelére nézve, mert ekkor is fordult 228 betegségi eset 5333 betegségi nappal elő, de összesen csak 9 halálozás; a leggyakoribb betegségek voltak: csúsz és váltóláz.

Az intézet egyéb viszonyairól a következőket szükséges még megemlítenünk:

A fegyencznők levelezésére szabály nincsen; az előljárónő belátásától függ azt időnkint s a szükséghez képest megengedni. A fegyenczek rokonaik látogatását évnegyedenként fogadhatják; nem ily célból jövő idegenek csak a ministerium írásbeli engedélyével ellátva bocsáttatnak be. Jóvá hagyott házi szabályokkal az intézet nem bír.

A külső őrizetet négy a nénék zsoldjában álló férfi egyén látja el; kiknek azomban az intézeti szerződés szerint tíz évi hűségessé szolgálat után, államszolgai minőségük elismerése, a szokott ellátásokra való igényekkel biztosított.

Az intézetbe hozott gyermekekért fejenként s naponként 14 kr fizettetik, a mi 1866-ban 165 frt 90 kr-ra, 1867-ben 102 frt 20 kr-ra ment; fizettetett ezenkívül a nénéknek áta-

lány díj fejében 1866-ban 37789 ft 11 $\frac{1}{2}$ kr, 1867-ben 25,666 ft 56 kr; továbbá még évenként 210 ft a kilépő fegyenczek ruháztatása fejében.

Ily képet nyújthattunk a maria-nostrai fegyház kezelése s állapotáról; nincs okunk az eddigi viszonyokkal szemben elégedetleneknek lennünk; a nének s intézeti alkalmazottak híven teljesítik kötelességüket s e részben alig van bővebb mondandónk többé; kifogást kell azonban tennünk azon sajtáságos álláspont ellen, melyet a mária-nostrai igazgatóság szerződés szerinti jogánál fogva, az államhatalommal szemben elfoglal, mely nem annyira az alárendeltség, mint inkább a függetlenség jellegét hordja, a mennyiben a büntetés végrehajtása körüli szabályok megállapítása s változtatása több szerződési pontban az intézetet általány bérben bíró testvérület jogai közé van sorolva, mit az államhatalom soha kezéből kinem bocsáthat, mert a büntetés kimondásas végrehajtási szabályainak megállapítása kétségtelenül az államhatalmat és csak is ezt illeti meg.

Ezen, nézetünk szerint eddigi helytelen viszonyt orvosolnunk kell s jogunkban áll, mert a szerződés évenkénti felmondást enged. Alázatosan javasoljuk tehát, hogy tétessenek meg a kellő lépések a fennálló szerződésnek kölcsönös egyetértés útján történendő megváltoztatására, illetőleg egy új szerződés kötésére, annál is inkább, mert a szerződés mellék határozatai a közviszonyoknak 1858-tól történt változásai által például az osztrák büntető törvényre hivatkozások, már amúgy is hatály nélküliekké lettek.

A főbb pontok, melyeket megváltoztatni kívánnánk a következők:

1) Mondassék ki az államhatalomnak azon joga, miszerint törvényes erre rendelt közegei által, a büntetés végrehajtásának módját, annak szabályait, önállóan rendezi s noha

a kezelést s az intézetnek ellátását a „keresztény szeretet“ testvéreire bízva, a közvetlen felügyeletet magának fenntartja, úgy azt is, hogy érdekeinek ellen őrzésére az intézetbe egy államhivatalnokot rendeljen. Ezzel

2) Megszűnjön a 18. §-ban a főnöknőnek fenntartott azon jog, miszerint a házszabályokat ő állapítja meg, e helyett rendeltetvén, hogy: „a fegyenezőkre kötelező házszabályok megállapítása, az igazságügyi ministeriumnak tartatik fen.“

3) A 9-ik §-ban engedett jus resistendi, mely ily módon van formulázva. „A fegyenczek látogatására Hont megye hatósága ad engedélyt, de a főnöknő „aus besonderen Gründen“ ezt megtagadhatja, egyszerűen töröltetnék, helyébe tevén: „A fegyenczek rokonaik látogatását, negyedévenként s kellő elővigyázat mellett, a főnöknő engedi meg, de idegenek csak az illető ministerium írásbeli engedélyének előmutatása mellett bocsáttatnak be, egy fegyházi tiszt kíséretében az intézet megzemlélésére.“

Úgy szintén:

4) A 2-ik §-nak azon határozata, mely szerint „A testvérek csak 500 fegyenczet kötelesek befogadni; ha számuk nagyobbra növekednék, a testvérület különös beleegyezését fentartja“ jövőre kihagyatnék mert valamint az illető ministeriumról nem szabad feltételezni, hogy az intézetet túlterhelni akarná, úgy ha szükségesnek találná 500 fegyencznél többet rendelni oda, ebbeli intézkedhetési jogában a testvérek beleegyezéséhez kötve nem lehet.

5) A fegyenczi munkabér mennyisége minimumának meghatározása, az új szerződésben kölcsönös egyetértés útján állapittassék meg, de a ministeriumnak tartassék fenn a jog arról rendelkezni, hogy a fegyenczek keresményi pénzükből, a büntetési idő alatt mennyit költhetnek el, egyáltalában a kereset hová fordításának szabályozása. A jelen szerződés

19. §-a szerint e jog a főnöknőt illeti, ki úgy az egésznek megtakarítását elrendelheti, mint az egésznek elkölthetést megengedheti.

6) Mondassék ki, hogy az intézeti orvos szakmája ügyeiben, s a betegségek gyógykezelési módja választásában, a testvérülettől független, mert még e tekintetben is a 21. §, azt rendeli, hogy: „Die Kurart kann nach freiem Ermessen der Gemeinde gewählt werden“ mi által az orvos mintegy a nének felsőbbsega alá rendeltetik.

7) Köteleztessenek a testvérek a ministeriumnak kiadandó rendelkezéséhez képest a fegyenczek ügyeire vonatkozó ép oly rendes könyvezetést folytatni s kimutatásokat beküldeni, mint a milyen a többi országos fegyintézetektől elváratik, mert mindedig a szerződés 13-ik §-hoz képest csak törzskönyv index, a büntetés letelési időnek nyilván tartása s a letéteményi számla vezetésére voltak szoritva, a többinek hiányát vizsgalati adataink gyűjtése alkalmával, s a statistikai tabellák betöltésénél mi is éreztük.

8) Az intézet rendes vezetése s a kellő ellenőrzés gyakorolhatása végett határozassék meg, hogy jövőre az intézeti főnöknő esetleges változása a ministeriumnak mindig előre bejelentessék, s jogában álljon a netalán kellő tulajdonokkal nem bíró főnöknő és egyes testvérnek az anyaházhoz vissza hivatását az illetőnek szerzeti főnöke által eszközölhetni.

9) Köttessék ki, hogy a szerződés felbontása s a testvérek eltávozása esetén, kötelezve lesznek, azon 500 rendbeli új fegyencz ruhát, melyet az intézettel átvettek, használható állapotban az államnak visszaadni, mert a jelen szerződés 15. §-a szerint ezzel nem tartoznak, a mi az államnak egy későbbi időben nem csak nagy költséget, de még nagyobb zavart okozhatna. Végül

10) Tétessék az étlapon is változás annyiban, hogy a

fegyencznök hetenkint háromszor kapjanak mindig 6 lat hust, főtt állapotban mérve.

Ezek lennének a fő elvek s pontok, melyek szerint új szerződést köttetni óhajtánánk; a részletes kivitel s mellék határozatok kölcsönös további egyetértéssel ezeknek, s az eddigi szerződés alapján határozatnának meg; hisszük hogy a testvérület részéről terünk oly akadályra nem találna, mely miatt kénytelen lenne az állam, megegyezés hiányából a szerződést végleg felmondani.

A házi bizottmány tartása alkalmával 81 fegyencznő jelentkezett különféle s általunk jegyzőkönyvileg elintézett panasz és kéréssel.

10) Tisztelet az államban is vélték annyiban, hogy a
 11) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 12) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 13) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 14) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 15) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 16) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 17) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 18) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 19) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 20) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 21) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 22) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 23) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 24) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 25) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 26) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 27) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 28) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 29) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 30) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 31) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 32) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 33) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 34) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 35) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 36) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 37) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 38) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 39) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 40) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 41) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 42) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 43) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 44) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 45) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 46) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 47) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 48) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 49) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 50) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 51) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 52) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 53) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 54) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 55) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 56) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 57) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 58) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 59) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 60) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 61) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 62) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 63) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 64) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 65) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 66) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 67) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 68) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 69) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 70) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 71) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 72) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 73) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 74) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 75) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 76) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 77) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 78) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 79) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 80) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 81) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 82) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 83) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 84) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 85) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 86) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 87) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 88) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 89) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 90) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 91) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 92) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 93) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 94) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 95) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 96) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 97) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 98) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 99) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a
 100) A szerződés megkötésénél az államnak vélték, hogy a

Vác.

Vizsgálatunk sőrját a fővároshoz legközelebb eső intézetnél — a váczinál végeztük, hová 1867 január 15 érkeztünk.

A fegyház a városnak éjszaki végén a Duna partján fekszik. Mária Theresia királynő által kezdett építtetni, ki azt nemes ifjak növeldejeül szánta; a kivitel azonban elmaradt s az építés az alapfalak lerakásánál megakadt, míg nem a múlt évtized folyamában bevégeztetett s fenyítési célra lett rendelve.

A fegyépület két emeletes s 16 munka és 56 hálóteremben 900 fegyenczet bír befogadni. Az intézet területét kerítő fal két külső s egy belső udvart zár.

Mindenik fegyintézetünk közt, már fekvése s építkezésénél fogva — a váczi az, melynél a jelen közös rendszer első s legszembeeszkőbb hibáit leginkább orvosolni, melyet úgy szellemi mint anyagi irányban a mostani állásnál sokkal magasb fokra emelni lehetne. Eddig is első helyen állhatott volna intézeteink között s elő véleményünk csakugyan ez volt, de csalódtunk, mert a valóságban igen szomorú dolgokat tapasztaltunk, melyeknek láttára a börtönjavításnak legmakacsabb ellene is bizonynyára elismeri a reform halaszthatlan szükségét. Oly állapotban sinylődnek itt anyagilag s szellemileg a fegyenczek, melyet az államhatalom ezentúl közönnyel nem nézhet. Okozója: az általány bérleti rendszer s egy állása fontos kötelmeinek meg nem felelő igazgató, ki

még rendszeresen vezetett könyveket s statistikai nyilvántartásokat sem folytatott, bennünket is azon kellemetlen helyzetbe ejtvén, hogy kimerítő s hiteles számadatokra bár a főbb pontok tekintetében sem támaszthatjuk jelentésünket, s így több lényeges pontról hallgatnunk kell. Eleget tapasztaltunk azonban arra, hogy a fel nem deríthetőkre következtetést vonni lehessen.

Január 16-án a fegyencz létszám 561-et tett. kik külföldi néveltségük vagy korukra 56 háló terembe voltak elhelyezve; megtekintettük ezeket s nagy részben rendtelenséget találtunk; az ágyak nagy számáról hiányzott a lepedő s később rájöttünk, hogy ezeket a fegyenczek napra nyakukba veszik vagy derekukra kötik, hogy a fűthetetlen munkaszobákban a hidegtől óvják magukat. A prieszekre terített pokróczok vékonyak, a szalmazsákok többje avult szalmával volt töltve; a háloszobák sem fűthetők; a meleg a folyosókon felállított kályhából kellene a szobákba hasson, de bár mennyire tömessenek is a kályhák, 11—12 R. foknál nem fejtenek nagyobb meleget ki, a mi azonban a csukott ajtókon át a szobákba nem hathat, kénytelenek tehát a fegyenczek ruhástól az ágyba feküdni. Fésű egy szobában 5—30 emberre, úgy szintén törülköző kendő 13 emberre egy van; a ki ezenkívül akarna fésűt, tüt vagy ivóeszközt szerezni, saját csekély keresményéből a bérlőtől pénzen kellett vegye, noha a bérlő mindezekkel az általány díjért tartozik. A beszolgáltatott fegyencz ritkán fűrésztetik, hanem azonnal beosztatik valamely fegyszobába az őrparancsnok belátása szerint. — Ily körülmények közt csodálni nem lehet, hogy a fegyenczek panaszaik szerint a férgek elszaporodtak. Megtettük azonban a szükséges intézkedéseket arra, hogy a tisztaság azonnal helyre álljon.

A már más helyeken is hiányolt ellenőrzés itt sem gya-

koroltatik, sőt a fegyenczek panaszaí vagy kéréseinek kihallgatására napi jelentések is rendetlenül tartatnak.

Sok megmagyarázható különben abból, hogy már harmad éve hivatalos vizsgálat Váczon nem tartatott.

Ilyen rendetlenség többek közt az is, hogy szabály szerint minden hálósobában a felügyelhetésért egész éjen át mécsnek kellene égnie, de mi alig felében találtuk ezt teljesítve.

A belső javításra szolgáló eszközök szintén nem kezeltek kellően. Igy az isteni tisztelet csakis külsőségekre, mise hallgatásra vagy általánosságban tartott egyházi beszédekre szorítkozik. — Rendes lelkész egy van az intézetben, a rom. kath. Klimkó József, ki az intézetben nem lakik, s egyénileg a fegyenczekkel — azon ritka esetet kivéve, midőn valaki önkényt kíván vele beszélni — nem foglalkozik.

A fegyenczek sem nagy kedvet mutatnak templomba járni, sőt a katolikusok gyakran hitüket is eltagadják, csak hogy a templombani idövesztés alól kibújjanak.

A görög nem egyesült lelkész Amisits György, lakik Váczon. Minden vásár- és ünnepe napon tart isteni szolgálatot, de ezenkívül is naponta megfordul a fegyházban.

Az evangélikusok két felekezetü lelkészei csak úrvacsora osztásra s temetésre jelennek meg. A lutheránus lelkész Tornycs Pál lakik Váczon; a református lelkész Együd István lakik kis Váczon. A izraelita tanító Zeiszler, előimádkozásra szombat és ünnepe napokon jár be.

Az iskolai elemi tanítást, a Vác városi tanító Rákóczy János vállalta el, ki az eddigi viszonyokhoz képest megfelelő eredménnyel teljesíté kötelességét. — Tanítás naponkint két órán át tartatik; iskolaköteles minden fegyencz, ki még a 20. évet nem haladta meg, történik azomban, hogy különö-

sen a rövidebb időre ítelt korosabbak, az iskolai tanulásra önkényt jelentkeznek; a tanulók két osztályba soroztatnak, a szerint, a mint a beszolgáltatáskor birnak-e már némi ismerettel vagy nem, e különbséghez irányul a tanfolyam.

Az igazgató állítása szerint 1866-ban 64, és 1867-ben 59 fegyencz vett részt az iskolai tanításban, kik közül az első évben 34, az utóbbiban 47 tankötelezett egyén volt; aligha hitelesek e számok, mert 1867 január 17-én 60 növendéke volt az iskolának, egy év alatt tehát mindenesetre több kellett hogy legyen.

Iskolai eszközökben az intézet szűkölkölik, a mi a haladásnak is nagy akadályát képezi. A tanító által feljegyzett s beszerzendő iskolai könyvek jegyzékét (XI sz.) mellékletben csatoljuk.

A könyvtár összesen 52. művet tartalmaz, melyeknek nagyobb része imádságos könyv és naptár.

A fegyintézet ellátása s a fegyenczek foglalkodtatása 1864-től óta Lindenbaum Lövy-nek van általány bérbe adva; eredeti szerződése mult év utolsóján lejárt, de akkor ismét egy évre hosszabbított, oly feltétellel, hogy általány díj fejében, minden fegyencz után továbbra is 30 krt kap, de tartozik a fegyenczek munka erejének használatáért a fegyalap részére minden munka képes fegyenczért a nyári hónapokban naponkint 7½ krt, a téliekben 4½ krt fizetni.

A bérlő mindenesetre 30 krral jól van fizetve, lássuk mily ellátásban kell hogy ezért a fegyenczeket részesítse.

Hetenkint kétszer kapnak húst, vasárnapi délebedtől 4 latot s hozzá egy meszely levest, esőtörtökön 2 latot ugyanannyi levessel, más napokon egy meszely vastag ételből áll az ebéd, a mihez 1½ ű kenyér járul; ily táplálás mellett naponta 10 órát kell dolgozniok s bilincset horda-

ni; de még a meghatározott étkeket sem szolgáltatja ki a bérlő kellő minőségben, a miről személyesen meggyőződünk.

Ily táplálási rend csakugyan kimeríti rövid idő alatt a legízmosabb embert is, de mivé teszi a táplálást oly nagy mértékben szükségű, fejlődésben levő fiatal embert?

A fegyintézeti munkák közül különösen kettő foglalkoztatja a fegyenczek legnagyobb számát, a katona ruha varrás és szalmakalap készítés, noha ez utóbbi, anyag hiányából igen sokszor megakad s nagyobb mértékben csak nyáron folytattatik. — 1867-ben átlagosan 597 fegyencz nyert naponta foglalkodást, kik közül 353 katonai ruhát varrt. — E munka nemről az intézeti orvos következően nyilatkozik: „a szabómunka a fegyházi munkák legegészségtelenebbikéhez tartozik, mert a folytonos ülés és görbült test tartás miatt, főleg oly embereknél, kiknek nagyobb része előbbi életében mint földmivelő, pásztor, napszámos stb. szabad levegőn, szabad és erőltetett test mozgást élvezett, az emésztési s lélekzési szervek bántalmazását idézi elő, melyek az esetek nagy részében vérhányás és tüdősorvadással végződnek.“ — Állítását igazolva fogjuk találni a halálozások kimutatásánál.

Az említetteken kívül házi ruhák s fehérneműek varrására alkalmaztatik még 25 egyén; volt továbbá átlagosan 12 asztalos, 3 bodnár, foltozó munkák végzésére 14 varga, 131 szalmakalap készítő s 4 kötélgyártó; a többi: házi munkás, beteg ápoló s mosó.

Alig hinné az ember, hogy Vácson, mely a gőzhajó s vasúti közlekedés segélyével, úgy a nyers anyagok beszerzése s a kész árúnak elszállítási könnyüése folytán a pesti nagy piac mellett, oly kedvező viszonyok közt van, az ipar tekintetében még is ily sanyarú lábon álljon, s hogy a fegyenczek kereset képessé tételére mondhatni semmi ne történjék, pedig dolgoznának a szerencsétlen fegyenczek a től-

lük kitelhető erővel s hogy ezt most is teszik éjjeli vizsgálunkkor tapasztaltuk, midőn éjjel előtt fél órával egy egyént az alig pislogó éjjeli lánpa mellé húzódva katona nadrágon dolgozva találtunk s mások rimánkodva kértek, hogy rendeljük őket egy oly mesterséghez, melyet már szabad életükben folytattak, például cipészet vagy asztalosághoz, hogy hosszú büntetési idejük alatt azt feledni kénytelenek ne legyenek, mert különben jövő megélhetésük feltételétől foszthatnak meg.

A munka bér tekintetében legjövödelmezőbb a fegyenczekre a katonai ruha varrás s legkevésbé jövödelmező a szalma válogatás; az elsőnél egy igen szorgalmas egyén 60 krt, az utóbbinál 6 krt kereshet hetenkint.

A legnagyobb keresetű fegyencz 1866-ban egész év alatt 38 frt 80 krt, 1867-ben 41 frt 20 krt birt felmutatni, míg egy szalma választásnál alkalmazott, mindkét évben egyformán 3 frtot.

1866-ban az összes fegyencz létszám 1042 egyént tett, kiknek munka keresete együtt véve 6039 frt 9 $\frac{1}{2}$ kr-ra rugott, melynek $\frac{1}{4}$ -ét jobb élmezésre költvén, maradt mindnyájának a kiszabadulás idejére tőkésítve 1950 frt 74 kr keresete.

A bérlőrek saját bevallása szerint, a tőke forgalom a munkáknál mindkét évben mintegy 18.000 frtra emelkedett, a fegyállalpedig következő számadásban állt: általány díj fejében 1866-ban 74.236 frt 33 krt, 1867-ben 65.328 frt 60 krt kapott, visszafizetett pedig munkabér fejében, az első évben 7078 frt 67 krt, a másodikban 6521 frt 78 krt.

A fegyenczek rokonaiktól kapott pénzeire Vácson azon gyakorlatot találtuk, me'y szerint azok a tulajdonos kiszabadulásának idejéig letéteményben tartatnak, s elköltésre ki nem adatnak. Az ilyen pénzek összege 1867 ben 390 frt 3 krt tett.

Áttérve az egészségügyi viszonyokra, érintenünk kell

még a testi tisztaság fentartására szolgáló fürdést. — A fürdő szoba 5 kádat s 3 zuhanyt tartalmaz, melyek azomban igen ritkán s csak különös orvosi rendelésre használtattak. Nyáron elég alkalom van fürdésre a közeli Dunában, de télen annál kevésbé történik az; kívánatos volna a kádak számát megszorítani, hogy az időnkint kötelezendő fürdőt elrendelni lehessen.

Káros hatást gyakorol továbbá az intézet egészségi állapotára, az ürítő székek kigőzölgése, melyek itt is a szobákba helyezvék. Határozottan ellene szól az orvos s könnyű volna a bajon segíteni, mert az intézet csatornákkal el van látva s csak a befalazott árnyékszékeket kellene ismét kinyitni.

Javasolja ezenkívül az orvos, hogy az egészség s tisztaság fentartására a fegyenczek nem mosható felső ruhái, időnkint mesterséges meleg befolyásának tételesek ki, mi által nem csak a némely betegről a ruhára terjedt miasmaticus anyagok, hanem a test kigőzölgésétől eredt rossz szag is könnyen s biztosan megsemmisítenék, a nélkül, hogy az a ruhára ártalmas lenne.

Az eddig említett káros befolyások érthetővé teszik, hogy 1866-ban 1042 egyénre 1208 betegségi eset, 15966 betegségi nappal, s 1867-ben 870 egyénre 859 betegség — 11423 betegségi nappal esett; kik közül az elől említett évben 157, az utóbbiban 59 egyén halt meg, noha az 1866-ban Váczon is dühöngött cholérának egy sem esett áldozatul, míg a tüdővész (tuberculosis) ugyanezen évben 99; 1867-ben pedig 45 esetről volt a halál oka. — Ily szomorú bizonyítékok után nincs szükség bővebben szólni.

Az ítélet súlyosbítás, bűjti napok s fegyelmi büntetések számáról adatokkal ez ideig nem rendelkeztünk, de a bilincseket január 18-án megvizsgáltatva, azt tapasztaltuk, hogy 560 egyén közül 209 volt vas nélkül, fél lábon 69, mind-

kettőn pedig 282 hordott bilincset, noha ez utóbbiak között számos oly fegyencz volt, ki sérv vagy más testi baj miatt békó hordásra egyáltalán alkalmatlan, miről azonban intézkedtünk.

Lajtán túli fegyintézetből ide szállított fegyencz, kiknek visszaküldését már Illava és Lipótvárnál ajánlatba hoztuk. Vácson 55 van letartóztatva.

A házi bizottmány tartásakor 149 önkényt jelentkező fegyencznek panaszát s kérését hallgattuk ki.

A fegyintézet hivatalnokai következők: Igazgató Margets Károly. (Jelenleg a Szamosújvárról áthelyezett Czóbel Pál.)

Ellenőr: Fengler András. (Vizsgálatunk óta nyugdíjaztatott, s helyébe kineveztetett Nedetzky József.)

Első tisztí őrnök: Nedetzky József. (Újabban Török Kálmán.)

Második tisztí őrnök: Faching Károly.

A fegyintézeti orvos: Sennor Frigyes, doctor medicinae et chirurgiae.

Az intézetre fordított összes költség, az igazgató kimutatása szerint — levonva a bevételt — 1866-ban 89.254 frt 65½ krt, 1867-ben 78.734 frt 64 krt tett, miből az első évben egy fegyenczre esett naponként 36 kr, egész éven át 131 frt 40 kr; a második évben 35¼ kr, illetőleg 128 frt 66¼ kr. —

Harmadik Rész.

Az összes fegyintézetek állapotának részletes, s fel-fogásunk szerint hű előadása után, megbízatásunk legfontosabb és legnehezebb részéhez, azaz eddigieken kívül ajánlatba hozandó nagyobb horderejű javításokhoz értünk. Nehéz feladat jutott nekünk e téren; a kor miveltségét képviselő s egyöntetű elvekre alapított büntető jog hiánya, az elvi különbségek az ítélet hozatala és alkalmazása körül, a vizsgálati eljárásnak szabályzatlansága, a büntetés lényege és céljai iránti tájékozatlanság, a törvényhatóságok büntetőinek majdnem primitív állapota, az országos börtön-épületeknek hibás alkata s az itt dívó közös rendszer nagy akadályai jelenben az üdvet hozó javításoknak; ezekhez járul a nagyobb mérvű törekvést bénító költség hiány, az intézeti hivatalnokok és szolgák nagy részének gyarlósága, e miatti fennakadás, s végre a közös rendszerre alapított bérleti szerződéseknek hosszabb időre terjedő érvénye.

Átgondolván mindezeket félünk, hogy az elsórolt nehézségek általunk nem lesznek legyőzhetők, s lendületet czélzó javaslatunk a javulás kielégítő valóságát nem eredményezheti.

E leverő lütel szemben csak az vigasztal, hogy Nagyméltóságod örködik e nagyfontosságú társadalmi kérdés sorsa iránt is, és a társadalom jóllétéért munkás szelleme, nem szűnik meg az eszmék átérlelését és tisztázását elősegítve, az ügynek megnyugtató jövőjét, a büntetés céljait biztosító, s

a gyakorlati élet tanulságai által hasznosaknak ismert vívmányokhoz képest, a törvényhozás útján mielőbb megalkotni; addig pedig bölcsessége kiemel bennünket gyengeségünk okozta zavarunkból, s a lélekismeretes pontossággal összehordott anyagból, ez átmeneti — hinni szeretjük, a rövid idejü — jelenre, a lehető legjobbat és üdvösebbet létesíteni.

Az összes fegyintézetek kormányzatának egyesítéséről.

Küldetésünk Nagyméltóságodnak kegyes megbízásából, minden országos fegyintézet vizsgálatára kiterjedvén, e feladatunk keretébe vontuk az erdélyieket is. Az erdélyi intézetekre nézve, ez ideig a közvetlen felügyelést a kir. kormányzék, s a főfelügyeletet az úgynevezett erdélyi osztály által Nagyméltóságod gyakorlá.

A két országnak tényleges egyesülése folytán, s a fegyintézetek vezetése körül szükségesnek mutatkozó egy öntettség és célszerűség szempontjából, bátrak vagyunk Nagyméltóságodnak tisztelettel ajánlani, hogy a két ország fegyintézeteinek kormányzata azonnal egyesíttessék. *)

A fegyintézeti hivatalnokokról.

A fegyintézetekben alkalmazandó javítások sikere, hivatalnokainak gondos megválasztásától függ; kebleinkben a részvét mély érzete él embertársaink sorsa iránt s nem örülünk ezek szerencsétlenségén; megdöbbenve nyilatkozunk oly természetű dolgokról, melyek többeknek s ezek közt ártatlan családoknak sorsát lesz tán megrontandó; de a nyilvános pálya emberének a közügy rovására nem szabad szive meleg dobbanásait beszéltetni; azért leplezetlen szóllunk Nagyméltóságodhoz mondván, hogy fegyintézeteink számos hivatal-

*) Folyó év május hó 1-jétől óta megtörtént.

nokai, ezek közt különösen az igazgatók (tisztelet a kivételeknek) fontos állásuknak nem feleltek meg.

Ide mellékelt beadványunkban személyenként kiterjeszkedve juttatjuk Nagyméltóságadnak tudomására, az elkerülhetlen változtatásokat. Szabadjon remélnünk, hogy Nagyméltóságod kegyes elhinni, miszerint e javaslatunkban nyilvánuló meggyőződésünket megóvtuk a személyes tekintetek benyomásaitól.

Az igazgatóról.

Az igazgatói állás, legfőbb és legfontosabb a fegyintézetek keretében. Az igazgató lelke az intézetnek. Tőle függ az intézet anyagi és szellemi állapotának előmenete vagy hanyatlása; az összes hivatalnokok alárendeltjei levén, azok munkássága, pontossága, és ügybuzgalma felébresztésére nagy hatással van. A felügyelők sorsáról közvetlen rendelkezvén, ezek jóviselete az ő gondosságának szüleménye. Bérleti rendszerben, a bérlő ellenében tágkörű ellenőrzést gyakorolván, a szerződés híu betöltését ő eszközölheti, hűtlen eljárásért ő vonható feleletre. A kormányzatot és házi fegyelmet ő intézvén, állásának tekintélye és befolyása nagyhatásu a fegyen-
czekre is.

Emelheti hivatala tekintélyét és befolyását egyéni tulajdonainak fényével. A tudományokban, az emberisme és lélektanbani otthonossága, a bátorság, határozott elvek, önmérséklés, tapintat, fedhetlenség, ügy és igazságszeretet, kitartás, erély, szükséges ékességei egyeniségének, bírásúk biztos fokozója hivatalos hatásának is. A fegyintézetek beléletében, fordulnak elő esetek, midőn az igazgatónak helyes tapintata és szilárd fellépése rendes medrébe szorítja a már hullámzó izgalmakat, s intézkedéseinek gyorsaságával elejét veszi a bajoknak, melyek idején nem fékezttetvén, az amúgy is kétes

sikerü rendszernek minden jobb hatását hosszú időre kockáztatják.

Mindez jelzi: hogy az igazgatónak kiválóbb társadalmi állásához, és nagy fontosságú hivatásához méltó, és a felé irányult bizalmat kiérdemlő egyéniségnek kell lennie. Helyes megválasztása nem könnyű feladat. Tévedhet a választó választásában, a vállalkozó saját félre ismert hivatásában is; mindkét irányu tévedés az úgy várt credményét hiúsítja meg.

Azért tisztelettel alólírttak, azon meggyőződésüknek adnak szavakat, hogy ezen állásra kinevezendő egyének, egy évig ideiglenes minőségben alkalmaztassanak; ezen idő után az arra méltóknak végleges kinevezésével, örömmel és megnyugvással adhatja Nagyméltóságod bizalmának állandó zálogát.

Az igazgatói rendszeresített fizetés, míg a törvényhozás arról illőbben nem intézkedik, az irányzó pénzügyi tekintetknél fogva jelen mennyiségében meghagyandónak véleményeztetik.

A lelkészekről.

Az igazgató után nagy fontosságú egyén a lelkész. A lelkész gondviselészerű működésében első közeledik részvétellel, a szokatlan helyzetében sötét gondolatokkal küzdő fegyenczhez. Első nyújtja a tévelygőnek a vigasz malasztját, s a felüdülhetés reményét. Ő fedezi fel a szivek mélyében élő javulás csiráit, kelti növeszti azt, míg gondjai alatt megerősödten a megújult és feltámadt embert önmagának és a társadalomnak visszaadhatja. Szép hivatás, magasztos feladat ez, méltó az isten ígéje s az öröklét hirdetőihez. Erre vállalkozók az emberiség javáért feláldozó szellemmel, emelkedett nézletet, tudományos jártasságot, lankadatlan buzgalmat, és törhetlen türelmet egyesíteni hivatvák.

Az igazgató és lelkész átgondolt összevágó működésének a rendszer hiányaival küzdő fegyintézeteinkben is, szép eredményű tér nyílik. Illő tehát, hogy szervezésére figyelemmel legyünk.

Mint a részletes rajzban előadni szerencsések valánk, az erdélyi intézetek leghiányosabban vannak ellátva lelkészekkel; egyik intézetnek sincs rendes lelkéssze, s az alkalmazott lelkészek valódi hivatásukat épen nem, hanem csak a vallás szertartásait teljesítik. Szomorú állapot ez javító intézetben; hasonló ahhoz, ha az útra indított bénának, erre szolgáló mankó használatát tagadnók meg.

Magyarországban a rom. kathol. fegyenczek számára minden intézetben egy, lipótváron két lelkészi állás van rendszeresítve. Ezek közt a Mária nostrai lelkésznek szép képzettséggel párosult buzgalmát, az illavainak lelkesült törekvését, a lipótvári volt első lelkésznek, — ki már más — a tanári pályán működik, szép reményekre jogosított ügyszeretetét, a munkácsinak a tanítás terén feltűnő önkénytes szorgalmát, e helyen érdemül megemlíteni kötelességünknek tartjuk.

A többi vallásokat tekintve, egyedül Lipótváron van egy görög nem egyesült lelkész rendszeresítve; a különböző vallásu fegyenczeket, a vallás vigaszában a helyben levő, vagy másutt lakó lelkész, kissebb nagyobb jutalmazásokért, lakása távolsága vagy érkezése szerint megállapított időszakonként részeltetik. Ezek közt az igazság érdekében kell hogy kiemeljük Amisics György váci gör. nem egyesült lelkésznek önkebléből fakadt azon nemes buzgalmát, hogy a két görög vallás számos híveit, nemcsak a vallás vigasztaló tanaiban részelteti, de egyénenként sikerrel alkalmazott oktatásával az erény útjára vézerelni iparkodik.

A vallás egyenlőség korában, annak elveivel össze nem férő ezen állapoton mielőbb javítani szükséges.

Kell hogy minden vallású lelkésznek mód adassék, mielőtt a fegyenczet vallása hívének képezné, bizalmát kinyerné s ez által a gondjaira bízott fegyenczben az embert felébreszthetni. Minthogy azomban a nem feledhető pénzszüke miatt, hazánkban dívó minden vallások szerint, minden fegyintézetben külön lelkészek ezúttal alig lennének rendszeresíthetők, e bajon úgy gondolnánk segíteni:

ha Nagyméltóságod minden intézet számára 1 rom. kath. 1 görög, és 1 protestans vallású lelkészt állapítana meg, ezen két többi vallás lelkészei közül egyik intézetben egyik felekezetű, a másikban másik felekezetű alkalmaztatnék. Nagyméltóságod vezetése alatti ministerium helyezvén el az intézetekben a fegyenczeket, ez az intézetekenint alkalmazott lelkészeknek vallási felekezetére lehető tekintettel történhetik.

Erdélyben az unitária vallás is figyelembe veendő.

Az izraeliták a fegyintézetekben kevés számmal lévén, ezek lelki üdvét a közel lakó rabbik, fáradalmaikhoz emelt jutalomért, ezentúl is előmozdithatják.

A lelkészeknek fizetése miveltségükhez és munkásságukhoz mért arányban, vallási előny nélkül állapítandó meg; eddigi fizetésük a gondnélküli megélhetést nem biztosította, annál kevésbbé szolgált módot a hivatásuk kívánta folytonos mivelődéshez, — azért azt 800 ftban, és a hól lehető — illő szállásban, vagy ennek nemlétében 120 frt szállás pénzben vélnők megállapítandónak.

Az egészségi állapot és az orvosokról.

Az intézetekről egyenkint szoltunkban kiterjeszkedénk azoknak egészségi állapotára is. Az intézeteknek kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb fekvése, az építkezés czélszerű vagy célelles alkata, a jó és bő ivó víz, általában nagy ténye-

zsi, az egészség jobb vagy rosszab állapotának. De állandón jó hatást az erőadó és elegendő táplálék, az ártalmatlan foglalkozás, a lélek nyugalmára ható jó rend, humánus bánásmód, a betegeknek szorgos ápolása, és mindig kész orvosi segély gyakorolnak. Intézetinkben a folytonos. s néha az egész testi erőt igénylő munkás élethez, — a kikért orvosi vélemények szerit — az élelem különösen minőségileg megfelelő arányban nem áll. Az étlapok a bérlet ideje és helye szerint, élelem minőségben változnak.

A szamosújvári s az illavai több hús eledelt tartalmaznak, míg másutt az állati tápok a lehető legcsekélyebb adagra olvadnak le. A fegyencz, kinek zárt élete a táp, s különösen vérszervei működésére befolyással van, ha egészsége fentartására mennyiség és minőségileg nem kap elég eledelt, könnyen esik szerencsétlen sorsának áldozatául. Befolyhat erre még az összezárás kínos gyötrelme, a hosszú fogóság leverő hatása, a békónak állandó viselése, a kielégithetlen szabadságvágy, a bizonytalan jövő, a kedvellenes foglalkozás, az elhagyott család pusztulása, az esetenként előfordulható igazságtalanság s durva bánásmód, és a lélekismeret furdalása; ezek mindmegannyi lélektani okok nagy szenvedéseket előidézhetnek.

Az egészség fentartására szükséges lenne, az intézetekben folytatható munka nemeket a később kifejtendők szerint meghatározni, a meg állapított munkák jegyzéket a létező étlapokkal együtt, a belügyi ministerium egészségügyi osztályának szakértő bírálata alá bocsátani, s ennek indokolt véleménye szerint, új és egyenlő a test erejét fentartó ételek lennének minden intézetben jövő évre behozandók. Nem tartozunk azok közé kik beteges philantropiától ragadtatva a fegyenczeknek bő élelmezését véleményeznők, csak azt óhajt-

juk, hogy fegyintézeteinkben a testi egészség fentartására szükséges eledelt kapják.

A törvényhatóságok felhivandók volnának, hogy addig is, míg a polgárisodás és emberies érzelem követelte büntető elvek törvény által érvényre emeltetnek, bilincs és bőjtre ritkábban és csak a meghallgatott orvosnak véleménye alapján ítéljenek; betegségekben sínlődő fegyenczeket pedig, az országos fegyintézetekbe, miután ezek kórodákká nem válhatnak, soha se szállíttassanak.

A jó rend és igazságos elbánás, a hivatalnokok gondos megválasztása, és közvetlenebb felügyelet által biztosíttassék.

Az intézeti orvosok, nemcsak a betegszorgalmas látogatására, de egyszersmint az egészségesek közt gyakran történő megjelenésre köteleztessenek.

S végre az igazgató elnöklete alatt, az ellenőr és orvosnak hozzájárulásával havonként minden fegyintézetben egészségügyi tanácskozmány tartása javaltatik, melyben az orvos intézkedéseiről és észleleteiről számolván, az egészség igényelte javaslatait előterjessze; — ha ezek a ház fenálló szabályaival nem ellenkeznek, — megvitatás és megállapodás után rögtön hozandó határozat által érvényre emelendők, és foganatosítandók; fontosabb, a ház szabályai változtatását célzó vagy nagyobb költséggel járó javaslatok, a tanácskozmányban megállapított véleményezéssel, végrehajtás előtt Nagyméltóságod ministeriumához felterjesztendők lennének.

A jegyzőkönyv másolata a fontosabb tárgyról rögtön, külömben negyedévenként okvetlen felküldendő lenne.

A jegyzőkönyv vezetését az ellenőr vagy helyettese teljesítené.

Az ilyképpen igénybe vett orvos majdnem egész idejét s tudományát az intézet egészség ügyének szentelvén, szorgalmát és fáradsalmait megillető díjazásban részesítendő. Jelenleg

az orvosok fizetése intézetenkint változik, pedig egyenlő kötelességek és feláldozás, hasonló méltányos jutalmat igényelnek, miért is az orvosok évi fizetését 1000 frt és lakásban, ennek nem létében 200 ft szálláspénz illetményben vólnők megállapítandónak; kivétetnék ezen szabály alól a N. Enyedi fegyintézet orvossa, ki a csekély létszám miatt folyton elfoglalva nem levén, fáradalmainak 600 ft rendes fizetés és 200 ft szállás pénzben elég jutalmát venné.

Az iskola, a tanítás és a tanítókról.

A vallás emelkedett tanai mellett, az iskola hatályos eszköze a javításnak. A fegyintézetek javítási czélja követeli, hogy elzárt lakói, kiknek nagy része nevelés hiány s elvadult indulat folytán lett a társas élet háborgatója, tanitassanak. A közös rendszer elvei szerint kezelt intézetek nem eredményezhetik az iskoláknak ama sikerdús hatását, minőt a magány zárkák lakóiról meggyőzően kimutatva tapasztalunk, — hol a tanító egyénesítő bánás módja által nem csak tanít, de a fegyencz szellemi életét és önálló gondolkozását felébreztvén — nevelhet is.

Az állam midön az elzárás czégéül a javítást is kitézi, a javulás kétségtelenül hatályos ezen eszközének alkalmazását sem mellőzheti; mert az ismeretek gyarapodása, az életfentartás eszközeit is szaporítja, s mert a felvilágosult s mivelt lélek, már az eszme fogamzásakor elfordúl sok oly ténytől, mely a durva s gyakran önvétke nélkül parlag lelkü egyént a bűn ösvényére csábítja. Nem tartózik e jelentés köréhez az elmúlasztott nevelés átkait felemlíteni, s a bűn mindazon eseteit elsorolni, melyek áldozatukat a miveletlenség, fájdalom honunkban is terjedelmes terén toborzván, undok következményeik által a társadalom mulasztásait naponta érzé-

kenyen ostorozzák, elég annak megemlítése, hogy a bűnnek számos esetben a tudatlanság is lehet forrása, s ennek tudata kell hogy felébressze mindazok figyelmét, kik időnkint hivatvák a tudás áldását különböző útakon szerte árasztatni.

Hogy a fegyintézetek sajátképpen tanodákká nem lehetnek, az kétségtelen; de nem zárja ki feladatuk hű követése, azon eszköz használatát sem, mely a tanítás ösvényén, a tudatlanságnak — a bűn egyik csirájának — kiirtására törekszik.

Mint az intézetek részletes rajzánál kitűntettük, az iskolák nincsenek mindenütt behozva; így Szamosújváron s Illávan nincs iskola; másutt nincsenek czéljaiknak megfelelő módon szervezve; N. Enyeden a h. igazgató s őrzőparancsnok tanítják a nő fegyenczeket, Munkácson a rendszeresített tanítói állásra évek óta hirdetnek pályázatot, alkalmas egyén azonban a 364 ft évi fizetésért maig sem vállalkozott; Lipótváron van iskola, de a csekély fizetés, nem nagy rugója a külföldben használható tanító buzgalmának, s végre Váczon megtartatik ugyan naponkint a tanítási óra, de a tanító a fegyintézet részéről nyert fizetésből megélni nem tudván, az intézeten kívül keresi megélhetése módját. Ily alapokon szervezett iskolázás nem lehet hatályos segéd eszköze a fegyenczek javításának; szükséges tehát újból szervezése, minek folytán bátorkodunk ajánlani:

Hogy minden intézetben az iskola behozassék; hogy a tanrend és tárgyak a házi bizottmány által intézetenként állapitassanak meg; a szükséges taneszközök, a lelkészek és tanítók által összeiratván, beszereztesse; a lelkészek a vallás tanítására, melyen minden fegyencz vallása tanórái szerint megjelenni tartózzék, köteleztessenek; a hiányzó tanítói állomásokra pályázat hirdettessék; s végre a tanítóknak évi fizetése 500 ftra és lakásra, s nem létében 100 ft lakáspénzre

emeltetvén, ez által mód adassék magukat fontos hivatásuknak állandón szentelhetni.

A fegyintézetek biztonsága és a fegyőrökről.

A fegyintézetek biztonsága, azon gondos örökösösen nyugszik, mely a fegyencz ösztönszerű szabadulási vágyának sikerrel ellen áll, s a házi rend és szabályoknak pontos megtartását eszközli. Első része a büntetés lényegének tesz eleget, erős falak és záruk, s czélszerűen kiállított örök ébersége által könnyen kivihető; a második, mely a büntetés relatív czéljait érinti, s a befolyó különböző tényezők számos elemeinek egymáshoz viszonylatánál fogva bonyolultabb, nehezebben valósítható.

Fegyintézeteink épületei mind azon kellékekkel ellátvák, mik a szökés megakadályozására szükségesek; s ha a külső őrszolgálatra mindenütt sórkatonák alkalmaztatnak (mi gazdaságkodási szempontból is ajánlható), biztonság tekintetében teljes megnyugvást nyújtanak. Nem nyilatkozhatunk ily kedvezően a belső rend és szabályok megtartásáról; az alig kórlátolt szabad érintkezése a bennlevőknek egymás közt, nem lehet előnyére a házi rend és szabályok megtartásának; a szabad érintkezésből szövetkezések támadnak; a szövetkezések bűnösök közt tilos cselekvények forrásai, s e forrásokból az intézeten belől a kihágások, kívül a bűnök fertelmei erednek.

Az ily káros szövetkezések megakadályozására, nálunk egyedül a fegyőrök hivatvák; s kétségtelen ha ezek feladatuknak szentelve magukat, hű odaadással teljesítenék kötelességeiket, a rendbontások és kihágások ritkábbak, a javításnak alkalmazott eszközei sikeresb hatásuak lennének; a tett tapasztalatok szerint azomban, a fegyőrök nagy része nem csak kötelmei betöltésében hanyag, de történik, hogy ők szol-

gáltatják az alkalmat és módót a kihágások elkövetésére. Tudjuk ezt az igazgatók szóbeli jelentéseiből, s a megvizsgált fegyelmi könyvekből, melyeknek lapjai a fegyőrök feljegyzett büntetéseivel telvék.

Ez ideig nem nagy gond fordítottatott a fegyőrök megválogatására, az hozatván fel okúl, hogy a csekély fizetésért a terhes szolgálatra alkalmas egyének nem válakoznak; börtöntügyünk érdekében nagyon kívánatos, hogy ezen ok mielőbb megszűnjék akadályozója lenni alkalmas egyének válakozásának.

Ha azon eszménk, hogy a fegyintézetekben a külső ör szolgálatot sörkatonaság teljesitse, Nagyméltóságod helybenhagyása által valósulást nyerne, és csak a belső szolgálat maradna az állam által fizetett felügyelőkre, mindenek előtt intézetenkint gondosan megállapítandó lenne a felügyelők szükséges száma, mely két egyenlő részre osztatván, egyik fele, az ismert képességü és kiválóbb tulajdonokkal bíró egyénekből 1-ső osztályú felügyelőknek czimezve 260 frt évi fizetést, a másik fele a jó viselet által biztosított clómenetel reményén felül 220 frt évi fizetést kapna, meghagyatván mindkét osztályunak eddigi ruha és egyébb illetménye, a csizma illetmény 1 párról, mely igen kevés, jövőre 2 párra emeltetnék.

A bérlétről.

Azt hisszük, már az eddigiekben jelcztük ama meggyőződésünket, hogy a fegyintézeteinkben dívó közös rendszer, a fegyenczek megjavítására nem alkalmas; kifejtettük az érveket, melyek elméletben e rendszer ellen felhozhatók, részletesen előadtuk a fegyházak mostani állapotát, a gyakorlati életből meritve e fontos érvet, a közös rendszer elítéléseül; minthogy azomban a létező körülmények közt, nem arról

lehetvén szó, hogy e rendszerrel felhagyjunk és csak arra szorítkozhatván, hogy a büntetés céljait, különösen a javítás lehetőségét e rendszer keretébe illesszük; habár nehéz is a viszonyok által emelt e korlátok közt üdvhozón mozogni, az ügy érdekében Nagyméltóságod utasítása szerint, azt megkísérteni törekszünk.

Gondos tanulmányaink azon szűk ösvényt jelelik követendőnek, mely a becsúszott visszaélések kiirtásához, és a rendszerrel össze nem függő, a gondatlanság folytán hozzá tapadt ártalmas intézkedések megszüntetéséhez vezet. Ily káros hatású intézkedésnek tartjuk az általán-bérlet behozatalát; meglehet azok kik az általán bérletet a fegyházakban meghonosították, az állam pénzerdekeinek hasznos szolgálatot véltek általa eszközölni, hogy azonban a javulás eszméjét kizárták elmélnedésük köréből, az felfogásunk szerint kétségtelen; nem akarunk a szerződések részletes bonczolgatására kiterjeszkedni, sem azon jogokat elsorolni, melyeket a bérleti szerződések által a bérlők a házi rend rovására élveznek, csak megemlítjük azon káros benyomást, mit e bérletek a fegyenczek erkölcsi érzelmeire az által gyakorolnak, hogy ezek mindenüket a bérlőtől kapván, s viszont egész munka erejüket a bérlő üzlet érdekeinek szentelni köteleztetvén, magukat az államtól eladott rabszolgáknak képzelik; s ezt természetesnek fogjuk találni ha meggondoljuk, hogy a bérlő adja az intézetekben a kenyeret, ételt, ruházatot, ő határozza meg a folytatandó munkanemeket, a fegyenczeket ő osztja s alkalmazza a munkához, ő jutalmazza őket, ő világítja, fűteti, s tisztogattatja az egész intézetet, a fegyőrök és hivatalnokok természetbeni illetményét ő szolgáltatja ki, szóval ő az intézetnek gazdája. Ily tágas az intézet minden egyes tagjára fel és alá egyaránt kiható üzlet, lehetlen hogy az intézet összes ügyeinek menetére nagy befolyást ne

gyakoroljon, és ez által a gyanura külömben is hajlékony fegyencz kedélyét el ne mérgecse, mi aunnál mélyebben vécsődik érzelmeibe, minél világosabban bebizonyúl, hogy ő csak a bérlő anyagi céljainak eszközévé lön. — Ártalmas hatásu tehát a bérllet a fegyenczek erkölcsi érzelmeire, s általa káros az intézet szellemi céljait tekintve; az anyagi érdekek korlátlan hajhászata, nem lehet ugyan azon körben a szellemi érdekeknek is előmozdítója. A két ellentétes érdek egymást megsemmisitheti, de egy más által nem izmosulhat. Ezt tanusitják a fegyintézetekben szerzett és a részletes rajzokban tíizetesen előadott számos szomorú tapasztalataink.

Minthogy azonban a külömböző idő tartamára kötött bérlleti szerzödések, mind a két szerzödő felet s így az államot is a szerzödés megtartására kötelezik, lejártuk i leje előtt felnem mondhatók, külömben is azoknak rögtöni megszüintetése az állam részéről nagy áldozatot, a házi kezelés behozatala ellenben tetemes beruházást igényel; ezen felül fedhetlen kezelés mellett az üzlet vezetésében terjedelmes ismereteket, jártasságot és összeköttetéscet feltételez; ezt pedig készületlen előállítani nem tudnók, — bátorkodunk azon inditványunkat Nagyméltóságod kegyes figyelmébe ajánlani, hogy Váczon a jelen átalány bérllet lejártával kísérlletül, jövő évben a házi kezelés indittassék meg, úgy értvén e házi kezelést, hogy a nyers élelmi szerek egész évre előleg kötött szerzödés utján vállalkozó által szolgáltatassanak; a nyers munka anyagokat az igazgatóság beszerezvén, az egyéniségeknek lehetőleg megfelelő különféle alkalmas munkákat folytasson; a kész árukra szerzödésileg igyekezzék biztos vevőket találni, s elfogadjon az általa vezetett munka üzlet érdekeihez képest megrendeléseket is. Nevezett intézetnek a főváros közelsége, az épületeknek czélszerűbb alkata, a vasút által biztosított nyílt közlekedési viszonya, e helyet a házi ke-

zelésre kiválóan alkalmasnak jelzik, s ha Nagyméltóságod kegyes lesz ezen intézetre nézve javaslatba hozott hivatalnokok változtatását érvényre emelni, nagyon hisszük, hogy Szamosújvárnál dicsérettel említett Czóbel Pál igazgatónak vezérlete alatt, nem csak az intézet szellemi céljának megfelelőbb eredményt, de leszámítván az első évi beruházási költségeket, anyagi hasznot is fogunk tudni felmutatni; ha e reményeink valósulandnak, a szerződéseknek időszakonkénti lejártával az előképül szolgáló itteni tapasztalatok és ismeretek nyomán, minden intézetben a házi kezelést behozni könnyű, anyagi értelemben kevésbé kockázatos, — szellemi tekintetben pedig mindenesetre nyereséges lesz.

Az intézetekben üzött munkákról.

Káros hatású intézkedésnek tartjuk a bérlőnek azon jogkörét, hogy az intézetekben folytatott munkákat üzlet érdekei szerint ő határozza meg, s hogy ezekhez a fegyenczetek majdnem kizáróan ő ossza be.

A munka a társadalom jóllétének alapját képezi, nagy hatással van a fegyenczek sorsára is; az intézetekben üzött munka haszonnal foglalja el a fegyencz börtön életének nagy részét, tévelygő s gyakran bűnökbe merült gondolatát — üdvös szorakozást nyújtván — leköti, munka kedvet ébreszt; keresményének egy részét — jobb élelmezésre fordíthatván — enyhét ad, a másik része kiszabadulása idejére megtakarítván, szabad élete első perceit a bizonytalan hánykodástól és vétkes kísérletektől megóvja; ha pedig a közéletben is hasznos iparágnak megtanulására vezetett, becsületes megélhetését biztosítja.

A társadalom megtévedt tagjainak javítására törekvő, s bármily elveken nyugvó rendszerek, a munkát létszerük

alkatába felveszik. A közös rendszer is felkarolja azt. Megvan tehát nálunk is honosítva, csakhogy a kibérlés által tévesen rendezve, mert munka és munkás a javítás céljától eltérően üzlet célokra eszközül használtatik; nem gyanúsítjuk a szerződés szerzőit ily célzattal, de hogy az élet megghiusította jobb szándékaikat az bizonyos.

Tekintsük a dolgot közelebbről részleteiben. A bérleti szerződések mellékletei közt találtuk a fegyintézetekben üzendő munka-nemek jegyzékét is; kiterjed az majd minden hasznos és jövedelmes iparágra; örvendtünk előre a fegyenczeink közt találandó ügyes és tanult kézműveseknek, azomban fájdalom! kevés kivétellel majd mindenütt csalódtunk; a jegyzékben foglalt munka-nemek egy része azért nem üzetik, mert a bérlőnek nem jövedelmez; a másik rész gyárilag kezeltetvén a felmunkálás részenként történik, s így lehetővé válik, hogy a fegyencz, ki bár évekig szorgalommal foglalkozik ugyanazon kézműnél, kiszabadulása idején ismeretét életfentartásául nem értékesítheti, miután üzött iparának csak egy részét ismeri, s a leglényegesebb részéről — például a czipészetben a szabásról — fogalma sincs. A kiszabott anyagok legtöbbszörre készen hozattatnak, s csak összeállításuk történik a fegyintézetekben, sőt az is 5—6 kéz által, minden részecskét más készítvén el. Vannak azonban kivételek is; a tanult iparosok egész mű előállítására is használtathatnak, vagy oly iparágra nézve, mely bizonyos időszakban haszonnal üzetik, ilyenkor nagy buzgalom lepi meg a bérlőt, s minden alkalmas egyént, fokozván munkásságát külön néha túlos díjazással is, arra fordít. Ezekből is kitűnik: hogy fegyintézeteinkben a munka nem mint javító vagy óvó szer alkalmaztatik, hanem mint üzlet eszköz, csupán nyereszkeedésből.

E baj égető sebét felfogásunk szerint úgy lehetne orvo-

solni, ha külön minden fegyintézetben a házi bizottmány által, a folytatandó munka-nemek, melyektől a bérlőnek semmi szin alatt se szabadjon eltérni, pontosan meghatározottnak. A munkáhozi beosztás pedig az igazgató által, mindig az orvosnak és bérlőnek is meghallgatásával, történnék, az igazgató képviselvén az állam érdekeit, a büntetés czélja és a fegyencz jövője iránti tekintetből, az orvos a fegyencz egészségi viszonyait, a bérlő saját érdekeit. A munkához történt beosztásról külön kimutatás vezetvén, abba a beosztó bizottság tagjainak netalán eltérő véleménye bejegyeztessek, mi a hörtönök főfelügyelője által legközelebbi alkalommal figyelembe veendő lenne.

Eddig az orvosnak a fegyenczek munkáhozi beosztásánál semmi szava sem volt, pedig vannak munka-nemek, melyek gyengébb alkatu egyénekre nézve terhes betegséget, sőt halált okozók is lehetnek.

Mint már alkalmunk volt megjegyezni, a bérlő minden munka erőtől az államnak nyáron naponkint 5 krt, télen 3 krt fizet; ezenfelül munka ösztönül megvan állapítva minden munkától bizonyos túlkereseti díj, minek felét a fegyencz jobb élelmezésére fordíthatja, másik fele kiszabadulása idejére tőkésittetik. Ezen munkadíj minden fegyházban nem levén egyenlő arányban megállapítva, óhajtandó, hogy méltányosbb alapon egyenlőn szabályoztassék. A túlkereseti díjnak felhasználása pedig olyképpen rendeztessek, hogy a fegyencz a fegyintézetbe érkezte első évnegyedében, midőn büntetésének komolyságát leginkább kell érezze, abból jobb élelmezésére mit se fordíthasson, s csak ezen idő eltelte után engedtessek meg, keresményének egy negyedét élveznie; jutalmul és ösztönül a jobb viseletűeknek megengedhetvén az igazgató, a másik negyedét is felhasználni, miről azonban kü-

lön jegyzék, melyben ezen kedvezménynek oka röviden megemlítve legyen, vezetendő. Ezen kedvezménynek megvonása büntetésül is szolgálhat.

Ha az élelmezés, fenntebb az egészségi viszonyokról előadott javaslatunk szerint, intézetenkint az egészségnek megfelelően rendeztetik, ezen kedvezmény a jobb élelmezés tekintetében mindenkire egyaránt megszüínhetik.

A keresmény fel nem használt része, úgy mint eddig, a kiszabadulás idejére tőkésítendő lenne.

Megjegyezzük ez alkalommal, hogy a keresethől eredő tőke, a fegyencz munkásságának gyümölcse levén, jogos és méltányosnak tartjuk, hogy a megtakarított összeg — halál esetén — a fegyencz örökösseinek kiszolgáltassék.

A közös rendszerről s a behozandó osztályozásról.

A fegyenczeknek bűnös társaikkal szabadon folytatott érintkezésükben — az egymásra gyakorolható rontó befolyásban nyilvánul a közös rendszernek legártalmasabb hatása. — Az auburni rendszer pártolói, a szabad érintkezés káros hatását, a munka termekben fenntartott kényszer hallgatással s éjji magány elzárással törekszenek ellensúlyozni. A pensylvániai rendszernek a tapasztalás nyomán módosult elvei szerint, az elzárás nem abszolút magányt jelent többé, hanem elkülönítést a bűnös társak befolyásától.

Az elsorolt rendszerek közül melyik felel meg leginkább a büntetés céljainak, nem e sorok hivatása kimutatni; itt csak azt jegyezzük meg, hogy a korlátlan érintkezés a fegyenczek közt, nagy ártalmára van a javulásnak; nálunk szabad érintkezést enged a fennálló rendszer, erős meggyőződéssel mondhatjuk, nem előnyére az állam által elérni vélt kedvező eredményeknek; minthogy azomban a rendszert ma-

gát ezúttal fel nem adhatjuk, a szabad érintkezést véljük megszorítandónak; a mivelts külföld rég ismeri e megszorítást, az úgy nevezett osztály rendszerben; hiánya e rendszernek: hogy az emberi szem be nem hatván a szivek rejtélyes mélyébe, tévedhet a bűnösség mérvének megbírálásában, s ez által a bűn mértelyes terjedésének szándékolt meggátlásában is.

Megfontolván mindezeket, miután nem a legjobbnak bizonyultat megjelelni, de az alkalmazott rendszert lehető javítani tisztünk, az osztály rendszert nállunk is meghonosítani, czélszerűnek hisszük. Mivel azonban az épületek hiánya s a bérleti szerződések miatt annyi osztályt felállítani, mennyit a bűnösség feltételez, nem lehetne, a behozandó osztályozásra nézve 3 elvet gondolnánk kimondandónak, hogy

1-ör minden országos fegyintézetben a 24 éven alóliak, az öregebbektől, 2-or a míveltek a miveletlenektől, és 3-or az első izben fenytettek a visszaesőktől mindenestre elkülöníttessenek; ezen tág határok közt megengedtetvén az igazgatónak, a lelkészek meghallgatásával annyi osztályt alkotni, mennyit az intézetnek építkezési s egyéb viszonyai engednek, s mennyit a szem előtt tartandó javítás érdekében hasznosnak lát.

Vakon indulni az osztályozás teljesítésében nem lehet, óhajlandó, hogy minden lépés komoly megfontolással történjék; a tévedések lehető kikerülése tekintetéből, szabadjon indítványba hozni a következőket:

Minden fegyintézetben annyi számu magány zárka építtessék, mennyit a két hónap alatt beszolgáltatott fegyenczek átlagos száma igényel.

A fegyencz az intézetbe érkezte után, a főkönyvbe beritván, kitisztitva és felöltöztetve magány zárkába zárassék.

Az ilykép elzárt fegyencz a büntetés komoly benyomásának kitéve, megtört lelkének és érzelmeinek nyilvánulásából biztosabban tanulmányozható, s bűnössége mérvének megállapítása könnyebben sikerül; az igazgatónak, lelkész és tanítónak levén kötelessége, naponkénti látogatás folytán teljesítendő gondos tanulmányozás és észlelés által azt meghatározni.

A magány elzárás, az elérni czélzott tájékozhatás sikere szerint 2—6 hétig — kivéve az orvosnak alább kifejtett észrevételét — terjedhet, mely idő alatt tanítással és lehetőleg munkával is foglalkodtassék.

A mint az igazgató az illető lelkészek meghallgatásával, a fegyencznek többé vagy kevésbbé romlott érzelmei, indulatai s egyénisége iránt tisztában van, egyik vagy másik osztálynak hálótermében elhelyezi.

A magány elzárás azon hasznos eredménnyen felül, hogy a czélszerűbb beosztást lehetővé teszi, azon előnyt is szolgáltatja, hogy az ügybuzgó igazgató, lelkész és tanítónak a később is követendő egyéniségű bánásmódhoz utat jelöl.

Az orvosnak szintén kötelessége levén, hetenkint legalább kétszer a fegyenczeket magányban létök alatt meglátogatni, rendkívüli esetben, ha a fegyencz egészségi vagy lelki állapota szükségelné, az igazgatónál a magány elzárás megrövidítése iránt írásbeli indokolt előterjesztést tehet, miről az igazgató elnöklete alatt az ellenőr és illető lelkészből alakult házi tanács szintén indokoltan írásban határoz; szabadságában állván az orvosnak ellenvéleménye felterjesztését Nagyméltóságod ministeriumához kíváuhatni.

A fegyenczek magány elzárásának idő tartama, úgy azoknak minő alapon történt osztályozása feljegyeztessék.

Fő tekintet az osztályozásnál a fegyenczek közt történni szokott megrontásnak megakadályozása levén, a fentebb jel-

zett elkülönítés a munkánál, a sétán, az étkezés körül, a templomban, sőt kórodában is lehetón érvényesíttessék.

Az osztályrendszer minél több és szűkebb körü osztályra oszlik, annál tökéletesebb lehet. Óhajtottunk volna mi is fegyintekben több osztály fokozatot megállapítani, különösen szerettük volna börtön rendszerünk keretébe, az osztályrendszernek gyakorlatban egyik legbiztosabb sikerü részét, a javulás szerinti fokozatos osztályozást beilleszteni, azonban a lehetőre kelle szoritkoznunk, legyőzhetlenül ellenállván törekvésünknek az építkezési hiányok s hivatalnokainknak a börtönügy magassabb szellemébeni járatlansága; ily körülmények közt tartozkodásra intett leginkább azon tekintet, nehogy erőltetett intézkedéseink által a czélzott sikernek ellenkezőjét hozzuk létre.

Nagyméltóságod börtönügyünk fejlődésétől jövőre sem vonván el figyelmét, vezérlete alatt az adminisztrációnak marad feladata időnkint mindazt érvényesíteni, mit a gyakorlati élet tapasztalata, meghonosítandónak ajánl.

Javaslataink korántsem képezik, a lehető javítások non plus ultráját; beismerjük hiányait; ha az irányt, melyre végtelen nehézségek közt lépünk avatottabbak folytatni, avagy javítólag át alakítani fognák, az ügy nyeresiményét hazafias érzetiünk csak megnyugvással fogadná.

Sokat lehet még a nálunk divó közös rendszer körében is javítani, Lipotvárát például, helyzete s a fegyintézethez tartozó terjedelmes földbirtok közvetítő intézetül használni jelzik; Irlandnak e sajátyszerü intézménye amily nagy figyelmet ébreszt a börtöngy tudományos fejtegetői közt, oly hivatott lehet a büntetés czéljai s ezek közt a javítás valósitásában eredményes vivmányá válhatni. Büntető törvények, érett közvélemény s alkalmas intézmények segélye nélkül, s pénzügyi bajaink közt, még jelenben ezen reform kivitelét indítványozni nem lehet.

Az intézeti könyvtárakról.

Alkotmányunk szerencsés viszaszerzése után reményelnünk kell, hogy összes államéletünkre nézve az elmaradás ideje eltűnt s minden életbe vágó ügyeinknek gyors fejlődése, azaz haladása meg kezdődik. A társadalomnak fontos érdekei vannak a büntető jogban s ezzel kapcsolatos börtön rendszerben letéve; az elmaradás ezek fejlesztésében, elmaradás egyszersmint a nép erkölcsi érzete emelésében; előre indít e téren a mindennapi szükség, mert társadalmunknak vannak elmérgesült sebei, melyeket csak jó törvények jól alkalmazva gyógyíthatnak meg. Törvényhozásunk a polgárisodás színvonalán álló szabad elvű szelleme hinni engedi, hogy az 1840-es évek emelkedett iránya nem veszett el nyom nélkül s ha ideje engedi a büntetés körül is érvényre emeli azon elveket, melyek ma már az emberies gondolkozásnak és a közmívelődésnek elfogadott elvei.

Az ezen közben eső időt jól kell használni, használni kell különösen a fegyintézeti hivatalnokoknak, hogy a törvényhozás által eszközölt gyökeres reformok idején, mint képzetek, képesek legyenek a törvények intencióit valósítani; maga a gyakorlati tapasztalat nem neveli a szükséges képzettségű egyéneket, mert terjedelmes elméleti ismeretek bírása is igényeltetik ahhoz; habár egyesek áldozattal megszerezhetnék is a ma már tudománnyá izmosult börtönügyi ismereteket, nagyobb része a hivatalnokoknak csekély fizetéséből a szükséges könyveket megszerezni nem tudja. Segíteni óhajtván ezeken, bátorkodunk tisztelettel javaslatba hozni, hogy minden fegyintézetben a hivatalnokok és felügyelők számára a börtönügyi ismeretekhez vezető s az állam által beszerzendő könyvek és folyó iratokból, kézi könyvtár állíttassék fel.

A könyveknek és folyó iratoknak megválasztása Nagy-

méltóságod ministeriuma által eszközöltetnék, kezelése az intézeti ellenőrre bízván.

E célra az idén intézetenkint 100 ftot elégnék tartanánk, jövőben évenként 50 ftot lenne arra szentelendő.

Tekintetbe vevén az állam nagy érdekeit, melyek a büntetés czélszerű alkalmazása által csak előmozdithatók, tekintve hogy a fegyintézeti hivatalnokok kellő képzettségének a társadalom nyugalma kiható becse van, indítványunk valóságát a börtönügy egyik sikert ígérő fejleményének gondoljuk.

S minthogy az általunk bekívánt könyvtári lajstromok szerint, a fegyintézetekben létezik némi könyvkészlet, ezen magánosok adakozásából gyűlt könyvek azonban sem mennyiség, sem tartalomra nézve, a hasznos olvasmányok kellékeinek távolról sem felelnek meg; miután a hasznos ismeretek ápolása kétségtelen jótékony befolyással van az erkölcsök nemesülésére is, óhajtandónak nyilvánítjuk, hogy a hasznos ismereteket terjesztő könyvek, a fegyenczek számára is beszereztessenek illetőleg szaporittassanak, mely célra a fentebbi pont szerint az idén intézetenkint 100 ft; jövőre évenként 50 ftot javasolnánk fordíttatni.

Ezen könnyvtárnak kezelője mindig a legifjabb intézeti lelkész lenne.

A kórodákról.

Az intézeti kórodákról a részletes rajzokban emlékeztünk.

Helyenkint változó s gondosb intézkedéseket igényelnek ezek is. Most azonban a felmerült általános nagyobb hiányok orvoslatát javasolni levén feladatunk, áttérünk a fegyintézetekben divó azon könyörtelen szabály meg

említésére, hogy a fegyenczek bár életveszélyes betegségben szenvedjenek, büntetési idejük eltelte napján túl nem ápoltatnak, s egyszerűen az intézetből eltávolíttatnak; nem egy lett ezen szerencsétlenek közül az irgalmatlan bánásmódnak áldozata. Megsérteni véljük Nagyméltóságodnak ismert emberies érzelmeit, ha indokolni akarnók azon javaslatunkat, hogy az ily szerencsétlenek jövőre mindaddig az intézetben ápolatassanak, míg vagy önkényt onnét eltávozni nem akarnak, vagy egészségüket teljesen vissza nem nyerik; minden előforduló esetről az igazgatóságok Nagyméltóságod ministeriumának jelentést tenni köteleztetnének. A mária-nostrai fegyintézetéről kell kiemeljük, hogy ennek bérlői az ily szerencsétlenek iránt eddig is irgalommal viseltettek.

Kapcsolatban a fentebbiekkel tisztelettel felhívjuk Nagyméltóságodnak becses figyelmét, a beteg fegyőrök sorsára is; a fegyőrök megbetegedvén, orvosi segélyen kívül más ellátásban nem részesülnek. Híi szolgáját betegségében az egyszerű magányzó is gondos ápolásban részesíteti, méltányos hogy az állam is tegye ezen szolgálival, kiktől feláldozó buzgalmat, szolgálati hűséget és fedhelten viseletet hisz követelhetni.

Ajánljuk Nagyméltóságodnak, hogy jövőre a fegyőrök is betegségük esetén kórodai ellátásban részesüljenek.

Az intézetekben levő német illetőségű fegyenczekekről.

Szükségesnek tartjuk az illavai, lipótvári s váczi fegyintézetben levő s az örökös tartományok biróságai által elítélt fegyenczekekről is szólni. Ezek összesen 170-en, az ide IV. alá zárt mellékletben megnevezttek 1865 s 1866-ik év folytán többnyire a steini és khartausi fegyintézetekből, elkövetett lázadási kísérletek és kicsapongások következtében szállítottak hazánk nevezett fegyintézeteibe.

Nem faj gyűlölet vagy idegenkedés érzete ad kifejezést ohajtásunknak, hogy azok mielőbb illetékes fegyházaikba visszaküldessenek, intézeteinknek még aránylag épen maradt erkölcsisége követeli azt; mert ők majd mindnyájan a társadalom legelvetemültebb tagjai közé sorozhatók, levén 5-ször, 6-or, sőt 12-er visszaesők; mert börtönviseletük a lehető legrosszabb, miután ők minden rendzavarásnak kezdői, viszályoknak élesztői s a konok kifakadásoknak szóvivői; mert ügyesség és ravaszságuk által fegyencztársaik közt bizonyos fölényt szerezvén, azt bujtogatásokra, veszélyes szövetkezések alakítására és a fegyelem megingatására használják; s mert többnyire oly bűnök elkövetői, melyek nállunk még elterjedve nincsenek, felő: hogy fegyenczeinkkel történő hosszabb érintkezéstük folytán a zseb metszések, furfangos tolvajlások és mesterkéltségek stb. nem lesznek ritkasságok többé bűn lajstromainkban, s végre mert Lajtán túl a fegyenczek lábairól a békák lehullván, ezen az egészségére oly fontos kedvezményben nekik is, mint osztrák polgároknak részesülniök kellene, fegyintézeteinkben azonban a házi rend s fegyenczeink erkölcsi érzelmeire mélyen ható tekintetből, nehogy az általuk leggonoszabbaknak ismert bűnös társak legyenek a büntetés legsajgóbb neme alól feloldva, foganatosítható alig volna; bátorkodunk Nagyméltóságodot az ezentúl reménylhető jobb rend és javulási siker érdekében tisztelettel megkérni, a mellékelt panaszkönyvekben mindnyája által kifejezett azon kérelemnek, hogy hazájukba visszaszállíttassanak, mielőbb érvényt szerezni kegyeskedjék. *)

A kegyelmezés és feltételes szabadon bocsátásról.

A czélszerű javítások érdekében szólnunk kell még a büntetések elengedése, a kegyelemről. A kegyelem legma-

*) Időközben teljesült.

gassabb foka a humanismusnak; mint ilyen a törvények szigorosa fölé helyezkedve gyakorolja jótékonyosságát. E fejedelmi ténynek, a bűnös lelkiületére gyakorolható nagyszerű hatását kétségbe vonni annyit tenne, mint megtagadni az emberben a nemes érzelmek iránti fogékonyságot.

Nállunk ajánlja alkalmazását azon tekintet is, hogy a bíróságok nem a büntető törvény szabályos rendelkezése, de saját nézetük szerint itélvén, egyes esetekben a beszámítás jogos mértékét könnyen eltéveszthetik, s így annak kegyelem útján történendő helyrehozása kívánatossá válik.

Külömben is a közös rendszerre alapított fegyintézetek szellemi életét vezérlők kezében, a kegyelem biztató reménye hatalmas eszköz a javulás ösztönzésére, nem lévén a rendszernek ama célra hatályosabb rendelkezhető eszköze, és még is gyakori s indokolatlan ismétlését el kell ítélje a mélyebben gondolkozó ítész, mert a törvényes ítéletek erejét ingatja meg; tapintatosan, kimért időnkint s határozott elvek szerint, egyedül azok javára, kiket emberileg javultaknak állíthatni, szükséges alkalmaztatnia.

Ajánljuk elvül tekintetni, hogy visszaesők iránt soha se gyakoroltassék, s hogy a kegyelmezendő büntetésének legalább $\frac{2}{3}$ részét, az örökös rabságra ítelt, fogságának 12. évét, magát jólviselve, kiállotta legyen és végre hogy az ajánlottak viseletéről, megkegyelmeztetésük előtt, a börtönök főfelügyelője személyes értesülést szerezzen.

A kegyelemnek egyik szabályozott neme, a feltételes szabadon bocsátás Franciaországban a fiatal fegyenczekre nézve, Angliában, Portugáliában s Németország egy részében a megjavultaknak bizonyult fegyenczek iránt, évek óta szép sikerrel használtatik; lélektanilag tekintve, lehetlen is, hogy okszerűen alkalmazva jó hatásu ne legyen; kivitele azomban nehézségekkel jár, mert jól szervezett ren-

dészeti állapotot szükségel, nálunk ily rendezett állapot hiányozván, alkalmazása csak kivételesen, a legnagyobb körülméteknél s mintegy kísérletül ajánlható.

A börtönügyben teendő jelentésekről és a nyilvánosságról.

A rendelkezés, hogy a lelkészek, orvos és tanítók szak-körükben tapasztalatakról rendszeren naplót vezetni, s ennek alapján szakmájukban történekekről a börtönök főfelügyelőjének évnegyedenként jelentést tenni köteleztessenek, adminisztratív úton is valósítható lévén, szorosán véve nem tartóznék az itt felhozott javítási tervek közé; minthogy azonban ezen intézkedés indítványunkkal, hogy Nagyméltóságod ministeriuma részéről évenként a fegyintézeti állapotok főbb mozzanatit kiűntető értesítés bocsáttassék sajtó útján a közönség elé, szorossan érintkezik, ama javaslatunkat e helyen is felhozni czélszerűnek tartottuk.

A közre bocsátandó értesítés szükséges voltát azzal indokoljuk, hogy alkotmányos állam életben a közönség elöl az igazgatásnak egy ága sem lehet elrejtve; a börtönügy az állam polgárainak egyik fontos közügye, illő és méltányos, hogy ezek a nagy költségbe kerülő fegyintézetek állapotáról, főbb vonásokban és lehető híven értesítve legyenek; javolja e nyilvánosságot még azon feltevésünk, hogy börtöneink jelen állapota, hosszabb időre tarthatlan lévén, azokra nézve javításoknak, a kor színvonalát érintő gyökeres átalakításoknak kell elkövetkezni, a közönségnek, mely megbizottai által hivatva van határozni a választandó rendszer iránt, tájékoztatásul a jelen rendszer adatait hitelesen ismernie szükséges; s végre mert a javításra irányzott tevékenységnek számai, a börtönök falai közül kinyúlnak a nagy közönség közé, ennek emberies közreműködésétől függvén, hogy a fegyintézetek

belsejében megindított működés, a társadalom állandó javára szolgáljon, illő tehát, hogy a fegyintézetek belsejében követett irányelvek ismerete a közönség elől el ne zárassék.

Házaszabályok kidolgozásáról és főfelügyeletről.

Az általunk fővonásaikban érintett elvek s alkalmazásuk körül kifejtett nézetek, nem tudhatjuk minő mérvben valának méltók Nagyméltóságod várakozásának megfelelően. Iparoktunk részletes kutatásaink fonalán Nagyméltóságodat az ügy állás fenekéig levezetni, s nem akaratumknak, csak felfogásunk gyengeségének volna felrőható, ha a létező állapotokról vont következtetéscink s a lehető javításra irányzott törekvéscink Nagyméltóságodnak a dolgok lényegét mélyéből felölölő s éltet adó szellemével találkozni nem fognának. Mi lelkiismeretesen megtettük, mit tenni tudánk.

Az úgynek kül és belterjelme azomban sokkal tágabb és bonyolultabb, mintsem a legjobb akarattal lelkesült, de nagyon is korlátolt tehetségű két egyén egy pár hó alatt azt a zavarból kiemelve, életérés s kielégítő fejlődésnek indíthassa.

Meg van ennek — mint a természetben mindennek — az ő fejlődési processusa, mit sem elodázni sem megakasztani a társadalom kára nélkül nem lehet. E fejlődést vala törekvésünk előmozdítani, végkifejlesztése a törvényhozás egyik sürögősb feladata maradván. Ha eddigi munkálkodásunk bennitnket Nagyméltóságod további bizalmára érdemesít, nyilvánuló határozatai alapján, nem késünk a szükséges részletezéscel, a hiányzó szabatos utasítások és házaszabályok kidolgozása által melyekre oly nagy szükség van az eszméknek életet adni, minek hogy társadalmilag is jótékonyan érezhető legyen hatása, nem buzgalmunkon fog múlni kivitele.

A legjobb és célszerűbb szabályok azomban írott ma-

laszt maradnak, ha végrehajtásuk szellemükkel egyezően nem történik; legfőbb súlyt fektetünk az intézeti hivatalnokok gondos megválasztására, ajánlatunkban minden mást, csak az ügy érdekeit nem kívántuk kerülni.

Ha Nagyméltóságod kegyes lesz kinevezésével ajánlatunkat megbecsülni, a végrehajtás körül is a legjobbat várjuk és reméljük. Azomban nem elég várni a jót, a kormányzat részéről biztosítani is kell annak; némely üdvös rendszabályok most is voltak, mégis meghiusult ezeknek sikere, mert a kormányzati főfelügyelet legtöbb esetben papiroson és így hiányosan gyakoroltatott. Volt némi személyes felügyelet is, de ez egyedül az úgynevezett házi bizottmányok által időszakonként gyakoroltatott s ezek tartásának ideje a fegyintézetekben előre tudva volt; a közelgő időt az érdekeltek arra használták, hogy az állapotokon javítva, a múlt visszaéléseit eltakarják, s az ügyek valódi állásának fenekére vezető panaszokat elnémítsák, mit ha a rövid látogatási idő alatt kivinni sikerült, a bizottmány vizsgálata után, teljes biztonsággal folytatták az illetők gazdálkodásukat, miután tudták, hogy hosszabb idő elteltéig meglepetni nem fognak. Tartós javításokat, a lábra kapott visszaélések gyökeres orvoslását, s a börtön élet szabályos menetét ily felügyelet nem eredményezhette. Ezen okulva a börtönök főfelügyeletét hozzuk javaslatba oly formán, hogy Nagyméltóságod ministeriumának nagybecsű bizalmával megtisztelt egyik tagját a börtönök főfelügyelőjévé nevezvén, ennek joga s kötelessége lenne az országos fegyintézetek beléletét folytonos őrszemmel kísérni s nem várván a szokásos házi bizottmányi látogatásokat, a mikor és hol szükségesnek mutatkoznék, váratlanul megjelenne, az intézetek összes ügyeinek folyamát gondos vizsgálat alá venné, a szükség szerint intézkednék, s a netalán uralgó rendetlenségeket elláritaná, szóval Nagyméltóságod üdvös inten-

tióinak életét biztosítva, minden lehető elkövetne, hogy az intézetek a körműveltség szellemében igazgatva, humanus de szilárd kézzel, céljaik elérése felé vezéreltessenek.

A személyes és közvetlen főfelügyelet életbe léptetését, Nagyméltóságod egyik legfontosabb és sikert biztosító intézkedésének tartanánk.

A fegyencz óvó egyesületek és a törvényhatósági börtönökről.

Mielőtt javaslatink sorát bevégeznök, engedje meg Nagyméltóságod, az országos fegyintézetek biztosabb hatásu sikerével összefüggő kettős óhajásunknak kifejezhetését.

Közönségünk áthatva a büntetés céljainak komoly valóslításától, saját társadalmi biztonsága és nyugalma érdekében, a bűnre csábult embertársait, büntetésük kiállása után, fegyencz-óvó egyesületek alakítása által a bűn ösvényétől védeni s jóviseletre irányzott törekvéseiben gyámolítani hajlandó lenne.

A legjobb börtönrendszer sem fejtheti ki tökéletesen üdvös hatását, ha kiegészítésül ahoz a polgárok tevékenysége, a kiszabadult fegyenczek sorsáról gondoskodva, nem csatlakozik; miért is az emberies érzelem és jótékonyágnak közöttünk — a napokban Vácson alakult hasonczélú egyesületen kívül — eddig ismeretlen, a mivelt nyugoton azonban örvendetes eredménnyel működő ezen társulását, Nagyméltóságod különös figyelmébe ajánlván, bátorokodunk az eszme valóslulását czélzó s Dr. Dárday Sándor úr által alólirt osztálytanácsoshoz beadott alapszabály tervezetet ide zárva, tisztelettel bemutatni.

És vajha! törvényhatóságaink a kor emelkedett irányának intő jeleit felfogván, saját körükben börtöneik állapotát,

ezerekre menő munka képes egyének hasznos és czélszerű foglalkoztatása által is, a közmivclődés és humanismus követelményének megfelelően rendezni, s ez által Nagyméltóságod javítási szándékait hazánk egész területén jelenben valóstani, a jövőre pedig a törvényhozásnak erre vonatkozó tevékenységét megkönnyíteni nemes törekvésüknek ismernék.

Nagyméltóságodnak hatályos szava e két irány érdekében emelve, nem kételkedünk hogy hazánkfiaink meleg érzelmeiben nem sokára a kedvező siker forrását fogná megnyithatni.

Negyedik Rész.

Munkálatunk egyik fontos s nehéz része a fegyintézeti statistika van még hátra, fontos ez nem csak azért, mert a statistika alapfeltételét képezi a nemzetgazdasági s társadalmi kérdések elméleti gyakorlati alkalmazásának, s mert ép ezen szempontból munkálatunknak talán némi becse marad akkor is, midőn ezen ügynek már előadott anyagi oldala a jeleninél magasb fokon fog állni.

Nehéznek mondjuk feladatunkat azért, mert munkálatunkhoz hazai alapra nem találtunk, sikert mutató kezdeményezés eddig nálunk nem történt s így út-törökké kellett lennünk.

Tükürt kellene a statistikai eredményeknek mutatniok a börtönügy jelen állapotáról és szükségletéről, de vizsgálatunk csak az országos intézetekre terjedt, s így a tükörnek csak egy darabját tekintheti a szemlélő.

Kitűnő statistikai dolgozatokat birunk Francia, Angolország, Irhon, Belgium, Szász, Poroszország, Schweicz és Badenből; 1866 junius 1-én a bécsi központi statistikai bizottmány, szintén egy igen csinos tabella mintázatot fogadott el, végre a német fegyházi hivatalnokok egylete 1867 szeptember 3-án, Drezdában tartott nagy gyűlésében a Blenkner, mannheimi igazgató által készített rovat tervezetet csekély módosítással elfogadta.

Ezen munkálatok nyomán haladtunk mi is, de főalapul a

két utóbbit, s Kühne urnak a szt. Gallen melletti szt. Jakab-ról nevezett fegyház igazgatójának táblázatit vettük s ezek szerint hazai viszonyainknak megfelelő nyolcz táblázatot készítettünk, mellyek közül négyenél (2, 3, 4, 5) a még nagyon gyéren használt összehasonlító módszert alkalmaztuk, a mi a tabellák kitöltésében nehezségeket kelt ugyan, a tudományos használatot azomban könnyíti.

Öszintén bevalljuk, hogy táblázatink távolról sem meritik ki a fogház ügyi statistika kívánalmait; hiányait s hibáit mi is ismerjük; vajha alkalmas helyen s időben pótlására tér nyilnuék! De a jelen táblázatok betöltési módja is hiányos, mert előkészületek s jegyzetek nem létében, az illető fegyintézeti hivatalnokok némely rovatot kitölteni sem bírtak; a létszámi változások, élelmezési adagok s költségekre vonatkozólag küldettek be eddig csupán kimutatások; az általános statistika tehát készületlenül találta őket. Nem is kívánhattunk továbbá terjedtebb kimutatást, mert az ügynevezett, „értesítő jegyzékek“ (melynek kíséretében minden egyes egyén, az országos fegyintézetbe beküldetik), melyek a statistikának alapját kell hogy képezzék, oly elavultak, hiányosak, az egyes rovatok meghatározásában kétértelműek. s még így is oly ritkán töltetnek a törvényhatóságok részéről pontosan be, hogy ezekből csak némileg célra vezető statistikát szerkeszteni, majdnem lehetetlenség. Így például: kétértelmű e kérdés „állapot“; nem fordul elő hogy „előbb hányszor s miért volt büntetve“; nem, „törvényes házasságból való-e“; nem „bir-e vagyonnal“; az utolsó ítéletből csak a kivonat iratik be, holott mindhárom folyamodású ítélet másolatát kellene beküldeni; az egészségi állapotról legtöbbször az iratik: „alkalmas a szállításra“ s. t. b.; egy rendes statistika megálapíthatására tehát az első lépés: egy új értesítő jegyzék kidolgozása s annak pontos betöltése.“

Megkivántatik a fegyházi statistikától, hogy főrovatai a a fennálló törvényhez legyenek alkalmazva, mert hisz épen azoknak hatályát kell kimutatniok. A mostani átmeneti időszakban ez nállunk csak a legnagyobb nehézséggel volt kivihető, mert az Erdélyben még érvényben lévő austriai büntető törvény, úgy a bűntények osztályozásában, mint név határozásában tetemesen elüt a magyarországi gyakorlatól; például csak egy bűntényt említve: a hamis esküt a magyar gyakorlat önálló saját nevű bűnténynek tekinti, míg az osztrák b. t. c. ténny, a család collectiv neve alá sorolja; ily körülmények között nem tehetünk mást, minthogy a 2-ik tabellába úgy a magyar gyakorlatnak, mint az osztrák b. törvénynek elnevezéseit is felvettük.

A büntető igazság követelménye szerint, a büntető törvény s a fegyházati házi rendszabály nem csak összhangzó de egyöntetű kell legyen; nállunk nem csak hogy nem ilyen, de az utóbbi általában hiányzik; mentse tehát ez ki a fegyházi büntetésekről szóló táblázat gyengéit.

Az ítélet súlyosbbitások kimutatását, kifogáson felüli rovatba szintén nem foglalhattuk, mert p. o. a királyi tábla ítéleteiben gyakran fordul elő „a szeszes italok folytonos nélkülözése“, holott annak mérsékelt élvezete, némely intézetben nem csak házi szabály által van megállapítva, de az orvos által is javaltatik; továbbá mert néhol nem csak a törvény, de a törvényes gyakorlattal is ellenkező ítélet súlyosbbitások mondatnak ki, miknek pedig rovatot nyitni nem lehet s nem szabad.

Küzdöttünk továbbá némely fegyházati hivatalnok korlátolt felfogása által okozott nehezségekkel, szóbeli magyarázat daczára a rossz betöltéssel, melyek miatt új munkálatot, kétszeres fáradságot kellett kívánnunk.

Mindezek folytán újlag elismerjük, — a ráfordított törekvés daczára — az eredmény csekélységét, de hisszük hogy jobbnak nem léteben tudományunk képviselői s törvényhozásunk, a napi viszonyoknak megfelelő adatokra találnak; így fegyintézeteinknek népiünk erkölcsiségére való befolyása, azon számokból fog kitűnni, melyek tanusítják, hogy 1866-ban büntetés megkezdésre beszoigáltatott 1477, 1867-ben 987 egyén; visszanyerte a szabadságot az első évben 1232, a másodikban 1487 egyén, s hogy fegyintézeteink fenntartása 1866-ban mintegy 500,000 ftba került.

A fegyintézetek rendezése s javításánál tehát nem csekély erkölcsi s anyagi érdekek forognak szóban, melyek hogy minél hamarább s kedvezőbb megoldást nyerjenek, az ügy érdekében s hazánk javáért hűn óhajtjuk.

Befejezván ezekkel jelentésünket, mély tisztelettel vagyunk

Nagyméltóságódnak

Pesten 1868 mártius 16-án

alázatos szolgái

Csillagh László s. k.,
kiküldött m. osztály tanácsos.

Tauffer Emil s. k.,
tisztb. fogalmazó;
vizsg. jegyző.

Befolyhat a nek számára rendel két jelszót összesen 800 egyval

Értékben megadandó

A statisztikai kimutatás az 1866-ik évi Magyarországi fegyverforgalmazásról

Statistikai Kimutatás

a magy. kir. orsz. fegyintézetekben az 1866-ik évben

letartóztatott fegyenczeokról.

terület	Összesen	polgári	kereskedelmi	ipari	szolgálati	egyéb	összesen	polgári	kereskedelmi	ipari	szolgálati	egyéb
Magyarország	13641	1040	5223	1197	1000	1000	13641	1040	5223	1197	1000	1000
Budapest	1200	100	500	100	100	100	1200	100	500	100	100	100
Debrecen	1000	50	500	100	100	100	1000	50	500	100	100	100
Ózdi fegyvergyár	1000	0	0	0	0	0	1000	0	0	0	0	0
Érdi fegyvergyár	1000	0	0	0	0	0	1000	0	0	0	0	0
Magyarországon kívül	1000	0	0	0	0	0	1000	0	0	0	0	0
Összesen	13641	1040	5223	1197	1000	1000	13641	1040	5223	1197	1000	1000

I. számú tábla.

Létszámi mozgalmak

a magyarországi erdélyi két országos fegyintézetben az 1866. év folyamán letartóztatott fegyenczék között.

Befogadhat a nők számára rendelt két intézet összesen 800 egyénit

		Növekedés	Fogyatkozás	A létszám állása	Ételmezési napok száma	Jegyzet.
354	Létszám a múlt év utolsó napján					
152	Büntetés megkezdésre beadatott					
—	Más állami fegyintézetből áthelyezett					
152	Az egész évben növekedett					
506	A növekedéssel együtt az összeg					
111	A büntetési idő leteltével kiszabadult					
1	Kegyelmet nyert					
4	Más fegyintézetbe áttétetett					
53	Meghalt					
—	Megszökött					
169	A fogyatkozás összege					
337	Az év utolsó napján tett a létszám					
321	legcsakélyebb					
342	közép					
370	legmagassabb					
119135	egészsége					
8533	beteg					
1043	bűjtös					
128711	Összesen					
						<p>A mária nosterai fegyintézetnél a bűjtösek száma ki nem mutatott, mert a bűjtőre félt fegyenczek nagy részét házi munkákra kellett használni a ezért — orvosi rendelet folytán —ők is rendszer élmágban voltak részvevők</p>

II. számú tábla.

Büntény, népfaj s hova tartozás szerinti táblázat

a magyarországi s erdélyi két országos fegyintézetben az 1866. évi folyama alatt letartóztatott fejtencsnökröl.

N é p f a j szerint	Hűtlenség	Felségsértés	Közszendháborítás	Nyilvános erőszakoskodás	Pénz és közhitel papir hamisítás	Hivatalos hatalomnal visszaélés	Vallás háborítás	Hamis eskü	Kettős házasság	Házasság törés	Erőszakos nemi közöszlélés	Emberölés	Gyilkosság				Halálközön vérengzés	Súlyos testi sértés	Gyermek ölés	Magzat elhajítás	Gyermek kitétel	Beccsület elleni büntettek	Tolvajság	Sikkasztás	Rablás	Zsarolás	Gyújtogatás	Vagyonsbani kárítélet	Csalás	Váltóhamisítás	Bűnös bukás	Örgazdaság	Összesen
													közönséges	minősített	kíséttel	részvét																	
Magyar				2								1	9	24	12	9	1	90	1	2			69	11	19	1			13	264			
Német														2	2			12					22		2	1	1				42		
Szász				1										1				4	3				3								12		
Oláh													4	6	4			19	1	1			14	2	6						57		
Szláv												1	1	4	1	1		40					22	2	1	5			3		81		
Örmény																															—		
Izraelita				1									1					6					4						1		13		
Czigány													1					1					33	1					1		37		
Összesen				4								2	16	36	18	12	1	172	5	3	—	167	16	1	32	—	2	1	18	506			
E z e n ö s s z e g b ő l.																																	
Magyar koronai tartományokbeli				4								2	16	36	18	12	1	169	5	3		164	16	1	32	2	1	17	499				
Német örökös tartományokbeli																		3				3							1	7			
Külföldi																																	

III. számú tábla.

Életkor s büntetési idő szerinti táblázat

a magyarországi s erdélyi két országos fegyintézetben az 1866. év folyamában letartóztatott fegyencznökröl.

A fegyencznök életkora beszolgáltatásukkor	Az ítéllet által kiszabott büntetési évek száma																				Fletfogytiglan elítelt	Összesen	Jegyzet.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20			
16—20 éves	6	23	19	1	6		1			1		2										59	
21—25 „	4	42	49	8	25	7		2		7		1			2			1		4		152	
26—40 „	5	48	41	15	22	6	6	10		17	1	8		1	13	2		1		3		199	
41—50 „	6	14	8	5	4	2	2	4		2		4			3	1		1		1		57	
51—60 „	3	12	7	1	4		2														1	30	
60 éven felül		1	2	1	1	1	2			1												9	
Összesen	24	140	126	31	62	16	13	16		28	1	15		1	18	3		3		8	1	506	

IV. számú tábla.

Vallás, műveltség s születési táblázat

a magyarországi s erdélyi két országos fegyintézetben az 1866. évben letartóztatott fegyencznőkről.

Vallás	Születésükre nézve		A büntetés megkezdésekor							Az intézeti oktatásnak						Összesen	Jegyzet.
	Törvényes házasságból	Házasságon kívüli	vallási ismeretekkel		Magasabb szellemi műveltségel bírt	Elemi ismeretekben jártassága				Vallási tárgyakban sikere			Elemi tárgyakban sikere				
			bírt	nem		olvasott	írt	számolt	egyiket sem	jó	közepes	rossz	jó	közepes	rossz		
Kath. római	34	19	226	120	5	152	21	19	194	259	73	14	55	17	10	346	A „születési“ rovat a mária-nostrai fegyintézetnél ki nem mutatott.
„ görög	23		24	12					36	24	10	2	2			36	
Görög nem egyesült	14		12	8		1	1	1	19	11	5	4	14	1		20	
Evangel. helvét	10		41	17		35	13	9	23	43	12	3	10			58	
„ ágostai	12		25	4		22	6	6	7	26	2	1	4	3		29	
Unitárius	4		4			1		1	3	4				1		4	
Mózes hitű	2		11	2	2	5		1	8	11	1	1	8			13	
Összesen	99	19	343	163	7	216	41	37	290	378	103	25	93	22	10	506	

V. számú tábla.

Előbbi foglalkozás, vagyonosság, családi viszony, erkölcsiség s visszaesési táblázat

a magyarországi s erdélyi két országos fegyintézetben az 1866. év folyamában letartoztatott nőfegyenczekekről.

Foglalkozás és vagyoni állás az elítéltetés előtt	Családi viszonyai szerint					Hatóságilag büntetve							Az ismételt büntetés ugyanazon bűntényért történik e mely miatt először		Összesen	Jegyzet.	
	férjes	özvegy	gyermek- kel		haja- don	előbb soha nem volt	előbb kihá- gásért	büntetért most					igen	nem			
			bir	nem				1.	2.	3.	4.	több- ször					
Szellemi munka	3	1	2	.		4	1	4								4	
Földmivelés	49	31	26	5	26	103	3	105	1				1	21		106	
Kereskedés	9	.	2	.	1	10	1	10								10	
Kézmivesség	8	4	10	1	4	13	4	15	1				1	8		16	
Napszámos és szolgálonő	67	34	38	8	206	242	28	253	22	8	3	21	50	61		307	
Foglalkozás nélküli	26	3	25	2	34	21	28	39	5	5	1	13	21	25		63	
Összesen	162	73	108	16	271	393	65	426	29	13	4	34	73	115		506	
E z e k k ö z ü l .																	
Vagyonos																6	
Vagyontalan																112	A vagyoni állapotot csak a kített számmal sikerült bizonyítani

VI. SZÁMÚ TÁBLÉKA.

Fegyelmi büntetések táblázata

A fegyelmi büntetések neme
a magyarországi s erdélyi két országos fegyvertelenben az 1866. évben határozott büntetésekről.

A fegyelmi büntetés neme	Fegyelmi büntetések neme				Büntetett ugyanazon fegyvenz nő							
	Napok száma	Órák száma	Ütések száma	Órák száma	1-ször	2-ször	3-ször	többször				
A fegyelmi büntetés neme	Dorgálás				16							
	Kedvezmények elvonása				—							
	Kemény fekhely				1							
	Bört				28							
					Magány fogság				31			
									36			
	Rövid vasra veretés				—							
Kézvas alkalmazása					—							
					—							
Földhöz lánczolás				89								
				Kényszer kabát				—				
Fegyelmi büntetés neme				33								
				8								
				2								
				1								
A fegyelmi büntetés neme												
Büntetett ugyanazon fegyvenz nő												
44												

VIII. számú tábla. *)

Halálzasi táblázat

Magyarországi s erdélyi két országos fejedelmi kórházak a 1866. évi halálzasi táblázatáról.

a magyarországi s erdélyi két országos fejedelmi kórházban az 1866. évben letartóztva volt fejedelmek között.

Sórszám	Az elhaltak neve	Életkor	Bünténye	Beszolgálati státusának napja	Külföldi kintléte		A halált okozó betegség kezdete	Halálzasi nap	A halál oka	Betegségi napok száma	Egészségi állapota a felvételnél	Foglalkozása			Jegyzet
					éve	hónap						Szabadlában	Az intézetben	Ez utóbbinál mennyi ideig	
1.	R R	57	magzati elhajtás	1865 Julius 6.			1865 Julius 6.	1866 Január 14.	Tüdőgümbs	189	titeli gümbs 11-ik folban igen el- gyengült	napszamos nő	—	—	beteg lévén az intézetben mivel sem foglalkoztatott
2.	V G	32	gyógykezelés	1862 Augustus 17.			1866 Oktober 31.	1866 Nov. 4.	pokolyar (Anthrax)	5	jó egészségű	napszamos nő	—	4 évig	

*) Ezen tábla csak mintáiul nyomtatott ki. Minden intézetből mindnyájának közlése, a gyűjtött adatok nagy hasznára járva ez által lehetségesnek nem látszik.

II. számú tábla.

Népfaj, büntény neme s honosság szerinti táblázat

a magyarországi s erdélyi öt országos fegyintézelben az 1866. év folyamában letartóztatott férfi fegyenczekekről.

Népfaj szieint	Hűtlenség	Felségsértés	Közszend háborítás	Nyilvános erőszakoskodás	Pénz- és közhitelipapír hamisítás	Hivatalos hatalommal visszaélés	Vallás-háborítás	Hamis eskü	Kettős házasság	Házasság-törés	Erőszakos nemi közösülés	Egyébb faltalansági büntetett	Gyilkosság			Emberölés	Halált okozó vérgúzás	Súlyos testi sértés	Gyermekölés	Magzat-elhajítás	Gyermek-kitétel	Becsület elleni büntettek	Tolvajság	Sikkasztás	Rablás	Zsarolás	Gyújtogatás	Vagyonbani kártétel	Csallás	Váltó-hamisítás	Bűnös bukás	Büntetvel elősegítés	Életbiztonság elleni vétel	Összesen
													közönséges	minősített	kísérlett																			
Magyar	1	1	11	95	7	5	2	15	171	108	16	384	30	85	2	4	1122	21	323	5	79	18	42	3	2550									
Német			1	9		1		2	14	10	2	10		5		1	211	4	14	1	8	12	17	5	327									
Szász				2				1	3	1	1	9		7			26				4	1		55										
Oláh	1		9	2				7	63	34	2	151	3	66		2	327	1	117		33	2	4	825										
Szláv				7		2		3	66	57	3	72	4	12	1	2	380	2	154		26	3	2	796										
Örmény																																		
Izraelita			2	4		1			4	2	1	2				1	72		13			17	3	122										
Czigány									5	7		6		6			123		15		4	1		167										
Összesen	2	1	23	119	7	9	2	28	326	219	25	634	37	181	3	10	2261	28	636	6	154	35	84	11	4842									
Ezen összegből																																		
Magyar koronai tartományokból	2	21	115	7	9	2	25	1	314	213	24	625	36	178	3	9	2090	22	616	6	128	28	69	1	4544									
Német örökös tartományokból		1	2	4				3	12	5	1	9	1	3		1	178	6	20		26	7	14		293									
Külföldi										1							3								5									

IV. számú tábla.

Vallás, műveltség s születési táblázat

a magyarországi s erdélyi öt országos fejezetekben az 1866. év folyamában letartóztatott férfi fejezencekről.

Vallás	Születésükre nézve		A büntetés megkezdésekor						Az intézeti oktatásnak						Összesen	Jegyzet.		
	Törvényes házasságból	Házasságon kívül	vallási ismeretekkel		magasabb műveltséggel	Elemi ismeretekben jártassága			Vallási tárgyakban sikere			Elemi tárgyakban sikere						
			birt	nem birt		birt	olvasott	írt	számolt	egyiket sem	jó	közepes	rossz	jó			közepes	rossz
Kath. római																		
„ görög																		
Görög nem egyesült																		
Evangel. helvét																		
„ ágostai																		
Unitárius																		
Mózes hitű																		
Összesen																		

Az adatok hiányossága miatt ezen évről a tabella kitölhető nem volt.

VI. számú tábla.

Fegyelmi büntetések táblázata

a magyarországi s erdélyi öt országos fegyintézkedésben az 1866. évben letartóztatott fegyenczekekről.

A fegyelmi büntetett fegyenczek száma		Fegyelmi büntetések neve, s ősszege		Fegyelmi büntetési módok száma		Fegyelmi büntetési módok száma	
661		Dorgálás		1-ör	456	2-ör	89
59		Kedvezmények elvonása		3-ör	61	többször	55
87		napok száma	Kemény fekhely	órák száma	3	1155	111
52	Böjt						
639		Magány fogság	1-ör	456	89	61	55
2057		Setét kamara	2-ör	89	61	55	
166		Rövid vasra veretés	3-ör	61	55		
712		Kézvas alkalmazása	1-ör	456	89	61	55
		Földhöz lánczolás	2-ör	89	61	55	
3		Testi fenyíték	3-ör	61	55		
1155		Kényszer kabát	1-ör	456	89	61	55
111							
456							
89							
61							
55							

Jegyzet.

VII. s z á m u t a b e l l a.

Itélet súlyosbítási s betegségi táblázat

a magyarországi s erdélyi öt országos fegyintézetben az 1866. év folyamában letartóztatott férfi fegyencekről.

Az itélet súlyosbítva volt	Évenként három napi	Évnegyedeként			Havonként		Két hetenként		Hetenként			Betegségi esetek száma	Betegségi napok száma	Leggyakoribb betegségek
		3 napi	8 napi	14 napi	egyszeri	kétszeri	egyszeri	kétszeri	egyszeri	kétszeri				
Bőjttel				1	21	1		8		844	1263			
Magány fogsággal	1		4	1	7	2					3			
Setét kamarával	1			1		1								
Kemény fekhellyel					2					2	1			
												3214	97411	

Létszámi mozgalmak

I. számtabella.

Befogadhat a két intézet 800 egyént.

a magyarországi a erdélyi két országos fegyintézetben az 1867-ik év folyamán tartózkodott fegyveresek között.

Létszám a múlt év utolsó napján	Növekedés			Fogyatkozás				A létszám állása			Élelmezési napok száma							
	Büntetés megkezdésre beadott	Más állami fegyintézetből áthelyezett	Az egész évben növekedett	A növekedéssel együtt az összeg	A büntetési idő leteltével kiszabadult	Kegyelmet nyert	Más fegyintézetbe áthelyezett	Meghalt	Megszökött	A fogyatkozás összege	A év utolsó napján tett a létszám	legcsökélyebb	közép	legmagasbb	egészséges	beteg	bőjtös *)	Összesen
337	69	—	69	406	115	71	—	11	1	198	207	207	269	342	87495	7715	977	961-7

*) A böjti napok száma csak egy intézetben volt ki-
múlható.

II. számú tábla.

Népfaj, bűntény neme s honosság szerinti táblázat

a magyarországi s erdélyi két országos fejeztézetben az 1867-ik év folyamában letartóztatott fejeztéztől fejeztéztől.

Népfaj szerint	Hitettség	Felségsértés	Közszendhibortítás	Nyilvános erőszakoskodás	Pénz- s közhitel papir hamisítás	Hivatalos hatalommal visszaélés	Vallás háborítás	Hamis eskü	Kettős házasság	Házasság törés	Erőszakos nemi közösülés	Peggyébb fajtalansági büntött	Emberölés	Gyilkosság				Halált okozó vérengzés	Súlyos testi sértés	Gyermek ölés	Magzat elhajítás	Gyermek kiétel	Becsület elleni bűntettek	Tolvajság	Sikkasztás	Rablás	Zsarolás	Gyújtogatás	Vagyonbani kártétel	Csalás	Váltó hamisítás	Itinós bukás	Órvaság	Összesen
														közönséges	minősített	részvét	kisérlet																	
Magyar				1									1	5	19	10	12	2	1	70		1		49	2		18	2					8	219
Német															2	2	1			12				11			1	1	1					31
Szász															1		1			3	1					5								9
Oláh													1	5	5		3		1	17				1		8	5							46
Sláv														1	4	2	1			27				16		1	3						3	58
Örmény																																		
Izraelita				1										1						3				3		2								10
Czigány														1										2		29	1							33
Összesen				2									2	13	31	14	18	2	2	132	1	1		82		63	28	3	1		11		206	
Ezen összegből																																		
Magyar koronai tartományok-beli				2									2	13	31	14	18	2	2	129	1	1		80		63	28	3	1		10		400	
Német örökös tartományokbeli																				3			2									1	6	
Külföldi																																		

IV. s z á m u t a b e l l a.

Vallás, műveltség s születési táblázat

a magyarországi s erdélyi két országos fegyintézetben az 1867. év folyamában letartóztatott fegyencznőkről.

Vallás	Születésükre nézve		A büntetés megkezdésekor							Az intézeti oktatásnak						Összesen	Jegyzet.
	törvényes házasságból	házasságon kívüli	vallási ismeretekkel		magasabb műveltséggel	Elemi ismeretekben jártassága				vallási tárgyakban sikere			elemi tárgyakban sikere				
			birt	nem birt		birt	olvasott	irt	számolt	egyiket sem	jó	közepes	rossz	jó	közepes		
Katholikus római	233	19	185	67	4	104	15	9	148	197	48	7	72	26	6	252	Csak 19 egyénnél sikerült kitudni a házasságon kívüli születést.
" görög	34		25	9					34	25	7	2	1	2		34	
Görög nem egyesült	19		14	5					19	11	5	3				19	
Evang. helvét	58		46	12		36	13	9	22	48	6	4	20	1	1	58	
" ágostai	29		28	1		25	5	5	4	28	1		16	1		29	
Unitárius	4		4			1		1	3	4				1		4	
Mózes hitű	10		8	2		3	1	1	7	7	1	2	6			10	
Összesen	387	19	310	96	4	169	34	25	237	320	68	18	115	31	7	406	

VI. számú tábla.

Fegyelmi bintések táblázat

A magyarországi s erdélyi keli országos fegyvertisztában az 1867. évben letartóztatott fegyveresekről.

A fegyelmileg büntetett fegyveresek száma	Dorgálás	N a p o k s z á m a					Órák száma	Órák száma	F e g y e l m i l e büntetett ugyanazon fegyveres			
61	12	9	1	13	45	20	66	1.	2.	3.	többször	
								49	6	3	3	

VII. számú tábla.

Ítélet súlyosbítási s betegségi táblázat

a magyarországi s erdélyi két országos fegyintézetben az 1867. év folyamában letartóztatott fegyveresekről.

Az ítélet súlyosbítva volt	Év negyedeként			Havonként			Hetenként		Napok száma	Betegségi esetek száma	Betegségi napok száma	Leggyakoribb betegségek
	1	2	3	1	2	3	1	2				
Bőjtöl							67	124	8892	330	7715	Váltó és csorvás láz, Csúz, Légző szervi bántalmak.
Magány fogsággal												
Sötét kamarával												
Kemény fekhelyet							1		52			

Ezekon kívül három rendkívüli ítélet súlyosbítás és pedig: két egyénre a büntetés megkezdésekor 20, egyre pedig 30 vessző ütés.

I. számú tábla.

Létszámi mozgalmak

Befogadhat a férfiak számára rendelt öt intézet 3598 egyént.

a magyarországi s erdélyi öt országos fegyintézetben az 1867. év folyamában letartóztatott férfi fegyenczek között.

Létszám a múlt év utolsó napján				3295
		Növekedés		
918	Büntetés megkezdésre beadatott			
9	Más állami fegyintézetből áthelyeztetett			
927	Az egész évben növekedett			
4222	A növekedéssel együtt az összeg			
		Fogyatkozás		
943	A büntetési idő leteltével kiszabadult			
358	Kegyelmet nyert			
4	Más fegyintézetbe áthelyeztetett			
362	Meghalt			
1	Megszökött			
1666	A fogyatkozás összege			
2646	Az év utolsó napján tett a létszám			
		A létszám állása		
2525	legcsekélyebb			
2934	közép			
3410	legmagassabb			
		Élelmezési napok száma		
933.796	egészséges			
92.876	beteg			
292.597	bűjtös			
897.019	Összesen			

II. s z á m u t a b e l l a.

Népfaj, büntény neme s honosság szerinti táblázat

a magyarországi s erdélyi öt országos fegyintézetben az 1867. év folyamában letartóztatott férfi fegyenczeokról.

N é p f a j szerint	Hittienség	Felségsértés	Közcsend háborítás	Nyilvános erőszakoskodás	Pénz- s közhitel papir hamisítás	Hivatalos hatalommal személynél	Vallás háborítás	Hamis eskü	Kettős házasság	Házasság törés	Erőszakos nemi közösülés	Egyéb fajtalansági büntetett	Gyilkosság			Ember ölés	Halált okozó vérengzés	Súlyos testi sértés	Gyermek ölés	Magzat elhajítás	Gyermek kitétel	Beccsület elleni büntettek	Tolvajság	Sikkasztás	Rablás	Zsarolás	Gyűlölet	Vagyonbani kártétel	Csalás	Váltó hamisítás	Bűnös bukás	Bűntettrel elősegítés	Életbiztonság elleni vétés	Összesen		
													közösítés	minősített	kísérel																					
Magyar		1	9	89	4	4	1	12					157	102	11	352	28	84	1			3	841	18	3	2	9	72	16	38	3			1	1	2159
Német			1	9							2		10	9	2	10		3					194	4	11	1	9	10	16	5					296	
Szász				1							1		4	1	1	7		7					29				3		1						55	
Oláh		1	3	6	3						7		55	29	1	154	3	63				2	308	1	1	0		36	2	6					780	
Sláv				5			1				2		57	52	2	63	2	10				1	288	3	147	3	21	4	2						662	
Örmény																																				
Izraelita				2	4		1						3	2	1	2						1	63		14			14	2						109	
Czigány											1		4	7		9		8					116		11		4		1						161	
Összesen		2	3	18	111	4	6	1			25		290	202	18	597	33	175	1			7	1839	26	585	13	145	31	78	10		1	1	4222		
E z e n ö s s z e g b ő l.																																				
Magyar koronai tartományokbeli		2	3	17	108	4	6	1			23		284	196	17	591	33	171	1			7	1673	20	576	12	126	24	64	5		1	1	3966		
Német örökös tartományokbeli				1	3						2		6	5	1	5		4					163	5	9	1	19	7	13	5					249	
Külföldi													1										3	1				1							7	

IV. számú tábla.

Vallás, mivelttség s születési táblázat

a magyarországi s erdélyi öt országos fejedelemségben az 1867. év folyamában letartóztatott férfi fejedelmekről.

Vallás	Születésükre nézve		A büntetés megkezdésekor							Az intézeti oktatásnak						Összesen	Jegyzet.
	törvényes házasságból	házasságon kívül	vallási ismeretekkel		magasabb miveltséggel	Elemi ismeretekben jártassága				vallási tárgyakban sikere			elemi tárgyakban sikere				
			birt	nem birt		birt	olvasott	írt	számolt	egyiket sem	jó	közepes	rossz	jó	közepes		
Katholikus római	8		1741	339	26	1062	973	901	1018	98	98	13	96	83	12	2080	A házasságon kívüli születést csak a rovatban kitétt számmal sikerült bizonyítani.
" görög			161	326	1	92	47	43	395	6	43	34	4	7	8	487	
Görög nem egyesült	2		196	441	2	167	106	98	470			6		1		637	
Evang. helvét	3		447	242	10	376	317	290	313	20	30	24	17	6	9	689	
" ágostai	2		132	59	4	107	98	95	84		3	4	2	5		191	
Unitárius			7	19	1	7	7	4	19							26	
Mózes hitű			107	5		99	91	94	13							112	
Összesen	15		2791	1431	44	1910	1642	1525	2312	124	174	81	119	103	29	4222	

V. számú tábla.

Előbbi foglalkozás, vagyonosság, családi viszony, erkölcsiség s visszaesési táblázat

a magyarországi s erdélyi öt országos fegyintézetben az 1867-ik év folyamában letartóztatott férfi fegyenczekekről.

Foglalkozás és vagyon állás az elítélés előtt	Családi viszonyai szerint					Hatóságilag büntetve							Az ismételt büntetés ugyanazon bűntényért tör- ténik-e mely miatt először		Összesen	J e g y z e t
	nős	özvegy	gyermekkel		nőtlen	előbb soha nem volt	előbb kihá- gásért	büntetért most								
			bir	nem				1-ször	2-szor	3-szor	4-szer	több- ször				
Szellemi munka	55	4	36	27	36	79	2	79	13	1	1	1	11	45	95	Azon körülmények — valjon az egyén bir e gyermekekkel, az ismételt büntetés az előbbihez hasonló büntetért történik-e, s végre a vagyon állás — csak a kitett számban volt biztosan megtudható.
Földmivelés	1027	57	655	346	512	1094	228	1225	222	71	23	55	239	332	1596	
Kereskedés	70	4	50	46	52	86	25	90	22	9		5	31	57	126	
Kézmivesség	298	28	217	99	202	358	47	381	83	21	11	32	120	167	528	
Napszámos	658	75	441	255	487	790	166	878	170	51	30	91	249	334	1220	
Cseléd	127	5	83	49	156	165	28	194	47	13	8	26	82	12	288	
Foglalkozás nélküli	132	3	80	151	234	103	149	123	141	36	23	46	212	34	369	
Összesen	2367	176	1562	973	1679	2675	645	2970	698	202	96	256	944	981	4222	
} Vagyonos															843	
} Vagyontalan															2086	

VI. számu tábla.

Fegyelmi büntések táblázata

a magyarországi s erdélyi bi országos fegyverszabályzat az 1867. évben lejárókat illető fegyverekről.

A fegyelműleg büntetett fegyverek száma	Fegyelmi büntések neve s összege										Fegyelműleg büntetett ugyanazon fegyver				Jegyzet
	Dorgálás	Kedvezmények elvonása	Kemény fekhely	Böjt	Magány fogság	Setét kamara	Rövid vasra veretés	Kézvas alkalmazása	Földhöz lánczolás	Testi fenyték	Kényszer kabát	1-ór	2-ór	3-ór	
319	64	17	62	279	451	69	726	1	623	261	297	61	26	33	Csak a fegyverszabályzatban volt fegyelmi büntések mutatvaók ki.
				napok száma			órák száma		utcsák száma	órák száma					

Table 1. Comparison of the two methods.

Method 1	Method 2	Method 3	Method 4	Method 5
100	100	100	100	100
100	100	100	100	100
100	100	100	100	100

1871. évi költségvetés és bevételről

Magyar Királyság, Pestmegyei Közigazgatás

Költségvetési rész	Költségvetési alcsoport	Költségvetési cím	1871. évi költségvetés		1870. évi költségvetés
			Érték	Érték	
Költségvetés	Költségvetési alcsoport	Költségvetési cím	1	2	3
			4	5	6
			7	8	9
			10	11	12
			13	14	15
			16	17	18

Table

Table of contents

Title	Author	Year	Page	Volume	Notes
1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30

Sajtóhibák.

A	3 lapon,	alulról	14.	sorban „kifejezést“	elébe	teendő: <i>által</i>
„	4	„ felülről	4.	„ olvasd:	<i>Felvév.</i>	
„	7	„ alulról	7.	„	<i>helyütt.</i>	
„	12	„ felülről	3.	„	<i>tömlőczők.</i>	
„	17	„ alulról	2.	„	<i>a fegyenczeknek</i>	
„	„	„	1.	„	<i>szüke.</i>	
„	18	„	7.	„	<i>idkésítse.</i>	
„	23	„ felülről	14.	„	<i>naponkint.</i>	
„	29	„ alulról	12.	„	<i>munkát.</i>	
„	33	„	15.	„	<i>nyomoru.</i>	
„	39	„ felülről	16.	„	<i>egyént.</i>	
„	45	„ alulról	10.	„	<i>főkülömbőség.</i>	
„	47	„ felülről	12.	„	<i>kiszabadultok.</i>	
„	„	„	19.	„	<i>biztosítja.</i>	
„	50	„ alulról	7.	„	<i>kibocsáttatott.</i>	
„	52	„ felülről	11.	„	<i>minden.</i>	
„	„	„	13.	„	<i>viszonyokkal.</i>	
„	56	„ alulról	12.	„	<i>intézetet.</i>	
„	66	„ felülről	5.	„	<i>intézetektől</i>	
„	79	„ alulról	9.	„	^{35/10}	
„	84	„ felülről	5.	„	<i>miatt.</i>	
„	98	„ alulról	3.	„	<i>kétszer.</i>	
„	100	„	3.	„	<i>barátjai.</i>	
„	106	„	5.	„	„ezt azt“ helyett olvasd: <i>az ezt.</i>	
„	110	„ felülről	3.	„	olvasd: <i>viszonyok.</i>	
„	113	„ alulról	12.	„	<i>fönöknő.</i>	
„	127	„	3.	„	<i>vezérelni.</i>	
„	129	„ felülről	7.	„	<i>szerint.</i>	
„	131	„	1.	„	<i>orvosok.</i>	
„	147	„	13.	„	<i>félő.</i>	

